

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HOLBO-historier

A large, weathered stone carving of a face, possibly a mask or a deity, set against a rough, textured background. The carving is made of a light-colored stone and shows a face with a prominent nose and a wide, slightly open mouth. The background is a dark, textured surface, possibly a wall or a cave.

Årbog 2008
Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Gilleleje og Omegns Museumsforening
Arkiv og Museumsforeningen
for Helsingør og Omegn

Forsiden:

Detaljer af sydportalen i Vejby Kirke. Et mandshoved udført i sandsten fra Helsingborg. En type sten, som genfindes i en række kirker i det nordlige Sjælland.

Mandshovedet er ca. 30 cm og skal måske opfattes som et Kristushoved i overensstemmelse med Jesu ord:

"Jeg er døren, om nogen går ind gennem mig, skal han blive frelst...." (Johannes 10,9).

En fals om hårranden antyder, at hovedet kan have båret en løs krone, måske af forgyldt træ?

Læs mere om brugen af Helsingborg-sandsten i de nordsjællandske kirker i artiklen: De gulbrune kirker

HOLBO-historier

Årbog 2008

Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Gilleleje og Omegns Museumsforening
Arkiv og Museumsforeningen
for Helsingø og Omegn

Årbog 2008

Udgivet af Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre

Gilleleje og Omegns Museumsforening
Arkiv- og Museumsforeningen for Helsingø og Omegn

Pris: kr. 150.-

Oplag: 1400 eksemplarer

Fotos: Langt det fleste er fra Helsingø-Gilleleje Lokalarkivs samling.
Resten er privatfotos.

ISBN: 978-87-91492-07-5

ISSN: 1600-7867

Redaktion: Søren Frandsen og Peter Kalko
Grafisk tilrettelæggelse: Lars Thomas Thomsen
Tryk: Nordkystens Bogtrykkeri Aps - tlf. 48300300

Aftryk og referat fra årbogen er tilladt, når årbogen angives som kilde. Artiklen "Edith Carlsen er mit navn", er undtaget efter forfatterens testamente.

Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre - HHKC - er en statsanerkendt selvejende institution, som driver museer og arkiver i Holbo herred, der stort set svarer til nutidens Gribskov kommune:

Gilleleje Museum

Helsingø-Gilleleje Lokalarkiv

Skibshallerne og Det Gamle Hus i Gilleleje

Fyrhistorisk Museum på Nakkehoved

Kongensgave - Helsingø Bymuseum

Arbejdende udstillinger:

Pibe Mølle

Ramløse Mølle

Veteranfiskekutteren Vilhelm

Laugø Smedie

HHKCs Administration:

Gilleleje Museum, Pyramiden, Vesterbrogade 56, 3250 Gilleleje

tlf: 48 30 16 31 - fax: 48 30 16 71 - email: museum@hhkc.dk

HHKCs hjemmeside: www.hhkc.dk

Helsingø-Gilleleje Lokalarkiv, Skolegade 43D, 3200 Helsingø

tlf: 48 79 79 00 - fax: 48 79 79 41 - email: arkiv@holbo.dk

Lokalarkivernes hjemmeside: arkiv.holbo.dk

Indhold:

- Helsinge 1929 og årene derefter side 4
- De gulbrune kirker i
Nordsjælland side 22
- Sorte sydegruber med
skørnede sten side 36
- Billeder Før og Nu
- Helsinge fik sit bymuseum side 48
- En samling bliver til side 50
- Stenbrytning med långa anor
- Snedker Peter Poulsen, Vejby
pr. Vejby st. side 70
- Glimt fra Tågerup og Gilleleje side 74
- Clausen Edith er mit navn "II" side 84

Dyrlægeassistent R. Blåkilde, fotograferet 5. august 1929 i dyrlæge Grams tyske Loreleybil, model 1914, hentet fra ny af dyrlæge Gram selv i Hamborg.

Erindringer og tidsbilleder om folk og fæ i Helsingør fortalt i 1978 af dyrlæge Raymond Blåkilde

Det påstås, at folk med min hårfarve har en tilbøjelighed til at beskæftige sig med fortiden, den tid mange kalder ”de gode gamle dage”. Sådan har det nok altid været, og sådan vil det nok altid være i fremtiden. Ungdommen af i dag vil måske om et halvt århundrede også dvæle ved vor tid som ”de gode gamle dage”, selv om det nok vil falde os, som er nået til skelsår og alder vanskeligt at forestille os 1970erne, som gode gamle dage.

Denne trang til at dvæle i fortiden kan som sagt have forbindelse med ens alder, men den kan også skyldes en historisk betinget interesse.

Troels Lund, som skrev det store kulturhistoriske værk ”Dagligt liv i Norden”, har sagt, at historien kun er menneskers

trang til at skænke det forbigående nyt liv, og det må formentlig være en sådan trang, der har fået Holbo Herreds lokalhistoriske Arkiv til at lokke mig til at causere lidt over mine indtryk fra min første tid i Helsingør for hen imod et halvt århundrede siden.

Målt med historiens alen er et halvt århundrede ikke noget langt tidsrum. For at give tingene et vist perspektiv vil jeg derfor gerne starte noget længere tilbage.

Jernbanen kommer til Nordsjælland

I 1880 blev jernbanen fra Hillerød til Græsted åbnet, og dermed blev Græsted den første og eneste stationsby nord for Gribskov, og det gav Græsted en ganske

Baggrunden for artiklen

Onsdag den 24. maj 1978 var der indkaldt til årsmøde i Holbo Herreds lokalhistoriske Arkiv i Nygade nr 12 i Helsinge – Kirkeligt Samfunds daværende bygning. Formanden Anders Friedrichsen havde bedt dyrlæge Raymond Blaakilde om at fortælle om sit liv og virke i Helsinge. Det er manuskriptet til denne tale, der her bringes i sin fulde ordlyd nu 30 år efter.

Raymond Blaakildes barnebarn Anne Blaakilde har stillet manuskriptet til rådighed for årbogen. Som et lille kuriosum kan nævnes, at Anne Blaakilde i dag bor i Nygade nr 27, den samme bolig, som hendes farfar - dyrlæge Raymod Blaakilde - boede i, da han levede i Helsinge.

De tre fotografier af de herlige automobiler er stillet til rådighed af dyrlæge Blaakildes søn – Ole Blåkilde. De andre fotos er fra Helsinge-Gilleleje Lokalarliv

HOLBO HERREDS
LOKALHISTORISKE ARKIV
HELSENGE

Biblioteket
Frederiksborgvej 18
3200 Helsinge

10.5.1978

Årsmøde 1978

I henhold til arkivets vedtægter indbydes der hermed til ÅRSMØDE:

Tid: ONSDAG DEN 24. MAJ 1978, kl. 19.30

Sted: KULTURHUSET, NYGADE 12, HELSENGE

PROGRAM:

1. Årberetning.
2. "Helsinge 1929 og årene derefter" -
Erindringer, tidsskildringer om folk og få fortalt af dyrlæge Blaakilde.
3. "Arkivet og de tekniske hjælpemidler"
Demonstration af lyd/diasprojektorer og dens muligheder
DIASSHOW om foreningslivet i 30'erne og 40'erne.

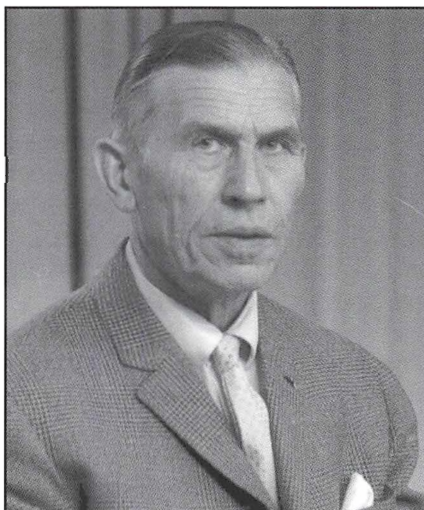
PAUSE

4. ARKIVFORENINGENS ORDINÆRE GENERALFORSAMLING
Dagsorden i henhold til vedtægterne.
Forelæg der ønskes behandlet på generalforsamlingen
skal være formanden, redaktionschef Anders Friedrichsen,
Grønvej 10, 3200 Helsinge i hænde (skriftligt)
inden 5 dage før generalforsamlingen.

VEL MØDT DEN 24. MAJ 1978 TIL EN HYGGELIG ARKIVAFTEN!

På arkivets vegne med venlig hilsen

ANDERS FRIEDRICHSEN

Dyrlæge Raymond Blaakilde var født i 1902. Han voksede op i Baggesensgade på Nørrebro, hvor hans forældre drev købmandsforretning. De var begge født i Alsønderup Sogn og opvokset ved landbrug, men boede i København fra de blev gift i 1901. De hed egentlig Petersen, men hans far tog navneforandring efter sin føde- og slægtsgård, den nu for længst forsvundne Blaakildegaard i Nejede.

Raymond Blaakilde boede hos sine forældre, til han blev dyrlæge i 1928. Han fortæller i det følgende selv, hvordan han fra april 1931 købte dyrlæge Grams dyrlægepraksis i Helsinge. I maj 1932 giftede han sig med Nora Larsen, som han fra sin studietid var forlovet med. De kom til at føle sig fast knyttede til Helsinge og boede der til deres død, han i 1984, hun i 1990.

Helsingør station med drejeskive i forgrunden, som den så ud omkring 1920. Da jernbanen i 1924 blev forlænget til Tisvildeleje, blev banen drejet mod øst (til venstre i billedet), for at undgå at nedrive det daværende posthus. Både drejeskiven og pakhuset (til venstre i billedet) blev fjernet på dette tidspunkt.

særlig position som forretningsby i forhold til Helsingør, som var og vedblev med at være end landsby med landsbyens idyl.

Først 17 år senere - i 1897 - blev jernbanen ført til Helsingør. Denne jernbanes opgave var først og fremmest at transportere gods og måske navnlig træ fra skoven. Ingen havde jo dengang drømt om lastbiler og motorveje.

Ingen af kommunerne heroppe havde et befolkningsunderlag på mere end ca 2.500 indbyggere, så persontransporten måtte blive af underordnet betydning.

Når man befinder sig på Helsingør station vil man bemærke, at stationsbygningen er underligt skråt placeret i forhold til jernbanelinien, og det hænger sammen med, at så længe Helsingør var endestation, var der en drejeskive foran stationsbygningen, hvorpå lokomotiverne kørte ind og blev drejet, inden de skulle returnere til Hillerød.

Først i 1924 blev banen forlænget til Tisvildeleje, hvorefter drejeskiven blev

fjernet, så der blev holdeplads for busser og biler omtrent som vi kender det i dag.

Gribskovbanen var dengang en hyggelig lille bane trukket af små kulfyrede lokomotiver. Vognene var ikke just komfortable. De var forsynet med træsæder og de oplystes om aftenen af petroleumslamper. Hastigheden var ikke imponerende. Stationsforstanderen i Kagerup plejede at advare skolebørnene mod at stå af og plukke blomster, mens toget kørte!

"Den Gyldenblonde" holdt for omkring 35 år siden et af sine kendte "frikvarterer" i borgerforeningen på Centralkroen i Helsingør. Han fortalte blandt meget andet, hvorledes han havde oplevet togrejsen til Helsingør. Det havde været en overordentlig ubehagelig rystetur fra Hillerød til Kagerup, men da man kørte fra Kagerup, rullede toget stille og roligt. Han sagde derfor til togføreren: "Nu går det jo fint", hvortil togføreren svarede: "Ja, ja, da, men nu har vi også fået den op på skinnerne!"

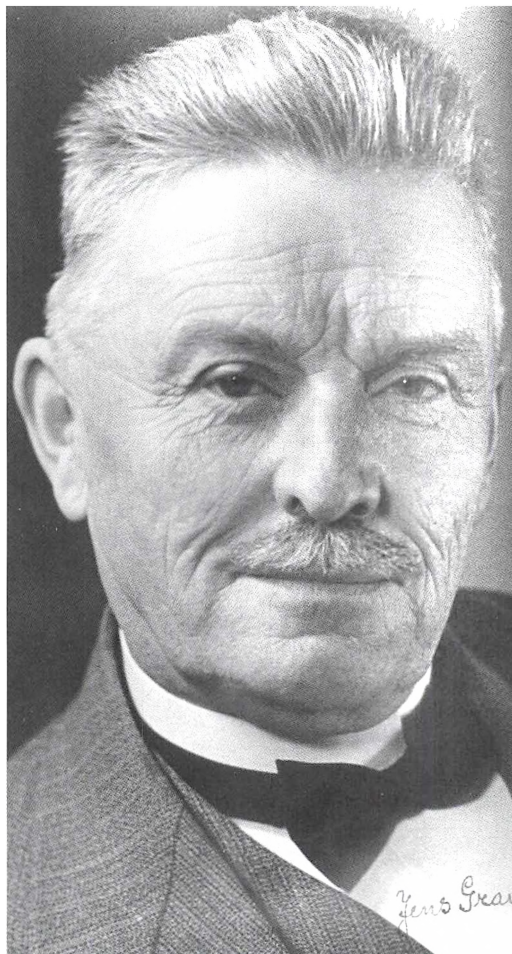
En sommersondag sent om aftenen under krigen cyklede jeg fra Nødebo til Helsingør og netop da jeg var ved Kildeport trinbræt, kom aftenens sidste tog nord fra mod Hillerød. Det var et umådeligt langt tog forspændt 2 lokomotiver. Det var overfyldt med rejsende fra både Gilleleje og Tisvildeleje. Mange mennesker stod udenfor på platformene mellem vognene, og mange stod på trinene op til platformene. Det var jo det sidste tog, og der var ingen andre transportmuligheder, for alle biler var jo klodset op.

Da toget atter skulle i gang, viste det sig, at de prustende og stønnende lokomotiver ikke formåede at sætte den lange vognstamme i bevægelse. Lokomotivernes hjul snurrede blot rundt uden at komme af stedet. Pludselig råber en passager: "Så står vi af og skubber på!" Og efter at måske 100 mand havde lagt kræfterne i langs vognstammen begyndte toget virkelig at bevæge sig langsomt fremad, hvorpå passagererne atter entrede toget.

Sammenlignet med 1929 har banen skiftet karakter. Godstransporten er i stort omfang overtaget af lastbiler. Til gengæld er der sket en enorm udvikling i sommerlandet, og det har naturligvis givet mange flere rejsende, og der er også sket en udbygning af materiellet, så togene i dag vel kan betegnes som ganske komfortable.

Når der alligevel klages over den kollektive trafik, og når det af pressen fremgår, at en af byens vise fædre har taget et vældigt initiativ på dette område, bør man nok have den skete udvikling i erindring og tænke på, at Hovedstadsrådets Trafikselskab nu kører med et årsunderskud på ca. en halv milliard kroner, hvilket svarer til et underskud på ca. kr 550.- for hver eneste indbygger i hele landet.

Sammen med det udmærkede initiativ bør man nok gøre opmærksom på, at der over skatten opkræves ca. ti kroner hver gang en rejsende betaler fem kroner – og at skatten naturligvis vil stige i takt med udbygningen af trafikmulighederne, for der er næppe regnet med, at de rejsende selv skal udrede

Dyrlæge Jens Lauritz Gram kom den 1. januar 1897 til Helsingør, hvor han overtog dyrlæge Høyers praksis. Overdrager i 1931 sin praksis til dyrlæge Raymond Blaakilde. Jens Gram bliver gift med Nanna Frederikke Birch i 1906 og dør på Esbønderup Sygehus den 6. juni 1950.

den faktiske billetpris, som det vil koste at befordre dem.

Min ankomst til Helsingør

Med denne jernbane gjorde jeg den 4. marts 1929 min entre i Helsingør. Stedets dyrlæge, Jens Gram, var blevet syg, og jeg havde påtaget mig at vikariere for ham en kort tid. Jeg var nemlig fast beskæftiget i Slangerup.

Jeg havde i hvert fald ikke regnet at mit gæstespil i Helsingør skulle komme til at vare i 9 måneder, og jeg havde slet ikke drømt om, at jeg ca 3 år senere skulle vende tilbage til Helsingør for at blive her på livstid.

Skæbnens veje er imidlertid uransagelige.

Vinteren havde været lang og streng og sneen lå endnu i store mængder i marts måned over hele landet. Al snerydning foregik den gang med håndkraft og alle veje var vanskelig passable. Mit første sygebesøg blev rekvireret fra Fuglsangshuset i Gribskov. Bortset fra at jeg ikke kendte vejen til Fuglsangshuset, var det umuligt at komme frem i bil på grund af sneen.

Klokkeren ved Helsingør Kirke havde imidlertid både hest og kane og han kørte så for mig de første dage af marts, indtil tøvejret satte ind. Klokkeren kendte ikke alene den kirkelige salmebog, men han holdt også af at blade i "Holmblads salmebog" og det fortælles at hans medspillere en aften, da han havde spillet kort meget sent, beklagede ham, fordi han skulle tidligt op og ringe solen op. Hertil bemærkede klokkeren: "Det spiller ingen rolle, inden jeg går i seng, går jeg op og giver den et par slag og solen hun kan så stå op, når det passer hende".

Der var ikke mange biler i Helsingør i 1929, de havde alle kendingsbogstavet B og registreringsnumre mellem 400 og 500, så man kendte hinanden på bilnumrene, hvor man mødtes på vejene.

Det dominerende bilmærke var Ford T modellen. Den havde ikke gearstang, for man betjente gearene med fodpedaler. Der var heller ikke fodspeerer. Både tænding og benzintilførsel betjentes med et par håndtag på rattet. Selvstarter var luksusudstyr, så man startede ved hjælp af et håndsving placeret foran køleren. Man kunne få megen god motion ved at starte med håndsving og havde man indstillet på for høj tænding, kunne startsvinget slå tilbage og så let som ingenting brække en arm. Jeg har personlig kendt flere, som har været ude for dette uheld.

Ved aflæggelse af køreprøve skulle der

besvares nogle spørgsmål. Et af dem lød: "Hvilken trafik skal man holde tilbage for?" – Svaret skulle være: "Man skal holde tilbage for alle køretøjer, der kommer fra højre – og uanset hvor de kommer fra skal man holde tilbage for brandvæsenets udrykningskøretøjer samt kongelige ekvipager, såfremt der befinder sig kongelige personer i dem. Endvidere skal man standse fuldstændig op for hestekøretøjer, hvis hestene viser uro og i givet fald stå af og lede hestene ved hovedtøjet forbi motorkøretøjet".

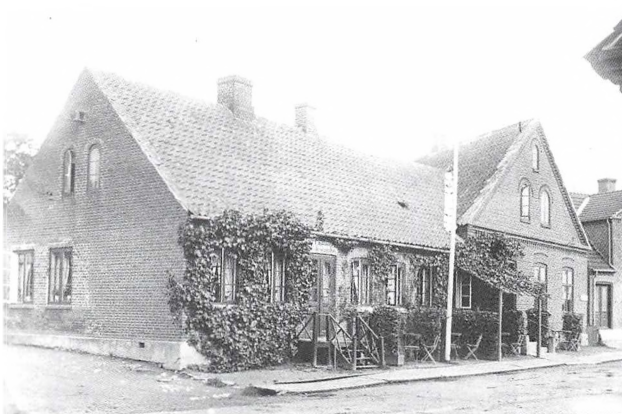
Dyrlæge Jens Grams automobil

Jeg havde også regnet med at skulle køre Ford T i Helsingør, men der fik jeg en så stor overraskelse, at jeg faktisk var på nippet til at nægte at påtage mig vikariatet.

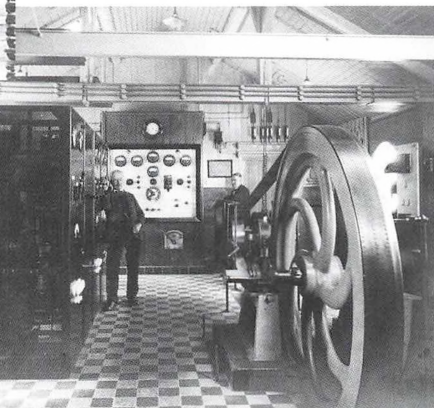
Dyrlæge Grams bil var en vogn med det forjættende navn "Loreley", men det var en model 1914 og nu befandt vi os i 1929!

Det var en to personers åben vogn. Baglygten var en petroleumslygte og forlygterne var gaslygter. Der var ingen selvstart. Uanset årstiden var det nødvendig med varm påklædning, når man skulle ud at køre. Blev man kaldt ud om aftenen eller om natten var det en besværlig procedure inden man kom af sted. Man startede med at tænde petroleumsbaglygten, hvorpå man begav sig foran bilen og lukkede lygteglassene op. Derpå tilbage til bagagerummet, hvor gasbeholderen var anbragt. Her åbnede man for gassen med en grovskrue, så igen foran hvor man med tændstikker tændte gasbrænderen. Derefter tilbage for at indstille på en finskrue, så begge flammer i forlygterne blev passende og ens. Og endelig begav man sig atter hen foran, hvor man lukkede lygteglassene.

Så var man klar til at indstille tændingen på rattet, hvorefter man gik i gang med håndsvinget, indtil det behagede motoren at starte. En venlig mand spurgte mig engang, da jeg sled med håndsvinget: "Hvor langt

Centralkroen på Østergade nr 7, hvor man drøftede oprettelse af både vand- og elværk. Kroejer var Lars Hansen. Centralkroen blev nedrevet i 1967.

Helsingør Elektricitetsværk, Østergade nr 6. I baggrunden til højre står Jens Gram og modsat værkfører Christoffer Olsen med tilnavnet "Lys-Olsen". Fotografiet er dateret 1929.

kan den køre, når den er trukket helt op?" – Og så gik det ellers ud ad landevejen med en fart af omkring 40 km i timen. Den højst tilladte hastighed var 55 km. Vejene indbød i øvrigt ikke til en større fart, for de fleste veje var belagt med skærver eller grus, som gav voldsomme støvskyer i tørt vejr og en usandsynlig mængde pløre i regnvejr- og tøvejrperioder.

Det hændte, at man kørte uhjælpeligt fast i pløre. Sådan et problem løste man ved at gå ind på den nærmeste gård, hvor man for gode ord og betaling lånte en rolig hest, en svingel og et kotøjr. Man lagde sig på knæ i sølet og fastgjorde kotøjret omkring bilens foraksel. Den anden ende gjorde man fast i svingelen, hvorefter man sagde hyp Lotte... Først adskillige år senere blev Zonen forsynet med materiel, så den kunne påtage sig den slags opgaver.

Dyrlæge Grams bil var absolut ikke tidsvarende og det hængte nok sammen med, at han fra 1893 til 1914 havde besørget sin praksis med hestekøretøj. Når vi kørte

sammen og han syntes at vi havde for megen fart på, reagerede han ved at sige prr prr – en reminiscens fra hestekøretøjernes tid.

Dyrlæge Jens Grams virke i Helsingør

Man har specielt bedt mig om at fortælle noget om dyrlæge Grams virke i Helsingør. Det gør jeg gerne, men det indebærer at jeg atter må starte noget længere tilbage, dengang han var på toppen af sine velmagtsdage. Jeg kom jo først i forbindelse med Gram, da han havde passeret sit livs middagshøjde og ikke mere var ved så godt helbred.

I øvrigt må det fremhæves, at der var andre borgere i Helsingør, som var aktive sammen med Gram, når det gjaldt løsning af byens problemer.

Gram var imidlertid initiativrig og han gik 100% ind for en sag, når han først havde engageret sig i den. Dertil kom at han var utrolig selvsikker og måske også selvhævdende og at han gerne påtog sig

Indvielsen af Helsingør Vandtårn i 1925.

tillidshverv. Derfor kom han også til at beklæde så mange formandsposter som han gjorde.

Hans tilnavn var Kong Jens – og det var han meget stolt af. Af hans formandshverv kan nævnes: formand for sangforeningen, formand for borgerforeningen, formand for handelsskolen, kirkeværge. Medstifter og formand for vandværket, medstifter og formand for el-værket, medstifter og bestyrelsesmedlem i Nordsjællands Bank og formand for sundhedskommissionen.

For nogle af disse institutioners vedkommende kom jeg senere til at varetage formandsposter, således at jeg ved studiet af gamle protokollater og korrespondancer

har kunnet danne mig et billede af Grams energiske virke for byens tarv.

Lad os forestille os Helsingør en aften i vinteren 1903-04. Landevejen igennem byen henligger i mørke. Kun her og der oplyst af de petroleumslygter, som lygteforeningen har opsat. En forening, som dyrlæge Gram også var formand for! Kun her og der trænger der et sparsomt lys ud fra byens få forretninger og husene langs vejen - men indenfor i Centralkroen foregår der noget. Adskillige borgere er forsamlet her – det er faktisk Tordenskjolds soldater – for det er de samme navne, der går igen i alle beretninger fra den tid. I aften drøfter man to for byen meget betydningsfulde projekter.

Helsingø Kro ved Gadekæret. Det store antal hestevogne er i anledningen af et fastelavnsoptog. Fotografi fra omkring 1925.

Af protokollaterne fremgår, at Gram var primus motor i disse forhandlinger. Det drejede sig om oprettelse af et vandværk og et el-værk og det var navnlig for det sidstes vedkommende et overordentligt dristigt projekt for en by med nogle få hundrede indbyggere – og så i året 1904!

El- og vandværk en realitet

Efter et langt møde med tilhørende romtoddere og små sorte nåede man til enighed om at gennemføre begge projekter. Men der var et men, nemlig finansieringen af projekterne. Man skulle bruge ca 18.000 kroner, et beløb som byens eneste pengeinstitut, Sparekassen, nok ville stille til rådighed, såfremt sognerådet ville stå som garant. Det ville sognerådet imidlertid ikke, for den slags risikobetonede foretagender kunne et sogneråd ikke forsvare at deltage i.

Når man betænker, at der kun var ca. 700 skatteydere i kommunen, som sammen betalt ca 40.000 kroner i skat, vil man forstå, at 18.000 kroner til et vandværk og et el-værk var et næsten uoverskueligt beløb, så

man kan nok hverken bebrejde Sparekassen eller sognerådet at de nægtede at deltage.

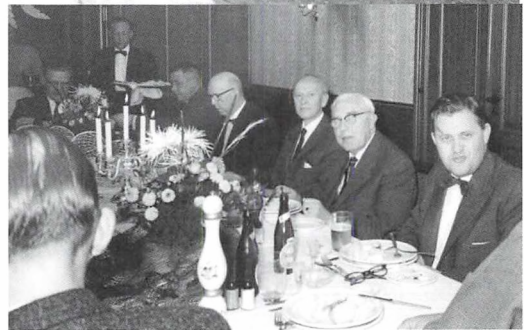
Men hvordan løste man så problemerne? Ved borgernes private initiativ! De enkelte borgere tegnede sig for et bestemt antal vandhaner og et bestemt antal lampesteder, flere købmænd tegnede sig f.eks. for 40 lampesteder og indskød et beregnet beløb pr. tappested og lampested og den 21. marts 1904 blev el-værket sat i drift og i 1906 blev vandværket taget i brug – og da værkerne først kørte, blev det nemmere at opnå lån, for nu kom der pludselig en betydelig tilgang af interessenter. Dyrslæge Gram blev formand for begge værker og under hans ledelse blev begge værker udbygget flere gange i årenes løb. Det nuværende vandværk er dog oprettet senere og på initiativ af andre borgere, men de har haft et godt grundlag at arbejde videre på. I dag er vandværket et moderne værk med en betydelig kapacitet, når man tager i betragtning, hvilke krav til forsyning den eksplosionsagtige udbygning af Helsingø har stillet.

El-værket fejrede 25 års jubilæum i marts 1929 og det var den første fest, som jeg

Herover ses indvielsen af Helsinge Tekniske Skole den 21. oktober 1930. Den lokale håndværkerstand var rigt repræsenteret ved indvielsen.

Nummer to fra højre er Landsretssagfører Knud Zahle i 1958 ved den årlige torskespisning i Borgerforeningen på Helsinge Kro.

deltog i efter min ankomst til Helsinge. Salen på Helsinge Kro var illumineret med 400 kulørte lamper og der blev holdt en række taler, hvori man hyldede dyrlæge Gram for hans virke både som formand og som installatør. Gram foretog nemlig selv alle installationer i flere år, indtil der kom fagfolk til byen! Ligeledes blev værkfører

Olsen hyldet for hans tilsyn af værket, hvor han passede dampmaskine, dynamoerne og akkumulatorene.

Blandt talerne husker jeg landsretssagfører Knud Zahle, som altid beherskede sit emne, når han tog ordet. Men til alles overraskelse gik han pludselig i stå, men efter en kort pause sagde han: "Jeg tænkte det nok, - der

er i aften tændt 400 pærer og så skulle min være den første, som brændte over". – Og så fortsatte han i øvrigt sin elegante tale.

Jeg husker en anden taler, som indledte således: "Da vi gik hjemmefra vidste min kone og jeg hvad jeg skulle sige, men nu ligger det faktisk sådan, at det kun er min kone der ved det!" Men også Jørgen Petersen fra Grønhøjgård i Høbjerg – for ham var det – holdt en vægtig tale.

Den krumtap talerne i øvrigt drejede om, var den kendsgerning, at det var borgerne ikke det offentlige, der ejede el-værket og at det private initiativ havde vist sig i stand til længe før andre byer at oplyse Helsingør med elektricitet. Dyrslæge Gram havde store administrative evner, som også kom til udtryk i ledelsen af værkerne. Af værkets overskud blev der ydet betydelig økonomisk støtte til formål, der kom alle borgere til gode.

I anledning af jubilæet skænkede værket således 2.600 kroner som første bidrag til bygningafenteknisk skole. Bygningen ligger i Nygade, men bruges nu til andet formål. Der blev ydet støtte til Handelsskolen og et år skænkede værket ti skrivemaskiner til undervisningsbrug. Men også handelsskolen er jo nu nedlagt og flyttet til Hillerød. Der er endvidere gennem årene ydet støtte til ungdomsforeningerne, idrætspladsen og udsmykning af gadekæret.

Nordsjællands Bank etableres

Da elværket efter anden verdenskrig blev overdraget til NESAs (Nordsjællands Elektricitets Aktieselskab), betalte NESAs 100.000 kroner for effekterne og dette beløb blev hensat i en fond, hvis årlige udbytte stadig bliver brugt til støtte for formål, som fortrinsvis kommer ungdommen til gode.

Vanskelighederne med at finansiere starten af de to værker, gjorde det klart, at der manglede en bank i Helsingør og det fik en række borgere til at indbyde til en stiftende generalforsamling – deriblandt dyrslæge

Nordsjællands Bank første hjemsted på Frederiksborgvej i Helsingør i "Villa Ro". Foto fra cirka 1910.

Gram, som blev valgt til dirigent og i 1906 var Nordsjællands Bank en realitet. Det var den første og eneste bank nord for Gribskov og den betjente i en årrække også købstaden Frederiksværk, som ingen bank havde.

Først da kommunesammenlægningen i 1970 blev en realitet og da der derved udløstes et voldsomt kapitalbehov på egnen, besluttede bankens bestyrelse at skaffe penge til området ved at foreslå banken sammenlagt med Handelsbanken, som i kraft af sin størrelse kunne magte opgaven. I dag er der syv pengeinstitutter i Helsingør, så hvis der mangler penge, er det ikke pengeinstitutternes skyld, men den politik der føres med låneloft, kreditindskrænkning og høj rente.

Når jeg ser tilbage på udviklingen omkring vandværket, el-værket og Nordsjællands Bank og andre forhold, kan jeg ikke lade være med at tænke på en ældgammel læresætning, hvori det hedder: "Betragt det lille som stort, det ringe som meget, kom det vanskelige i forkøbet endnu mens det er let, gør det store, mens det er ubetydeligt og lidet, thi alt vanskeligt i verden er i sin begyndelse let og alt stort er i sin første begyndelse lidet".

For mig ser det ud som dyrslæge Gram og hans medborgere har efterlevet denne lære, måske uden at gøre sig det klart. Vi burde kunne lære meget heraf.

Sundhedskommissionen

Det påhviler kommunerne at føre mange af de love, der vedtages i rigsdagen ud i livet. Da der omkring 1850 rasede en koleraepidemi her i landet, blev det beordret, at der skulle oprettes sundhedskommissioner i alle distrikter. Kommissionen skulle bestå af amtslægen, politimesteren og to til tre forstandige mænd og deres beføjelser blev nedfældet i en sundhedsvedtægt. Dyrlæge Jens Gram var sundhedskommissionens formand fra 1911 til 1946 – i 35 år!

I 1946 overtog jeg hvervet. I Grams formandstid indførtes både kødkontrol og mælkekontrol i kommunen. Det var et stort sundhedsmæssigt fremskridt. Jeg kan illustrere dette med et eksempel:

I en nabokommune uden kødkontrol var der en mand, som havde en ko, som pludselig blev alvorlig syg. Han kunne se det gik hurtigt ned ad bakke for koen. Han hentede derfor en slagter, som slagtede koen. Det var så meningen at han skulle køre rundt og sælge kødet til venner og bekendte, hvilket var lovligt og ganske almindeligt i kommuner uden kødkontrol. Manden fik imidlertid skrupler, fordi koens sygdomsforløb havde været så hurtigt og så voldsomt. Han besluttede derfor at lade en dyrlæge se på den slagtede ko.

Dyrlæge Gram og jeg så på koen, som faktisk så forbavsende godt ud, men slagteren havde skåret flere lymfekirtler bort og han havde kastet bughuleorganerne på møddingen. Og uden samtlige lymfekirtler og øvrige organer lader en effektiv kødkontrol sig ikke udføre. Og kødet kunne derfor ikke godkendes til menneskeføde. Gram sagde derfor meget bestemt til ejeren: ”I denne kommune er der ikke kødkontrol og det er frivilligt om du vil sende bud efter os, men når du har gjort det, er du underkastet reglernes krav. Koen er kasseret. To dage efter blev slagteren meget syg og en læge fra Helsingør indlagde ham ekspres på Hillerød Sygehus, hvor han døde efter yderligere

to dages forløb. Dødsårsagen viste sig at være miltbrand. Smitten havde han optaget fra den syge ko gennem et sår på en finger. Koens ejer blev rædselsslagen. Han havde jo været håndlanger ved slagtingen og ved den mindste smule utilpashed søgte han læge den første tid, indtil lægen kunne berolige ham med, at nu måtte faren anses for overstået.

Lidt om kommunens administration

Nu er de gamle hæderkronede sundhedskommissioner ophævet. Funktionerne er henlagt til byrådet, som har videregivet beføjelserne til teknisk udvalg, som består af folkevalgte medlemmer. Og til de folkevalgt har man åbenbart en tyrkeretro, trods de meget forskellige krav, der stilles til sundhedskommissionsmedlemmer og byrådsmedlemmer. Loven om sundhedskommissioners tilblivelse foreskrev, at medlemmerne skulle være forstandige mens man ikke stiller andre krav til byrådsmedlemmer end at de skal have valget – og det er noget ganske andet.

I 1929 bestod kommunekontoret af to værelser på Helsingør Skole. Personalet bestod af kommunesekretæren, en kontordame og en elev. Så kan man jo sammenligne med 1978, med rådhuset og med personaleantallet i dag. Det er unægtelig en anden situation.

Kommunesekretæren var N. Th. Nielsen eller N.Th. som han blev kaldt. Han plejede at nedskrive sine interessante oplevelser og i et sluttet selskab var han tit villig til at delagtiggøre andre i dem. Han nævnte naturligvis aldrig navne. F.eks. fortalte, han at i sine unge dage havde været sekretær hos ejeren af Kagerup Savværk, der havde et tilnavn, som jeg ikke vil bruge her (Kulfanden blev han kaldt). På en af deres ture i skoven for at finde passende tømmer, traf de en venlig mand, som inviterede dem hjem på kaffe. Det passede imidlertid ikke

konen, som var meget sur – hvad hun også gav udtryk for. N.Th. spurgte derfor manden, hvordan det var gået til at han var blevet gift med hende, hvortil manden svarede: ”Det var dengang hun og jeg tjente på ”Slævet” – ”Slævet” var Petershvile Teglværk – så var det en aften, at jeg kom til at mysse hende for hårdt, og så var det sket!”

Fra et af sognerådets årlige torskegilder fortalte han om en mand med nogle gevaldige talegaver. Man havde ikke villet godkende hans selvangivelse og værdien, som han havde sat på en hest.

Foreholdt dette sagde manden: ”I troer måske, at Højbjerg orne er det Gosens land, som flyder med mælk og honning, men så må I tro om igen. Hvad reperten angår, er den ikke mere end 100 kroner værd – og hvis I vil tage en flaske brændevin med, så er I alle sammen velkommen til at besigtige den!”

Den pålignede skat betalte man fire gange om året og hvis man ikke havde betalt rettidigt, trådte skatteopkræveren i funktion. Det var en rolig, pæn ældre herre, som altid var høflig, ja, man havde faktisk indtryk af at han var ked at skulle ulejlige. Han indledte altid besøget med at sige: ”Goddaw, jeg er ude om skatten”. Hans salar, som han udtrykte det, bestod i en halv procent af skattebeløbet, og det tog jo nogen tid, når han skulle regne det ud. Men når han var færdig, betalte man faktisk skatten med glæde, når han sagde: ”Så er der 9 øre i salar, men så slipper du jo også for at rende helt ud på skolen for at betale”.

Engang kom han i mørkningen til en ejendom i sit sædvanlige ærinde. – ”Goddaw, jeg er ude om skatten!” Konen som lukkede op, sagde: ”Kom indenfor. Det er koldt i dag. Vil du have snaps?” ”Ja tak!” lød svaret.

Konen skænkede op og han kvalte snapsen. Konen siger så: ”Du må ha’ en til det andet ben også”. ”Nej tak”. – ”Hvorfor ikke?” spørger konen. ”Nej, den klæber!” Konen tager flasken, går hen til vinduet og kigger

på den ved det svindende dagslys og siger så: ”Jøsses, det er jo hattelak jeg har givet dig!”.

Bekæmpelse af mund- og klovsyge

Se, det var nogle erindringer fra mine første ni måneder i Helsing. Nyttår 1930 tiltrådte jeg en plads i Veterinærfysikatet som tilsynsførende dyrlæge i anledning af udbrud af mund- og klovsyge. Min legitimation er faktisk et historisk dokument, fordi det fortæller hvorledes man bekæmpede mund- og klovsyge dengang.

Den lyder: ”Der meddeles hermed dyrlæge R. Blaakilde bemyndigelse til at lede bekæmpelsen ved mund- og klovsyge samt til at foranstalte nedslagninger ved samme sygdom med Landbrugsministeriets bemyndigelse”.

Min væsentligste opgave blev derefter i samarbejde med den stedlige politimester at få dræbt de besætninger, der blev angrebet af den meget smitsomme mund- og klovsyge. Det var ofte et meget ubehageligt job, men man havde jo ikke nogen behandlingsmetode på det tidspunkt, så man satsede simpelt hen på at fjerne smittefaren ved at dræbe de angrebne dyr og begrave dem.

Det må betegnes som en af de største landvindinger indenfor mit fag, at man ikke mindst ved dansk indsats har fundet frem til effektive vaccinationsmetoder, så det kun ved de allerførste udbrud af mund- og klovsyge er nødvendigt at søge smitten begrænset ved nedslagning af de angrebne besætninger.

Overtager dyrlæge Jens Grams praksis

Jeg havde rejst land og rige rundt i ca halvandet år og havde nu kvarter på hotel Strand i Sønderborg. Da jeg en aften kom hjem, sad dyrlæge Jens Gram fra Helsing i restaurationen. Han havde ringet til Fysikatet og fået oplyst, at jeg for tiden var

Dyrlæge Blaakilde overtager Grams praksis. Første tur den 16. april 1931 i den nyindkøbte Ford A model 1931 med nummerplade B 414. Den holdt i syv år. Fotograferet i Vestergade foran Grams hus, hos hvem Blaakilde boede til han i maj 1932 blev gift.

Herunder: Dyrlæge Blaakildes ejendom – Nygade nr 27 i Helsingør, hvor han boede fra 1935 til 1943. Drengen med korte bukser er sønnen Ole Blaakilde og drengen i plusfours hedder Frede Andersen og er søn af tømrermester Arne Andersen. Teksten på skiltet: Blaakilde, Dyrlæge.
I dag ejes ejendommen af dyrlæge Blaakildes barnebarn, Anne Blaakilde.

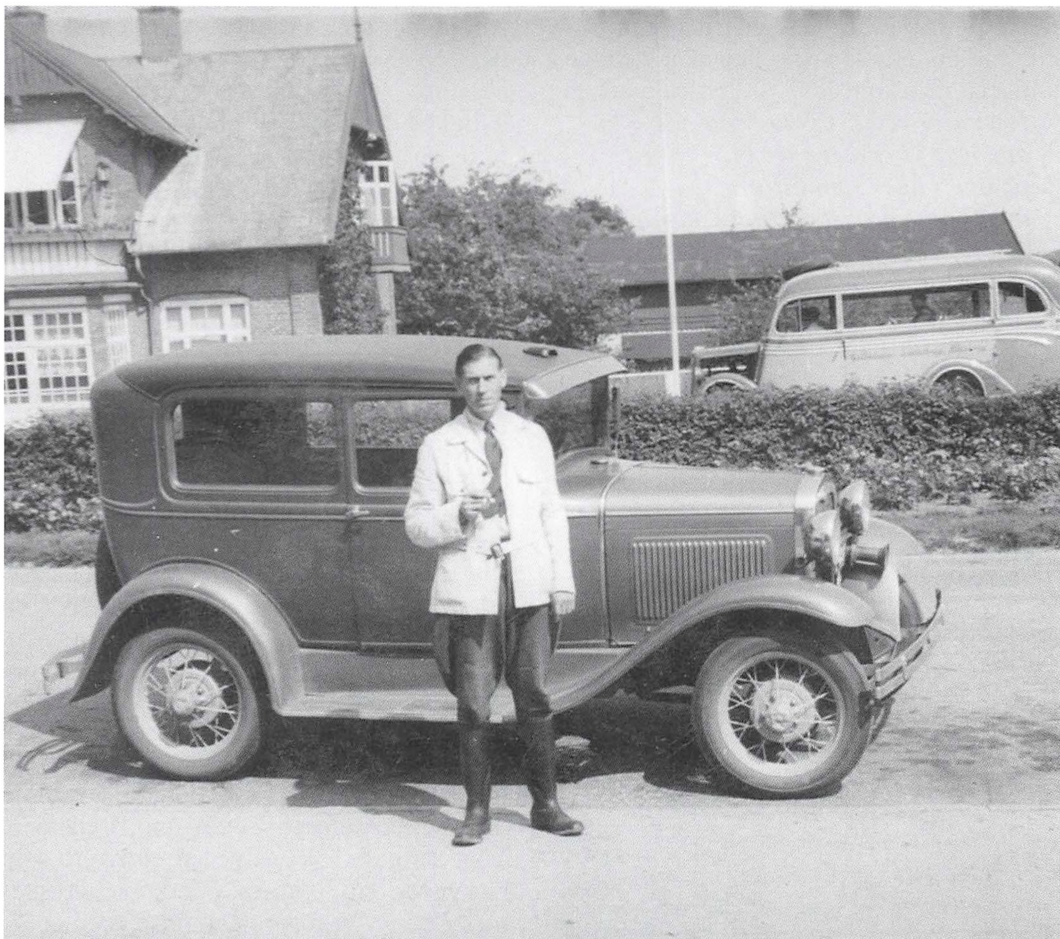

i Sønderborg.

Han gik lige til sagen. ”Jeg kan af helbredsmæssige grunde ikke mere klare praksis. Vil du overtage den? – Men det skal ske hurtigt!” Det var ikke så lige til, for jeg var jo offentlig ansat – og så kan man ikke uden videre frigøre sig. Vi nåede imidlertid til enighed, men afviklingen af mit job varede så længe, at jeg måtte bede

Gram om på mine vegne at købe en Ford A-model i Helsingør. Den skulle stå klar når jeg ankom. Det gjorde den også. Den kostede 3.140 kroner på gaden med afgift betalt for et år.

Ved min overtagelse af praksis havde Gram forbeholdt sig alle sine hverv. Men tiden gik og ad uransagelige veje kom jeg efterhånden til at varetage flere af disse hverv. Formand

Dyrlæge Blaakilde i 1947 foran sin Ford A, model 31, med nummerpladen B 414, men nr. 2 – købt af en gårdejer under krigen i 1944, fordi den kunne bære at få påsat en gasgenerator. Det var ikke til at få benzin. Af findelt bøgetræ udviklede generatoren drivgas til bilens motor. Generatoren blev vist først pillet af i 1946. Dyrlægens arbejdstøj var altid ridebukser og gummistøvler, for arbejdet foregik i stalde og i marken. Hunde og katte indgik jo ikke direkte i landbrugsproduktionen, så – bortset fra landliggere om sommeren – var det ikke almindeligt, at folk ofrede penge på dyrlæge til hunde og katte. Fotografiet er taget foran Helsingør station med en af de lokale rutebiler i baggrunden.

for Nordsjællands Dyr lægeforening, formand for sundhedskommissionen, formand for vandværket, formand for Nordsjællands Bank og censor ved dyrlægeeksamen gennem 20 år.

Og nu har jeg boet i Helsingør i 47 år og på lørdag skal jeg gæste Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i anledning af mit 50 års dyrlægejubelæum.

I 1928 lå fremtiden åben for 26 unge, friske dyrlæger. Tilbage er i dag kun 8 og kun 5 af disse er så raske, at de kan deltage i jubilæet, men som Johs. V. Jensen har sagt:

*Det varer ved det vakre spil
om også vi ej mere ser til,
på livets ager som tilforn
med kerne gror det grønne korn.*

Historisk set er et halvt århundrede ikke noget langt tidsrum, men når man stort set har udspillet de roller, som man har fået tildelt på livets teater og er på vej ud i kulissen til højre, er der naturligvis et væld af minder og erindringer, som man kan dvæle ved. Vanskeligheden består i at sortere dem og finde sådanne frem, som kan være af almen interesse.

Elgene fra Sverige

Engang i 1930'erne observeredes en elgko i Nordsjælland og beretningerne om den blev hyppigere og hyppigere, så man efterhånden måtte fæste lidt til iagttagelserne. Da vi nåede til de strenge vintre i 1941 og 1942 blev der pludselig også observeret to elgtyre. De var formentlig kommet over isen fra Sverige. Den ene elgtyr blev skudt i nærheden af Helsingør af forstværnsfolk, mens den anden fik lov at bevæge sig frit, ja, der blev endda vedtaget en lov, der fredede elgene. Jeg har selv mange gange på mine ture rundt i Nordsjælland haft lejlighed til at iagttage elgtyren.

En dag kom jeg kørende og fik øje på elgtyren, der kom i frit trav henover en mark, hvorefter den satte let og elegant over en ca 3 meter høj bøgehæk ind i en frugtplantage. Jeg underrettede plantagens ejer, som blot sagde: "Lad den blot gå". Det viste sig, at elgtyren havde været der en gang tidligere og da han var bange for at den skulle beskadige frugttræerne, var han sprunget op på ryggen af en hest bevæbnet med en lang kæp i hånden for at jage tyren ud. Han red op og ned af træ rækkerne, men hesten fik øje på tyren før manden, hvorefter hesten snurrede rundt som en top og galopperede ud af plantagen meget hurtigere end rytteren syntes om. "Næh, lad den bare gå".

En aften i efteråret 1951 ringede skovrider Allerup i Mårum til mig og bad mig møde ham et bestemt sted i Valby Hegn, hvor man havde fundet elgkoen liggende ude af stand til at rejse sig. Vi kørte bilerne i stilling med projektørerne rettet mod elgkoen. Men samtidig fik vi øje på elgtyren, som bevægede sig i kreds om koen en snes meter borte. Vi forsøgte at rejse koen op på brystet, men den var nærmest bevidstløs og døende. Den havde nok ligget i flere dage, for den havde et håndfladestort liggesår på den ene side. Vi holdt tyren på afstand ved at sætte vore håndprojektører på den,

Elgtyren på afveje. Her fotograferet i Møllehusets frugtplantage på Tinghusevej i Mårum.

Elgkoen Svea på springtur i 1952. Få dage efter at Svea var lukket ud i Gribskov indfandt den sig i Helsingør. På fotografiet har den ganske uanfægtet af det postyr den vakte, lagt sig til hvile på Østergade i Helsingør foran porten til nr. 27. I baggrunden Østergade nr 22.

men hver gang vi flyttede lyskeglen, kom tyren nærmere. På geviret hang græstørv og grene og den skræbede i jorden, som en rigtig tyr. Da vi havde konstateret at elgkoen var død og tyren stadig nærmede sig, sprang vi ind i bilerne og kørte bort. Næste dag blev den døde elgko afhentet hvorefter den blev udstoppet og nu står den på Skovbrugsmuseet i Hørsholm.

Elgkoen Svea kommer til Lyshøjgård

Til selskab for elgtyren blev der senere indført en ny elgko, som blev hentet i Stockholm zoologiske have. Den blev til at begynde med anbragt hos proprietær Flemming Kalko på Lyshøjgård ved Blistrup, hvor han i forvejen havde en snes sikahjorte gående i sin plantage.

En mandag formiddag ringede Flem-

ming Kalko og fortalte at Elgkoen Svea var syg. Svea var et navn, som den efter en konkurrence i Ekstrabladet havde fået. Den havde diarre som et vandfald og på mit spørgsmål om hvad man havde fodret den med, svarede Kalko, at landevejen dagen før om søndagen havde været fyldt med parkerede biler og at de tossede sommergæster havde givet den vel nok 50 borgmesterstænger.

Da vi atter havde fået skik på Sveas fordøjelse, var tiden kommet, da den skulle sættes ud i Gribskov til selskab for elgtyren. I landbohøjskolens dyreambulance blev den transporteret midt ind i Gribskov, hvor den blev sluppet løs. Det skete en torsdag, men om søndagen spadserede Svea imidlertid rundt i Helsingør, hvor den især var interesseret i bager Rosendahls vindue, indenfor hvilket der var udstillet meget bagværk. Den kunne også godt lide

potteplanter, hvis der var et vindue, der stod åbent!

Den blev så på ny transporteret til Lyshøjgård og derfra til zoologisk have i Randers. Den var ikke robust nok til at leve i det fri. Dens fordøjelsesorganer havde tilmed fået et knæk og efter en længere sygdomsperiode døde Svea i Randers af en fordøjelseslidelse, som også forekommer hos køer.

Nordsjællands Bank plyndres

Den 28. september 1944 – altså i den politiløse tid under krigen – var jeg på vej hjem fra en landtur, da jeg ved gadekæret i Helsingør blev stadset af 2 unge mænd bevæbnet med geværer. Det var bemærkelsesværdigt fordi tyskerne havde forlangt alle våben afleveret. De to unge var meget ophidsede og fortalte at banken var blevet plyndret for flere hundredetusinde kroner og at banditterne var flygtet mod Tofte. ”Kan vi køre med?” spurgte de og kravlede ind i bilen og rullede vinduerne ned for at få plads til geværene. Vi kørte til Tofte, men længere fremme mod Skærbød så vi talrige bevæbnede helsingeborgere.

Historien er som følger: Tre danske i tysk tjeneste som marinevægttere havde i København planlagt et kup mod Nordsjællands Bank. De tog toget til Hillerød, hvor de hyrede en Taxa og kørte til Helsingør. De stod af på torvet og sagde til chaufføren: ”Vi skal ordne noget hos en sagfører. Vi er tilbage om 20 minutter”.

Chaufføren tænkte: ”Tilbage om 20 minutter, så kan jeg nå at køre til svigermor og drikke eftermiddagskaffe”. Svigermor var gift med den klokker som er omtalt tidligere.

De tre mænd gik ind i banken med revolvere i hænderne og kommanderede personalet ind i boksen. For at understrege alvoren skød de et skud op i loftet over frøken Lyngh, som var kasserer. Projektilet sad oppe i loftet flere år efter begivenheden. De tømte derefter kassen, om det så var

femørerne tog de dem med. Derefter begav de sig med pengene i en medbragt kuffert til bilen, som imidlertid var borte. Chaufføren var ikke blevet færdig med at drikke kaffe hos svigermor – og så gik der panik i røverne. De begav sig til fods mod Tofte, så de var lette for andre at følge på afstand.

Mens røveriet stod på havde den landbrugskyndige direktør, som opholdt sig i et baglokale, gemt sig under et bord. Da røverne var væk og der var blevet ro i banken, kom han frem og lukkede først personalet ud af boksen. Derefter blev der ringet til direktør Harald Andersen, som var til møde på Centralkroen. Han organiserede straks forfølgelsen af røverne med lastbiler og bevæbnet mandskab. Da røverne var indhentet i nærheden af Skærbød, begyndte de at skyde, men man var klar over at deres ammunition var begrænset.

Pludselig brager der et geværskud fra forfølgerne hen over roekulen, hvor røverne dækkede sig. Det var renovationsvognmanden, der ikke længere kunne styre sig. Skuddet havde dog sin virkning. Alle tre røvere rejste sig op. Den ene skød derpå sin makker, hvorefter han rettede pistolen mod sig selv og trykkede af. Den tredje kastede sin pistol fra sig hvorefter han blev ført til Helsingør. Det var ikke just nogen blid behandling han fik. Men hvad skulle man stille op med ham, der var jo intet politi at overgive ham til. Man overvejede faktisk at kaste ham i gadekæret, da dommer Volkersen kom til og gjorde opmærksom på, at enhver borger kunne føre en forbryder for retten, når han var taget på fersk gerning. ”Jeg sætter retten om få minutter” tilføjede dommer Volkersen.

Det lille retslokale var propfyldt, da dommeren begyndte at forhøre og protokollere. Pludselig går døren op og en tysk officer baner sig vej gennem lokalet. Dommeren siger: ”Må jeg få ro i lokalet!” Da tyskeren kommer nærmere siger dommer Volkersen: ”Retten er sat, vil De gå! Tyskeren svarer: ”Jeg vil gerne frage om Deres Name”. Dommeren svarer: ”Det

Foran Helsingør Tinghus få efter efter befrielsen den 5. maj 1945.
 Bagerst i billedet fra venstre dyrlæge R. Blaakilde, sognepræst A. Orth, dommer Svend Volkersen og sognefoged Oluf Jensen, Kongensgade.
 Foran bilen: Ukendt mand med riffel. Bag ham fra venstre bagermester August Schmidt, Børge Diderichsen, mekanikermester Petersen og vognmand Anders Nielsen, Frederiksborgvej.

kan De se i Hof- og Statskalenderen. Vil De gå!” – Og den tyske officer parerede ordre.

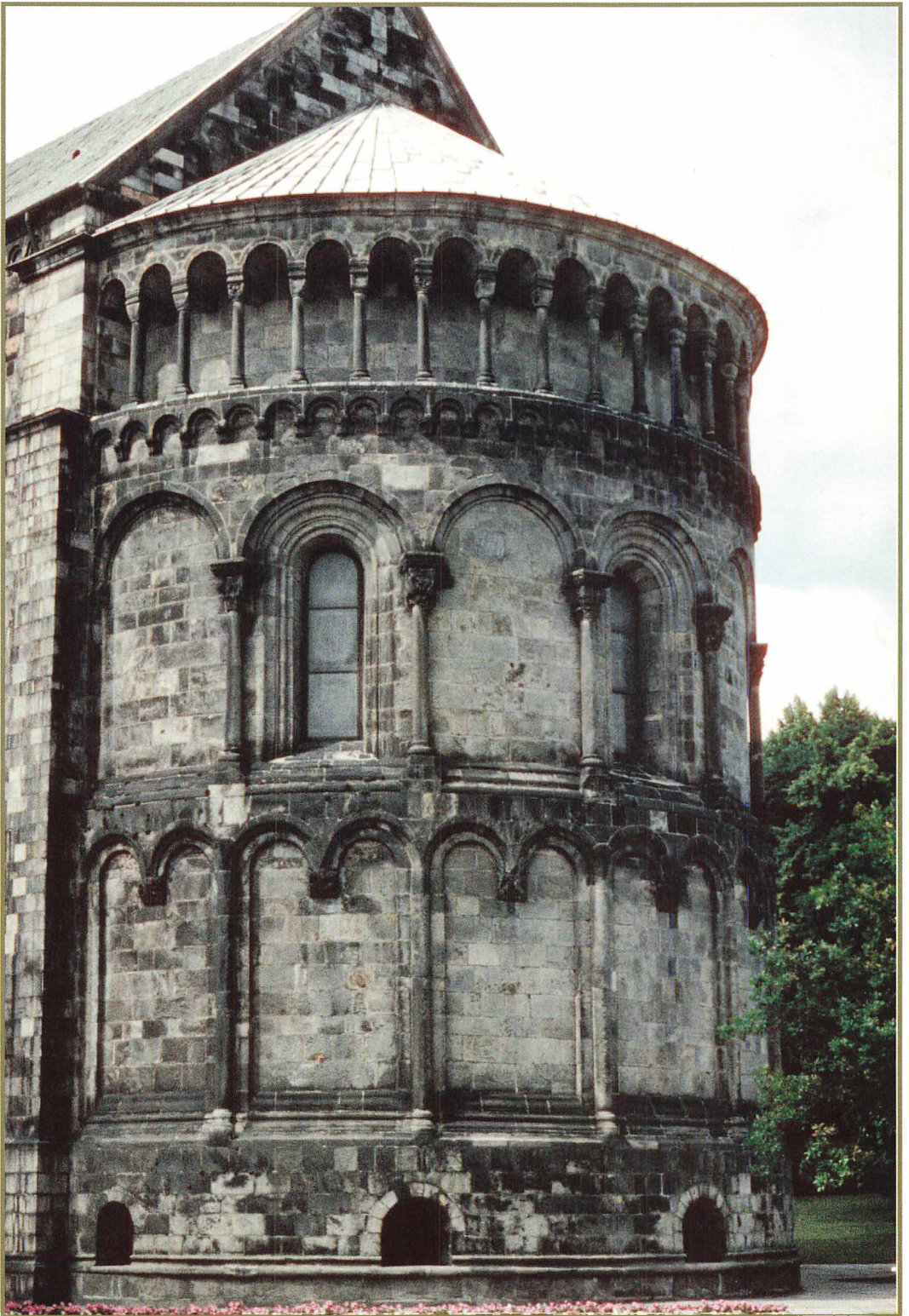
Men der var jo intet politi, så dommeren var tvunget til at udlevere banditten til den tyske officer, da forhøret var slut. Ved en tysk ret blev han idømt otte års tugthus. Men banken reddede sine penge – i alt ca 240.000 kroner.

Efter krigen førte Røde Kors med sine hvide busser talrige koncentrationslejr fanger til Sverige. Blandt disse frasorterede man i Malmø røveren, som senere blev udleveret til danske myndigheder. Og ved dansk ret blev han dømt dels for sin tjeneste

for tyskerne, dels for røveriet. Det blev i alt takseret til 14 års forvaring.

Med dette drama slutter jeg denne gennemgang af nogle af mine erindringer fra min tid i Helsingør. Det er meget muligt at ældre medborgere vil nikke genkendende til nogle af dem, men det er også muligt at jeg har omtalt episoder, som yngre eller unge borgere kan have interesse i at blive gjort bekendt med.

Det håber jeg i hvert fald må være tilfældet.

De gulbrune kirker

Om brugen af Helsingborg-sandsten i Nordsjællands romanske kirkebyggeri

Tekst og foto:
Redaktør ved Danmarks Kirker,
Ebbe Nyborg

De lokale byggematerialer, der stod til rådighed for 1100-tallets sjællandske bygmestre, tillod kun meget enkle bygninger – uden de rige profiler, friser og skulpturer, der kendes fra det romanske kirkebyggeri i Italien, Frankrig og store dele af England og Tyskland. Det tidligste materiale, brugt allerede i 1000-tallet, var frådstenen eller kildekalken, en porøs kalksten, der afsættes ved kilder, og som i høj grad kom til at dominere i bispebyen Roskilde og dens omegn. Næsten lige så porøs er den kalksten (gerne kaldet kridtsten), der blev brudt i Stevns Klint og på Saltholm, og som bl.a. brugtes til

opførelsen af Absalons borg i København. Det helt dominerende byggemateriale var dog granit i form af de marksten, der fandtes på marker og strande, og som kun vanskeligt lod sig tugte til et nogenlunde regelmæssigt murværk. Derfor ser man ofte granitten suppleret med de mere medgørlige fråd- og kalksten, hvor der krævedes en særlig tilhugning og tilpasning, således på murhjørner og omkring vindues- og døråbninger.

Anderledes i Sjællands gamle søsterprovins Skåne. Den har (som Bornholm) en ældre geologi, og her findes der flere steder let bearbejdelig sandsten, som kunne virkeliggøre hele datidens arkitektoniske repertoire. Måske var denne mulighed for at bygge prægtigt og monumentalt ligefrem en af grundene til, at det o. 1104 var Lund og ikke Roskilde, der blev udset som dansk ærkesæde.

I hvert fald er domkirken i Lund (fig. 1), som den tog form i løbet af 1100-tallet, så langt den fornemste og rigeste romanske kirke i Norden, opført af en fin grålig sandsten. Bygningens arkitektur er hovedsagelig italiensk og rhinlandsk inspireret, med en overflod af søjlebaldakiner, blændingsgallerier og billedskulptur af - i sidste ende – antik inspiration. Men der findes i domkirken

Fig. 1 (tv):

Lund Domkirkes apsis
(korrunding) opført af
Höörsandsten i begyndelsen
af 1100-tallet.

Hovedarkitektens navn
var øjensynligt Donatus.
Mens Roskilde Domkirke
blev kongernes gravkirke,
havde Lunds Domkirke
i middelalderen status
af kroningskirke.

Figur 2: Valby Kirkes kor set fra nordøst en tidlig sommer morgen. Bemærk, foruden de to originale vinduer, at der øverst i skibets gavl er et fint lille rundvindue, som har givet lys ind i loftsrummet. Lige under nordvinduet findes der et 5 cm højt såkaldt stenhuggermærke, ↑ , der kan have haft at gøre med aflønningen af stenhuggerne.

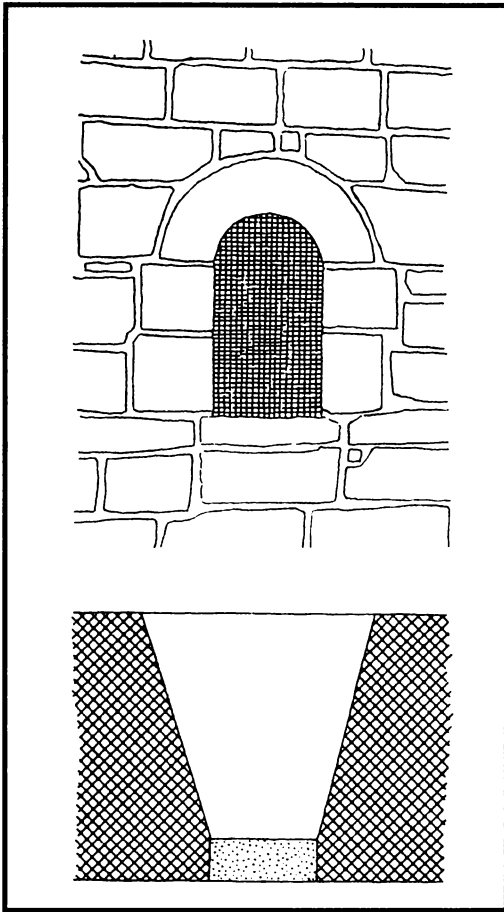

Fig. 3 (herover): Valby Kirke, opmåling med snit af korets østvindue (tv) samt udsnit af murværket med korets ligeledes tilmurede nordvindue (th). Bemærk den tydelige forskel i stenenes farve samt deres mørke revner. Overalt ses mærker efter stenhuggernes pikhamre og mejsler (efter Danmarks Kirker og foto: EN)

også træk, der peger imod en påvirkning fra Normandiet og England (forenet efter 1066), specielt i kirkens ældste dele fra årtierne o. 1100 – i krypten og i det tårnanlæg, der blev helt fornyet 1860-80.¹

Lunds Domkirke blev det store forbillede for stiftets landsbykirker. Ikke alle opførtes dog af sandsten. Men man finder i markstenskirkene ofte, at sandsten er brugt supplerende til hjørner og muråbninger, lige som den er brugt til en rig skulptur på murværk og portaler. Til stenskulpturen må også henregnes en stor produktion af rigt dekorerede sandstensdøbefonte, der

i løbet af 1100-tallet fik karakter af massefremstilling.

Man har længe kunnet skelne mellem forskellige sandstentyper i Skåne og haft ideer om, hvor bjergarterne er brudt.² Men først et større fællessvensk projekt til registrering af natursten i bygninger har 1992 bragt et vist overblik.³ Det har ikke været så enkelt. For sandsten rummer ikke (som kalksten) små forsteninger, der kan tjene til en præcis geologisk bestemmelse af brudstedet. Sandstenen må hovedsagelig bestemmes ved sit udseende og sin karakter, hvilket kræver godt kendskab og en ikke

Figur 4: Vejby Kirke, skibets nordmur med to enkeltsmigede vinduer og gennemløbende murbånd ved deres underkant. Bemærk her en dominans af ret grå sten.

ringe erfaring. En anden vanskelighed er, at de bevarede skånske landsbykirker oftest er så forbyggede ved ombygninger i 1800-tallet, at det gamle byggemateriale ikke kan aflæses direkte, men må opsøges over hvælvinger og bag tilbygninger.

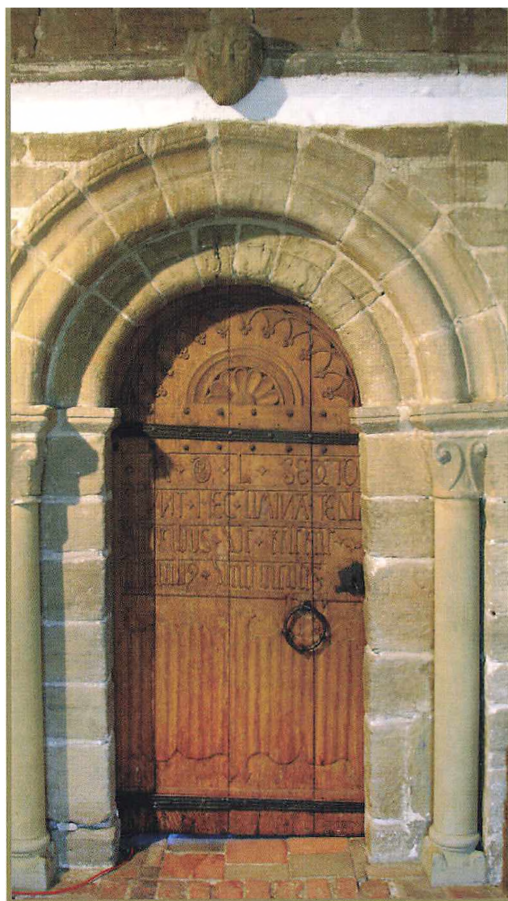
Så langt Skånes vigtigste sandstensbrud i 1100-tallet fandtes ved Höör nord for Ringsjön, hvor der stadig i 'Stenskoven' ses forsænkninger, som kan have at gøre med brydningen. Stenen her, der er ret ensartet grå, har været næsten enerådende i Lund, talrige andre steder i Skåne og er derudover brugt til så godt som alle skånske sandstensdøbefonte efter Valby. Andre sandstensbrud har haft et mindre afsætningsområde. Det gælder også den sandsten, som har særlig interesse i denne sammenhæng, nemlig Helsingborg-

sandstenen eller den nordvestskånske sandsten, der blev brudt umiddelbart nord for Helsingborg by.

Helsingborgstenen i Nordsjælland

Inden vi ser nærmere på Helsingborgsandstenen i dens oprindelsesområde, skal blikket vendes imod Nordsjælland. Her har kunsthistorikeren længe været opmærksom på tilstedeværelsen af skånsk sandsten i kirker og i borgruinerne i København, Søborg og Gurre.⁴ Det drejer sig mest om døbefonte og finere bygningsdetaljer (jævnfør fig. 8). Men herudover er to nabokirker ved Tibirke, Vejby og Valby opført helt af skånsk sandsten, mens en tredje, i Esbønderup, har kor af sandsten.

Figur 5:
 Sydportal i Vejby Kirke,
 en søjleportal
 med volutkapitæler
 og rigt profileret
 bueslag.
 Dørfløjen er fra 1556
 og har latinsk indskrift:
 "1556 gøres disse
 templets tærskler
 med døre for
 at modstå alle
 (djævle)klør".

Bedst bevaret er Valby Kirke, som er rejst af sandstenskvadre, der vel ikke danner fuldt så regelmæssige skifter som i Lunds Domkirkes murværk, men som dog følger sig nydeligt (fig. 2-3). Den rundbuede nordportal er i behold, og det samme gælder to af korets vinduer, i nord og øst, der nu er tilmurede. Deres åbning (lysningen) sidder ikke, som det ellers er reglen, midt inde i muren, men helt ude i murflugten, så der dannes en dyb tragt indadtil (fig. 3). Sådanne enkeltsmigede vinduer er et klart vidnesbyrd om anglo-normannisk (engelsk-normannisk) arkitekturpåvirkning.⁵

Vi finder de samme vinduer i den noget større Vejby kirke, der tydeligvis har været hovedkirken af de to. Dens oprindelige kor (fornyset i 1400-tallet) havde således absis (dokumenteret arkæologisk), og i vest findes underdelen til et oprindeligt tårn, der har åbnet sig mod skibet med to arkader og et galleri i overetagen. Usædvanlig velbevaret er skibet, der er smykket af et murband i højde med vinduernes sålbænke (fig. 4), og som har en sjældent prægtig sydportal (fig. 5). Dens to frisøjler er fornyede, men deres kapitæler (søjlehoveder) er i behold med to

volutter ("snøller"), der viser, at det fjerne forbillede har været et romersk kapitæl (fig. 6). Bueslaget er rigt profileret og portalen krones – på murbandet oven over – af et og groft udhugget mandshoved (fig. 7).⁶

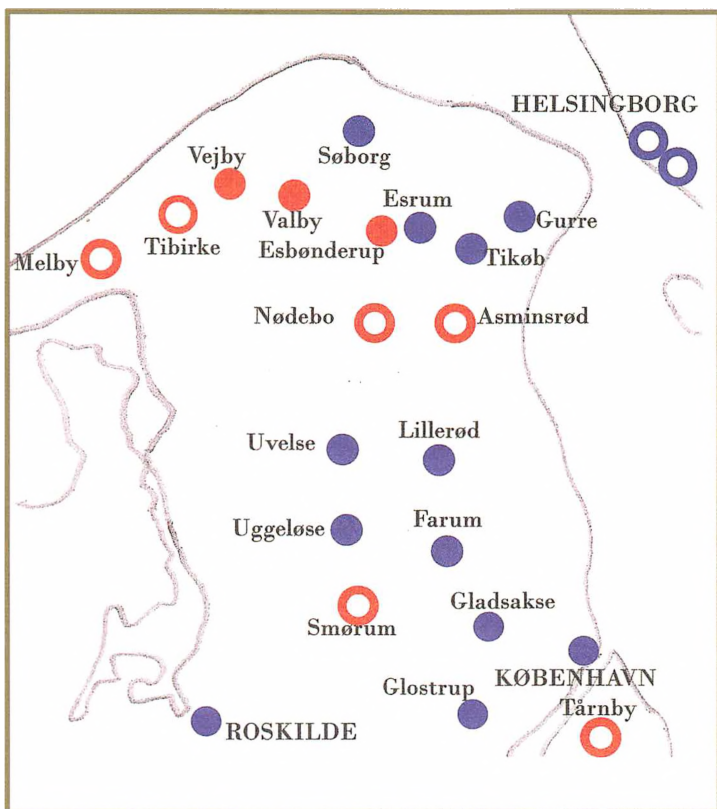
Man får det indtryk, at Valby og Vejby kirker har hørt sammen og skyldes samme bygmester – måske også samme bygherre, der kan have resideret på en storgård i Vejby.⁷ Fælles for dem er deres anglo-normanniske træk, der ikke blot ses i de enkeltsmigede vinduer, men også i Vejby's murband (string course) under vinduerne og portalens slanke volutkapitæler. Især det sidste træk peger i retning af en tidlig datering tilbage imod 1100.⁸ Esbønderup kirkes kor har af detaljer kun bevaret et nordvindue, der er almindeligt dobbeltsmiget og således kunne se ud til at følge en afvigende "mere

Figur 6-7: Detaljer af Vejby Kirkes sydportal. Tv kapitæl med bueslag. Th et mandshoved (ca. 30 cm højt), der springer frem over portalen. Måske skal det opfattes som et Kristushoved i overensstemmelse med Jesu ord: "Jeg er døren, om nogen går ind gennem mig, skal han blive frelst...." (Joh. 10,9). En fals om hårranden antyder, at hovedet kan have båret en løs krone (af forgyldt træ?).

normal" byggetradition.⁹ Det behøver dog ikke at være tilfældet. Således finder man i Råsted kirke ved Randers på én gang enkelt- og dobbeltsmigede vinduer. Middelalderarkæologen Barbro Sundnér, der stod for den skånske stenregistrering 1992, noterede kort om Helsingborg-sandstenen, at den foruden sin brug i Skåne også var udført til tidlig middelalderligt kirkebyggeri på Sjælland. Det har naturligvis været de netop nævnte Vejby, Valby og Esbønderup kirker, hun havde i tankerne. Der er ingen grund til at betvivle hendes vurdering. Men for at efterprøve sagen – og bestemme anden skånsk sten – arrangeredes der 2006-07 et par udflugter

til Nordsjælland med den vel nok største kender af skånske sten, nemlig den gamle stenhugger Mats Johansson i Dalby sydøst for Lund. Stillet over for murværket i de tre sjællandske kirker kunne han ikke umiddelbart give et entydigt svar. Helsingborgstenen er karakteristisk ved sin gule til brune farve med stedvise revner af mørke, kulholdige lerlag. Sådan er stenens karakter da også helt gennemgående. Men der findes også – specielt i Vejby – ret store murpartier af sten, der er nok så ensartet grå og derved minder om Höörsandstenen. Efter at have grundet over sagen og besøgt kirkerne endnu en gang kunne Mats Johansson dog konkludere, at der måtte

Figur 8:

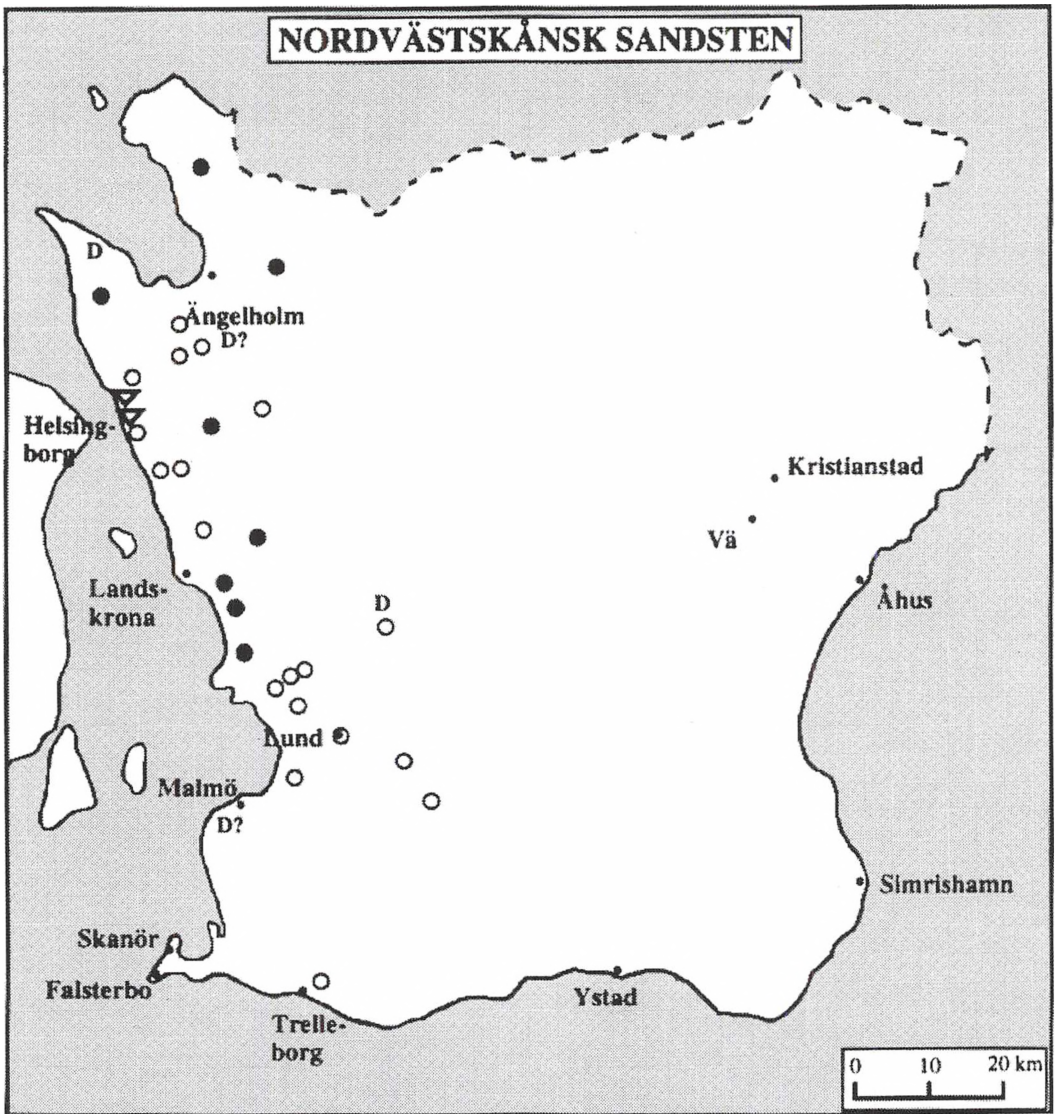
- Kirker der, helt eller for en stor del, er opført af Helsingborgsandsten
- Kirker med Helsingborgsandsten som supplerende byggemateriale
- Stenbrud for Helsingborgsandsten
- Byer, borg og kirker hvorfra der kendes bygningsdetaljer, gravsten og døbefonde af Höörsandsten

være tale om Helsingborg-sandsten, der åbenbart udviste en større variation, end man forventede. Det ville jo også have været ejendommeligt, hvis bygherrerne ved de sjællandske kirker havde entreret på skift med to forskellige stenbrud.

Samme sten er også anvendt i andre kirker på det nordlige Sjælland (fig. 8), mest som et supplement til markstenen og brugt som hjørnekvadere og i indfatningen af døre og vinduer. Man har med andre ord benyttet den fine og letformelige sten til at løfte granitbyggeriets standard. I Melby er et antal af stenene brugt som hjørnekæder i skibets østhjørner,¹⁰ mens ca. 25 sten i Tårnby på Amager nu sidder spredt i det sengotiske kor og må stamme fra det oprindelige.¹¹ I Asminderød er det norddørens karme, der er sat af de gulbrune sandsten, lige som et tilstødende vindue.¹² I Smørumovre Kirkes norddør er stikket (bueslaget) af Helsingborgsten, mens

der rundt i murene kan tælles hen ved 20 enkeltsten.¹³ Endelig skal stikket over Tibirke Kirkes syddør være af sandsten.¹⁴ Dette kan nu ikke længere verificeres fra våbenhusloftet. Men et tilstødende vindue har som stik en grålig sandsten, der kunne være Höörsten, men som efter al sandsynlighed er helsingborgsk.

De sandsten, der indgår som supplerende byggemateriale, må være brugt på byggepladserne af de stedlige bygmestre, der stod for markstenskirkernes opførelse. Anderledes, vel nok, når det gælder virkelig kultiverede bygninger som Vejby og Valby, hvor de arkitektoniske former og detaljer så at sige er bundet til materialet og materialekunds-kaben. Her må man vel ikke blot forestille sig, at stenene er hugget til i eller ved det skånske stenbrud for at begrænse den dyre transport. Man må også kunne formode, at bygmesteren har været en skåning.¹⁵ Og, hvis ræsonnementet er

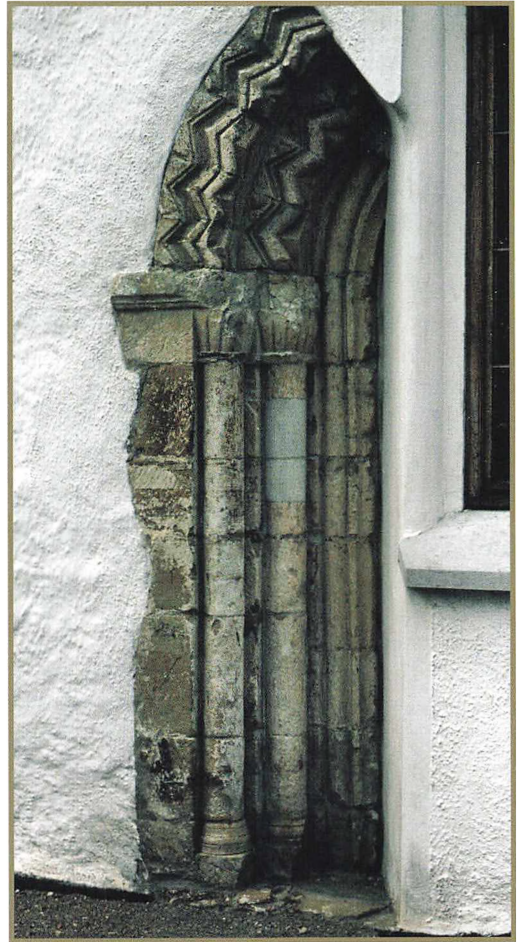

rigtigt, må man antage, at hans færdigheder ville kunne spores i sandstenens skånske hjemegn. Det er imidlertid ikke så enkelt.

Sandstenen i Helsingborg, dens brydning og arkitektur

Matts Johanssons usikkerhed ved bestemmelsen af stenen i de tre sjællandske sandstenskirker skyldes bl.a. – som han sagde – ”at han aldrig før havde set så store murpartier med Helsingborg-sandsten”. Sagen er nemlig, at stenen er påfaldende lidt kendt og udforsket i sit skånske hjemland.

Figur 9:
Udbredelsen af Helsingborgsandsten i skånske kirker. Trekanter viser stenbrud, sorte kugler viser profilerede sten og cirkler viser almindelige bygningssten. D viser døbefont. (efter Sundnér 1995)

Figur 10-11:
Til venstre Helsingborgsandsten
fra Helsingborgs
romanske Vor Frue kirke,
nu genbrugt i gotisk bykirke
og i dag ret tilsodede.
Til højre Saxtorp kirkes
søjleportal
med foldekapitæler
og zig-zag-bueslag.

Den blev brudt i skrænterne umiddelbart nord for byen, som i løbet af den tidlige middelalder udviklede sig på og omkring et bakkeplateau med en borg, der var afskåret af dybe erosionskløfter. Disse stenbrud er i dag overgroede, og man kender overraskende lidt til stenens brug i selve Helsingborg. Der er imidlertid ingen tvivl om, at byen har været ganske rig på romanske bygninger af den lokale sandsten, der jo kunne hentes lige uden for døren.

Mest iøjnespringende er den gulbrune sten nu synlig i indervæggene af det store teglstensbyggede borgtårn "Kärnan" fra 1315-16. Sandstenene her må i vid udstrækning stamme fra borgens ældre, runde hovedtårn, der blev nedrevet for at give plads til Kernen ("Kärnan"), og måske

også fra en stor tilhørende kongehal af sandsten¹⁶. Derudover har byen haft hele fem romanske stenkirker, der nu alle er forsvundne. Vor Frue Kirke neden for borgen blev nedbrudt allerede i 1300-tallet. Den måtte vige for en gotisk nybygning af tegl. Men i denne kirkes nedre partier er genbrugt så store mængder af Helsingborgsandsten (fig. 10), at det må kunne sluttes, at den romanske kirke har været opført helt eller næsten helt af det materiale.¹⁷ Dens sokkel havde åbenbart hulkel, og en stump af en spinkel, rundstav kan have prydet korbuen.¹⁸

For de øvrige romanske kirker er bevaringssituationen nærmest omvendt, idet man især kender til grundplanerne, mens stenmaterialet er dårligt belyst. De ved

udgravningerne fundne sandsten er således ikke nærmere materialebestemt, og det har ikke været muligt for Helsingborgs Museum at finde ret mange af dem frem, ej heller nogle sandsten, der er fremkommet som løsfund i byen. Her må vi derfor nøjes med at antage, at den sandsten, der er fundet i byen og dens kirketomter, har været lokal.¹⁹

Mest usædvanlig blandt de romanske kirker var Skt. Mikael, der var en rundkirke, som lå yderst på selve borgplateauet, og som måske fra første færd havde en rolle i borgens befæstning. En nylig udgravning 2001 har godtgjort, at der virkelig var tale om en kirke, og at materialet har været sandsten.²⁰ Skt. Klemens Kirke nord for borgen havde derimod en traditionel grundplan med kor og skib og dertil et romansk tårn, som kan have mindet om Vejby. Også ved denne kirke er der fundet sandstenskvadre, og ud for sydmuren har man afdækket grave med sider af store sandstensplader – et klart vidnesbyrd om materialets rigelighed i byen.²¹

Hidtil er vi ikke stødt på oplysende arkitekturdetaljer. Men det er tilfældet ved Skt. Peders kirke øst for borgen, der ved en undersøgelse 1885 viste sig at have været en bygning med traditionel grundplan uden apsis. Her fandt man foruden anden sandsten ”to sandstensblokke, som viste sig at hidrøre fra et rundbuevindue med stærkt skrånende smige og en helt smal lysning”.²² Der må med andre ord være tale om et enkeltsmiget vindue af samme sjældne type som i Vejby og Valby. Der synes altså faktisk at have eksisteret et anglo-normannisk arkitekturmiljø i Helsingborg. Dette underbygges ved et stort løsfundet ”foldekapitæl” (scalloped capital). Det er af type noget yngre end volutkapitælerne i Vejby, velsagtens fra hen imod midten af 1100-tallet.²³ Også et par mere gængse romanske terningkapitæler er fundet i byen.²⁴

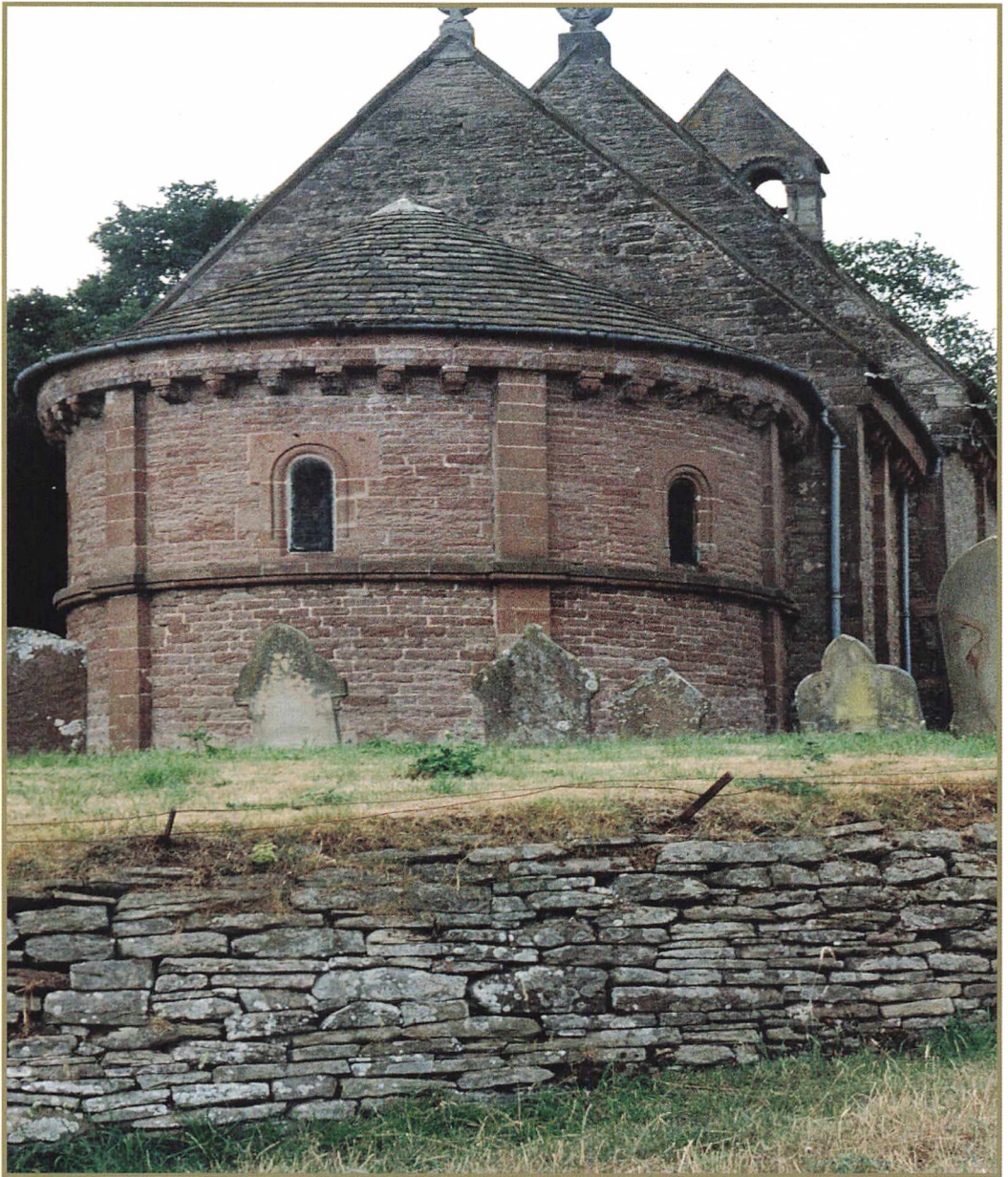
Vidnesbyrdene fra Helsingborg by er altså beskedne, men tilstrækkelige til at

sandsynliggøre, at byen virkelig må have haft et omfattende byggeri med lokal sandsten, og at man – i hvert fald i første del og midten af 1100-tallet – har bygget under indflydelse af engelsk-normannisk arkitektur. Brugen af sandstenen på Sjælland og – som vi skal se – i byens skånske opland gør, at vi må kunne tale om en regulær stenindustri i eller ved Helsingborg – med bekvem udskibning fra stranden nedenfor.

Kortet over skånske romanske kirker med registreret Helsingborg-sandsten (fig. 9) skelner mellem profilerede sten og uprofilerede sten (rene bygningssten) samt døbefonte. Derimod er det ikke anført, hvilke kirker, der er eller har været opført helt af sandsten, og hvilke, der blot rummer lidt sandsten som supplerende materiale. Begge situationer foreligger utvivlsomt. Et eksempel på en kirke, der synes opført helt eller næsten helt af Helsingborg-sandsten, er Raus Kirke lige syd for Helsingborg, hvor der er fremdraget et nordvindue (dobbeltsmiget) i nordmuren. I vestmuren er indsat et primitivt mandshoved af sandsten, lokalt kaldet ”Roland”,²⁵ der er en god parallel til Vejby. Der er her tale om sjældne eksempler på, at Helsingborg-sandsten er blevet brugt til noget, der ligner skulptur. Til en virkelig ambitiøs skånsk landsbykirkeportal ses stenen ellers kun med sikkerhed brugt i Saxtorp mellem Lund og Landskrona, hvor sydportalens bevarede halvdel blev fremdraget 1970 (fig. 11).²⁶ Der er som i Vejby tale om en søjleportal, her dog med fire trekvartsøjler. De to bevarede kapitæler er foldekapitæler i slægt med det nævnte, der er fundet i Helsingborg.²⁷ Og bueslaget ledsages af en zigzagbort, der ligeledes er et udpræget anglo-normannisk stiltræk fra midten af 1100-tallet.²⁸

Den meget begrænsede brug af Helsingborgsten til skulptur må ses i sammenhæng med, at den næsten heller ikke er brugt til døbefonte. Af de tre, der er angivet på kortet (fig. 9), har de to endog måttet forsynes med et spørgsmålstegn.

Det øjensynlige fravalg af stenen til

skulptur skyldes formentlig dels, at den er mere porøs end Höörsandstenen, dels at den hovedsagelig optræder flageagtigt som ret lave bænke i stenbruddet. Det har altså været svært at fremdrage sten med så stor en højde, at de har kunnet bruges til døbefontskummer og dørøverligger. Det var ikke Helsingborgs men Höörs sten, der kom til at danne materialet for Skånes rige

Figur 12: Kilpeck Kirke i Herefordshire, England, med enkeltsmigede vindue og murbånd i højde med deres underkant.

Nogenlunde sådan kan Vejby Kirkes forsvundne apsis have taget sig ud. Som det ses, har den lokale sandsten en særegen rød farve.

Foto fra 1976.

romanske stensulptur.

Vi må altså forestille os, at det i eller ved Helsingborg hovedsagelig har været regulære bygningssten, som er blevet produceret. Kortene (fig. 8-9) viser, at kirkerne bygget med Helsingborg-sandsten i det væsentlige er kystnære, og at man derfor især må have baseret fragten på skibe. På Skånes kyster er man nået omkring Skåneøret ned omkring Trelleborg, mens man nordud har forsynet kirker op til egnene på Kullen og Bjärehalvøen. På sjællandssiden har man tilsvarende fulgt Øresunds kyst ned til Tårnby og nordkysten indtil Melby på Halsnæs.

Blandt de arkitekturmonumenter, der tilhører denne skånsk-sjællandske kultur, findes langt de mest velbevarede og spektakulære nu i Nordsjælland. De synes kvalitativt at stå usædvanlig højt, og de er særlig interessante ved en øjensynlig sjældnen høj alder.

Det er påfaldende, at anglo-normanniske træk nok kendes fra Helsingborg, Lund og Skåne generelt, men at der hovedsagelig er tale om andre og senere træk end i Vejby og Valby. Dette bør ikke forlede os til at tro, at de gulbrune sjællandske kirkers arkitektur ikke skulle være skånsk. Den kunne meget vel repræsentere en så tidlig fase i Skånes anglo-normanniske byggeri, at sporene nu ikke lader sig opleve i hjemprovinsen.

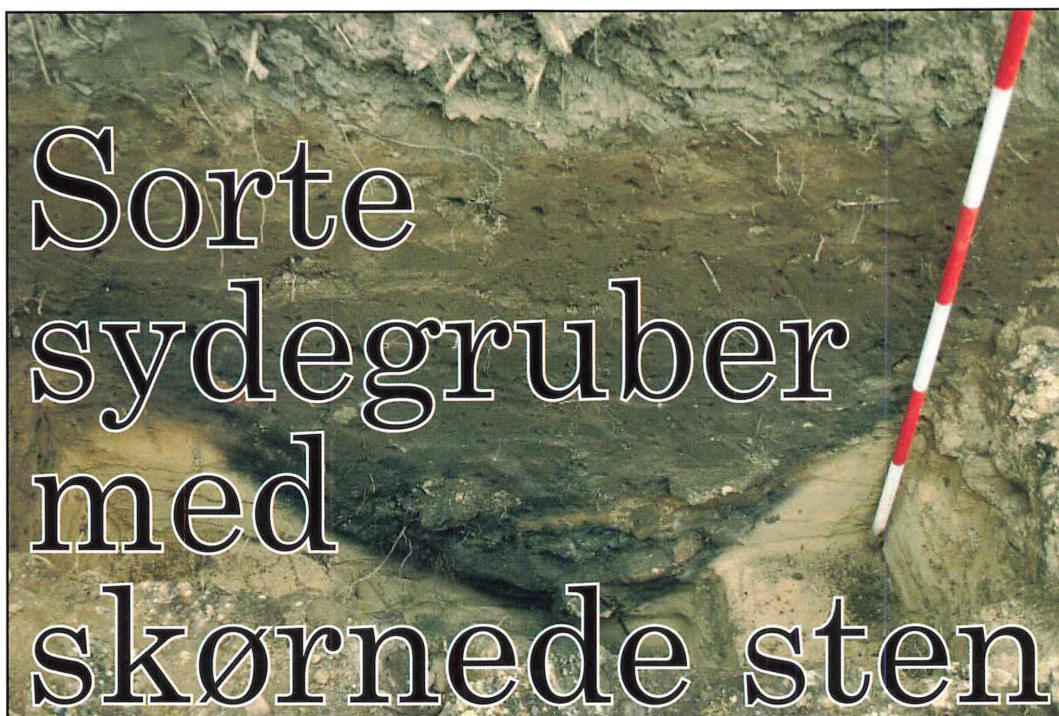
At de nordsjællandske kirker virkelig kan være opført usædvanlig tidligt, bestyrkes af endnu et interessant vidnesbyrd. Det har nemlig vist sig, at de allertidligste dele af Lunds Domkirkes krypt faktisk ikke er opført af Høörsten, men derimod af Helsingborgstenen.²⁹ Da dette krypt-byggeri skal dateres til årtierne o. 1100, må stenbrudene ved Helsingborg følgelig have været i funktion allerede da. Det er altså meget vel muligt, at der så tidligt som i begyndelsen af 1100-tallet kan være sendt stenskuder fra Helsingborg til byggepladserne i Nordsjælland – og at der med dem er fulgt en bygmester af både skoling og klasse.

NOTER:

1. Cinthio; Rydén.
2. Således Tynell s. 130ff.
3. Natursten i Byggnader.
4. Tidligst Kornerup og Mackeprang.
5. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1236ff. Clapham, s. 67f.
6. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1280ff.
7. Gården kendes skriftligt fra o. 1300. Ulsig s. 75. Et vidnesbyrd om høje velgørere er det formentlig også, at både Vejby, Valby og Esbønderup kirker har eller har haft fornemme romanske kalkmalerier.
8. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1288ff. Schulz. S. 232-34. Volutkapitæler af denne art kendes ellers ikke fra gammelt dansk område. Derimod optræder de i Norge blandt de anglo-normanniske træk ved Tronhjems domkirke, hvor kapitælerne gerne dateres o. 1090-1120. Jævnfør også Clapham, s. 135f., der (planche 15) gengiver en portal på borgen i Colchester (slutningen af 1000-tallet), hvis kapitæler og bueprofiler minder stærkt om Vejbyportalens.
9. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1010ff.
10. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1612.
11. Danmarks Kirker, Københavns Amt, s. 286.
12. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 760ff.
13. Danmarks Kirker, Københavns Amt, s. 591.
14. Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1317.
15. Disse tanker står i modsætning til overvejelserne i Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, s. 1288f., hvor man forsøger at knytte kirkerne til et miljø i Roskilde. Som baggrund tjener rillen i Vejby Kirkes dækplade (jævnfør fig. 6), der kendes tilsvarende fra Vor Frue Kirke i Roskilde.
16. Eriksson m.fl., s. 37ff.,
17. På stenene er iagttaget ikke mindre end 32 forskellige stenhuggermærker i stil med Valby Kirkes (jævnfør fig. 2). Hålsingborgs Historia II:2, fig. 178. Ingen af mærkerne svarer dog helt til Valbys.
18. En tilsvarende rundstav pryder korbuen i Mørarp Kirke øst for Helsingborg, der synes helt opført af Helsingborg-sandsten. Hålsingborgs Historia II:2, s. 186 med fig. 171 opfatter stenen som en profileret hvælven.
19. De mange ældre udgravninger og den fremkomne sandsten er fremlagt i Hålsingborgs Historia II:2, s. 151ff.
20. Eriksson m.fl., s. 96ff.
21. Hålsingborgs Historia II:2, s. 160ff., Weidhagen-Hallerdt.
22. Hålsingborgs Historia II:2, s. 157ff.
23. Jævnfør Clapham, s. 134 f.
24. Afbildet i Hålsingborgs Historia II:2, fig. 155-57.
25. Sveriges Kyrkor, Skåne, Kyrkorne i Raus, Välluv och Bårslöv, ved Torsten Mårtensson, 1963, s. 20ff. Fra Raus Kirke stammer også et tæringkapitæl ganske svarende til de i Helsingborg fundne.
26. Sundnér 1973.
27. Foldekapitæler af sandsten findes også i Lund og andetsteds i Skåne (Sundnér 1973), lige som de på Sjælland kendes fra Esrup Kloster og borgruinerne i Søborg og Gurre – her dog i Høörsandsten (jævnfør fig. 8).
28. Clapham, s. 128f.
29. Mundtlig meddelelse fra Barbro Sundnér. Jævnfør Cinthio, s. 10.

Litteratur

- Beckett, Francis: Danmarks Kunst I, København 1926, s. 92-93.
- Cinthio, Erik: Lunds domkyrkas förhistoria, S:t Laurentiuspatrociniets och Knut den Heliges kyrka än en gång. *ale Historisk tidskrift för Skåneland* nr. 2, 1990, s. 1-11.
- Clapham, A. W.: *English Romanesque Architecture after the Conquest*, Oxford 1934 (genoptryk 1964).
- Eriksson, Torkel m.fl.: *Kärnan och Borgen. Helsingborg slotts medeltida byggnadshistoria*, Lund 2007.
- Frederiksborg Amts Kirker i Middelalderen, redigeret af Hanne Dahlerup Koch, udgivet. af Lærestolen i middelalder-arkæologi ved Aarhus Universitet 1983.
- Danmarks Kirker, Nationalmuseet 1933ff.
- Hälsingborgs Historia II:2 Medeltida Byggnadshistoria, redigeret af L. M. Bååth, Hälsingborg 1934.
- Kornerup, Jacob: Om den tidlige Middelalderens stenhuggerkunst i Danmark. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1881, s. 256-280.
- Mackeprang, Mouritz: *Skaansk Indflydelse paa romanske Landsbykirker i Nord- og Østsjælland. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1914, s. 162-168.
- Mackeprang, Mouritz: *Skånske Fontevestensunds. Från stenålder till rokokko, Studier tillägnade Otto Rydbeck*, Lund 1937, s. 233-245.
- Natursten i Byggnader. Malmöhus och Kristianstads län. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm 1994.
- Rydén, Thomas: *Domkyrkan i Lund*, Malmö 1995.
- Schulz, C. G.: *Nogle tidlig-romanske Landsbykirker deres alder og Forudsætninger. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1934, s.195-236.
- Smidt, C. M.: *Tikøb Kirke og Esrumkloster. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1938, s. 21-47.
- Sundnér, Barbro: *Rapport från Saxtorps kyrka. ale Historisk tidskrift för Skåneland* 1973 nr. 2, s. 38-41.
- Sundnér, Barbro: *Byggnadssten i Skåne. Hikuin* nr. 22, 1995, s. 231-248.
- Sveriges Kyrkor, Riksantikvarieämbetet Stockholm 1912ff.
- Tynell, Lars: *Skånes Medeltida Dopfuntar*, Stockholm 1913-21.
- Ulsig, Erik: *Danske Adelsgodser i middelalderen*, København 1968.
- Weidhagen-Hallerdt, Margareta: *S:t Clemens Kyrka i Helsingborg. Medeltiden och arkæologin, Festskrift til Erik Cinthio*, Lund 1986, s.131-143.

Figur 1: Kogestensgrube i tværsnit med brændte sten og aske i bunden.

Kulstof 14-datering af oldtidens kogestensgruber

Af arkæolog
Tim Grønnegaard

Alle entreprenører, der graver i det åbne land, er stødt på sorte pletter med brændte sten i jorden. De kalder dem "bålpladser" og forestiller sig måske, hvordan mennesket engang i tidernes morgen har varmet sig omkring flammerne. De sorte pletter er da så almindelige – de kan da ikke have nogen særlig historisk interesse? Jeg vil i det følgende vise, hvilken guldgrube af et kildemateriale, de sorte gruber, kaldet kogestensgruber, kan vise sig at være.

Ja, de er meget almindelige – mange års gravevirksomhed i den nordsjællandske muld har vist mig, at der i gennemsnit er ca. 25 af dem pr. hektar landbrugsjord. Tidligere har jeg haft et noget ambivalent forhold til kogestensgruberne: Da der kun sjældent er daterbare fund i dem, var det ikke rigtig muligt at relatere dem til noget andet, og de optrådte på udbredelseskortene

bare som "Kogegrube, oldtid" – mest til besvær.

Ved indførelsen af en ny museumslov i 2002 blev der imidlertid åbnet nye perspektiver for disse spørgsmål. Loven giver museerne mulighed for på udgravningerne at budgettere med naturvidenskabelige analyser af det arkæologiske materiale, som øger den videnskabelige værdi af undersøgelsen. En af disse analysemetoder er kulstof 14-metoden, der måler henfaldet af den radioaktive isotop kulstof 14 (C^{14}) i organisk materiale og dermed kan datere genstande af træ, knogle o.lign. Kogestensgruberne er netop kendetegnet ved sit indhold af trækul, og ved C^{14} -metodens hjælp kan vi nu få dateret dem. Gilleleje Museum har de senere år haft datering af kogestensgruberne som satsningsområde og trækul fra udvalgte kogestensgruber i museets udgravninger sendes derfor til datering på et laboratorium i Polen¹.

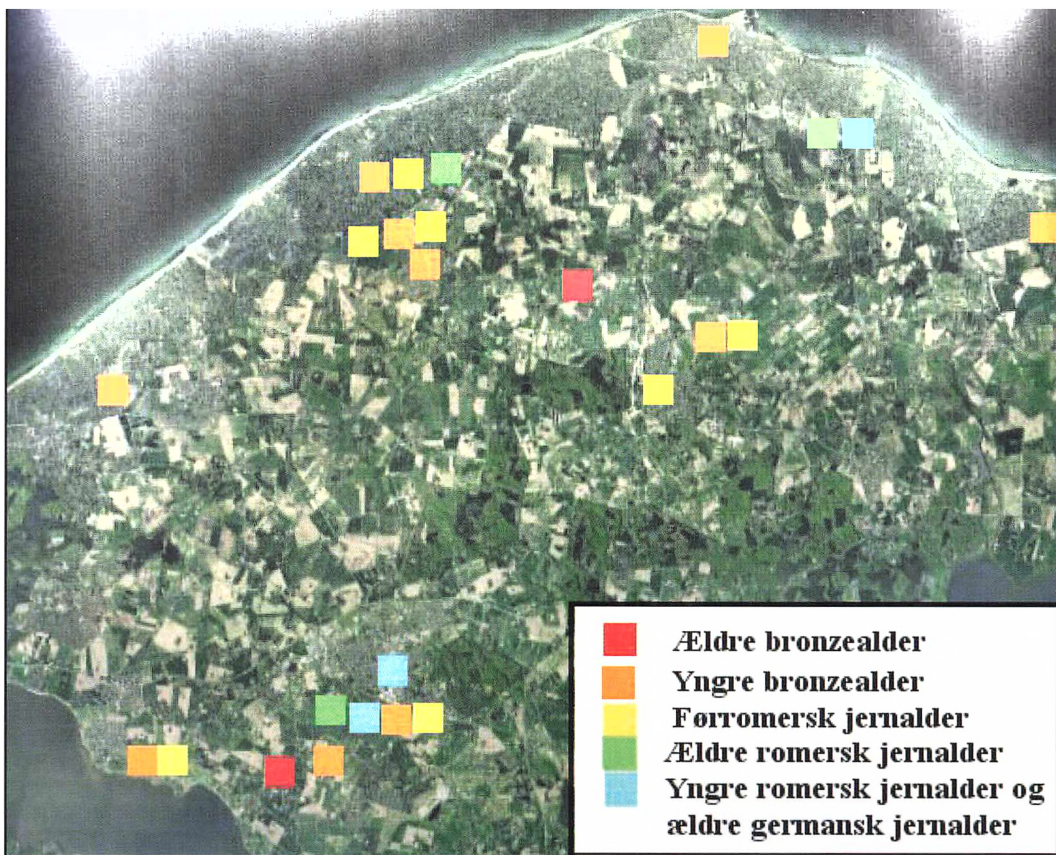

Fig. 2: Udbredelsen af lokaliteter med daterede kogestensgruber og deres forskellige dateringer.

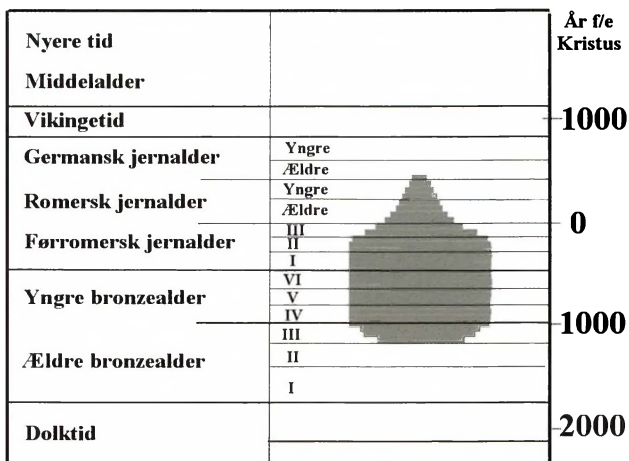
Hvad er en kogestensgrube?

En kogestensgrube er betegnelsen for et rundt, ovalt eller badekarformet hul nedgravet 40-100 cm i jorden. Nederst i hullet findes typisk et lag sod og trækul, der formentlig stammer fra et bål afbrændt på stedet, som har opvarmet en hoben håndtil hovedstore sten gloende (op til 100 kg sten pr. grube). Disse sten er et fast inventar i gruberne og der kan ikke være tvivl om, at det er de gloende sten, der har været grubernes raison d'être.

Etnografiske studier fra bl.a. New Guinea har vist, hvordan gruberne kan have været

brugt (Grith 1969): landsbybeboere graver et hul, hvori der laves et bål. Herover bygges en platform af brænde på kryds og tværs, hvorpå der lægges sten, der, efterhånden som bålet brænder ned, varmer stenene gloende. På de hede sten udlægges nu store blade, hvorpå lægges rodfrugter, kød, spinatagtige blade, kål og krydderurter, hvorpå bladene foldes sammen over maden og dækkes med varme sten og til sidst blev gruben lukket med de opgravede græstørv.

Maden tilbereder nu sig selv på en god times tid. Maden syder i sin egen saft og sit eget fedt og bevarer dermed al smag og kraft ligesom en cocotte/stegeso i en moderne ovn. Kogestensgruberne kaldes derfor også

Figur 3:
Tidstavle, som viser kogestensgrubernes hyppighed i de forskellige perioder.

populært for jordovne. Jeg har selv ved en festlig lejlighed smagt bagekartofler fra en jordovn og mange har sikkert også som spejder prøvet denne fornøjelige kogekunst. På oldnordisk skelnede man mellem at stege (stikke på spid) og syde (at opvarme med gløder og varme sten), så man kommer nok tættest på den oprindelige betydning ved at kalde gruberne for "sydegruber". Islændingen Björn Magnusson Olsen mener, at ordet "seydir", der optræder i de nordiske sagaer, betyder en grube i jorden, hvori kødet lægges med varme sten godt tildækket.

Det er bemærkelsesværdigt, at man blandt de mange sten i kogestensgruberne konsekvent har undgået flint, der ellers er et så almindeligt indslag på markerne. Oldtidsmennesket har vidst, at flint, når det opvarmes, sprænges i små skarpe stykker og dermed besværliggør optagningen af grubens indhold.

Nogle kogestensgruber findes kun med brændte sten uden aske og trækul. Så må stenene være opvarmet på et bål ved siden af, og gruben har måske haft en anden funktion, for eksempel brygning af øl, hvor man kunne dække grubens bund med en garvet kohud og dermed få et dejligt stort kogekar, hvor man let kan styre temperaturen i opvarmningsprocessen af vand og malt ved tilførsel af varme sten.

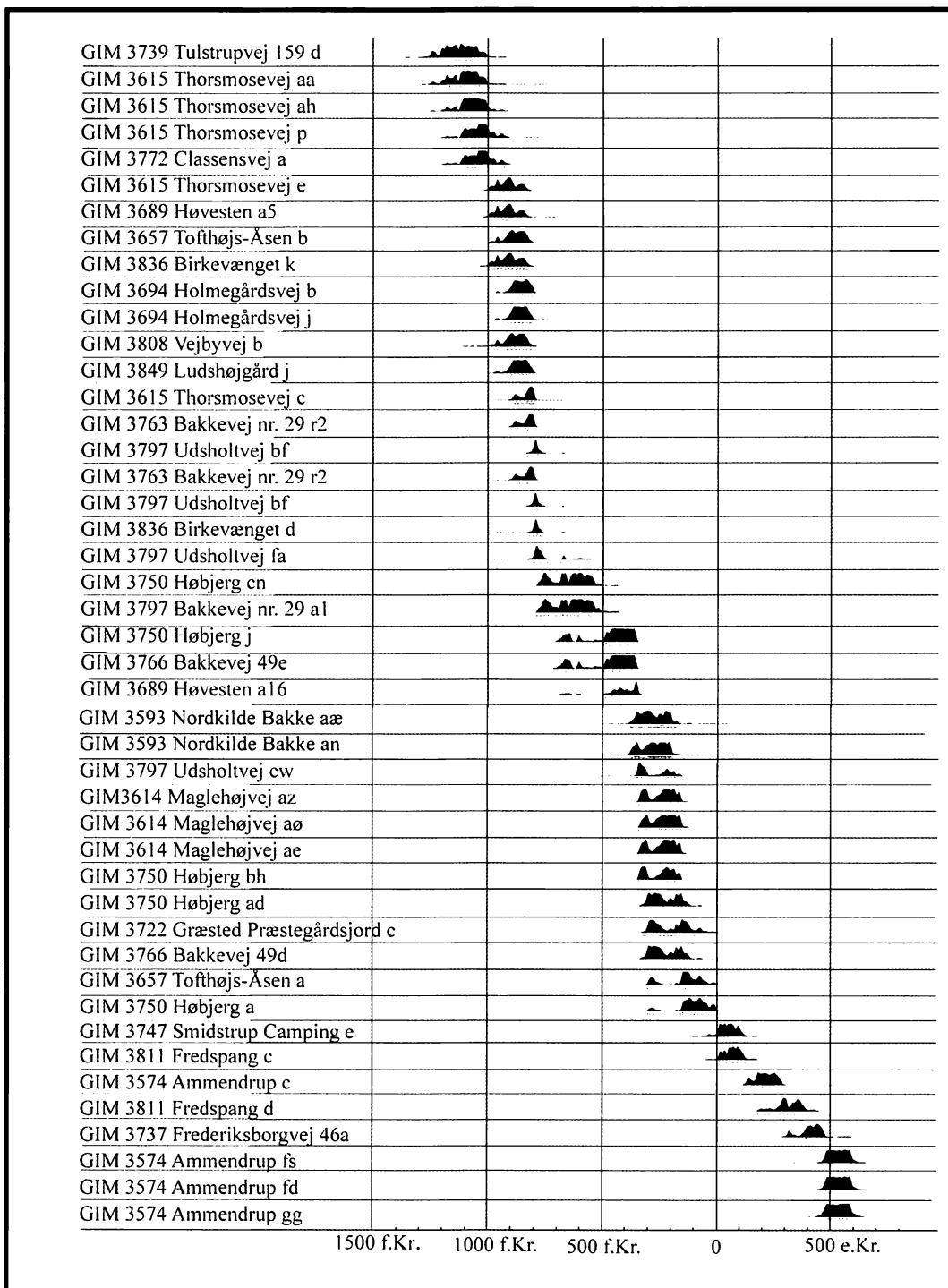
Tolkningen af kogestensgrubernes funk-

tion vanskeliggøres af, at de næsten aldrig indeholder andre fund end de brændte sten og trækul. Nogle gange kan man finde keramiskår og brændte knogler, hvis der er bevaret et muldlag over stenene, men det er formentlig bare husholdningsaffald, der er smidt i de huller, der bliver i overfladen efter kogestensgrubernes brug. I udgravningerne ses det også, at hyppigheden af keramik i kogestensgruberne stiger med højden i terrænet og dermed nærhed til bopladserne.

Hvor gamle er kogestensgruberne?

Langt op i 1990'erne var det god latin blandt arkæologer at sætte fundet af en kogestensgrube lig med en boplads fra yngre bronzealder (1000-500 f. kr.). Kulstof 14-dateringerne har nuanceret dette billede. Gilleleje Museum har pt. 41 dateringer af kogestensgruber fra 19 forskellige lokaliteter (se kort fig. 2). Som man ser på tidstavlen fig. 3 begynder de første kogestensgruber at optræde ca. 1200 f. kr. svarende til ældre bronzealder periode III. De har deres storhedstid i yngre bronzealder og tidlig førromersk jernalder (1000-200 f. kr.), hvorefter de falder markant i hyppighed gennem romersk jernalder. De yngste kogestensgruber findes i starten af ældre germansk jernalder (ca. 450 e. kr.). Alle dateringerne er vist samlet på fig. 4.

Mange af Gilleleje Museums forun-

Figur 4: I skemaet er alle Gilleleje Museums dateringer af kogestensgruber vist i kronologisk orden. Her fremgår tydeligt hovedvægten i yngre bronzealder og førromersk jernalder. Samtlige dateringer er foretaget af Poznan Radiocarbon Laboratory i Polen.

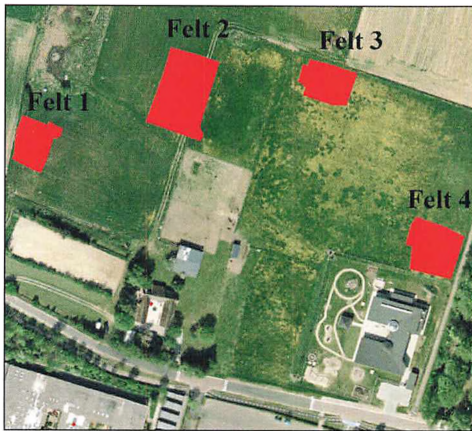
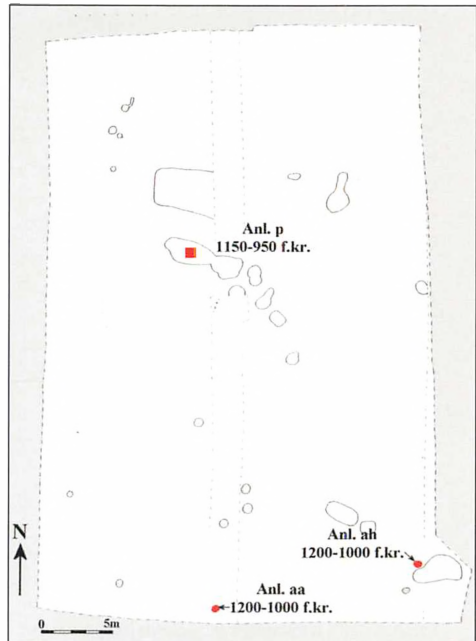
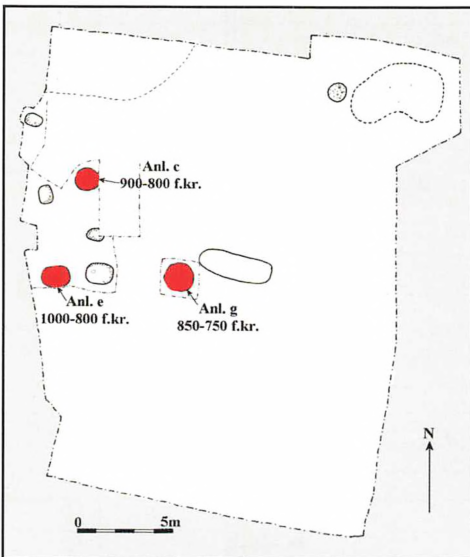

Fig. 5:
Thorsmosevej nord for Annisse.
Her viser dateringerne
fra felt 1 og 2,
at der er tale om
to forskellige bebyggelsesfaser
i bronzealderen..

dersøgelser har som eneste fundtype kogestensgruberne. Forklaringen på dette er formentlig i mange tilfælde, at oldtidens huse og hegn ikke var så dybt nedgravede og dermed oftest er faldet som offer for bondens plov. De højere liggende steder, hvor bopladserne typisk befinder sig, er mest udsat for dyrkningserosion. Kogestensgruberne er i reglen dybt nedgravede (op til en meter) og vil derfor være de sidste vidnesbyrd om en bosættelse, når alle andre spor er pløjet væk.

Historien om, hvor mennesket bor til hvilke tider, vil derfor blive nuanceret,

hvis man også inddrager de pladser, hvor hustomter og fundrige gruber ikke er bevaret. Endvidere bliver fundbilledet mere repræsentativt, idet de fleste bopladser er fundet ved udgravninger i forbindelse med udbygningsområderne omkring byerne. Gilleleje Museum har således haft mange små sager på landet med et enkelt sommerhus eller en ridebane, som via en dateret kogestensgrube kan bidrage til det samlede billede af datidens bebyggelse. For eksempel kan man på udbredelseskortet fig. 2 se, at kogestensgruberne i de indre dele af landet har en tendens til at være

Fig. 6:
Maglehøjvej
ved Bakkebjerg.
Her er alle
kogestensgruberne
dateret til
førromersk jernalder
(ca. 300 f.kr.)
uanset form
og indbyrdes beliggenhed.

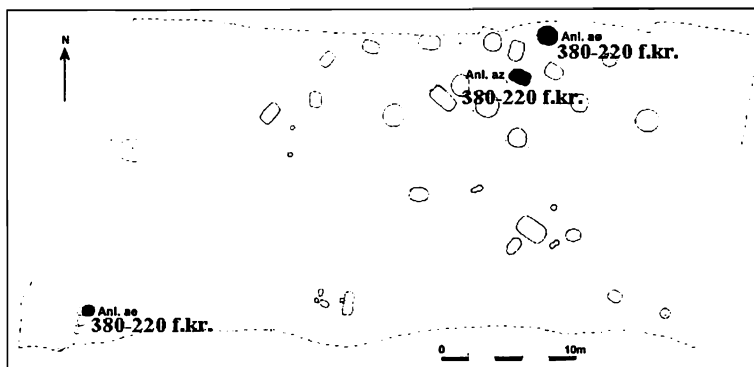
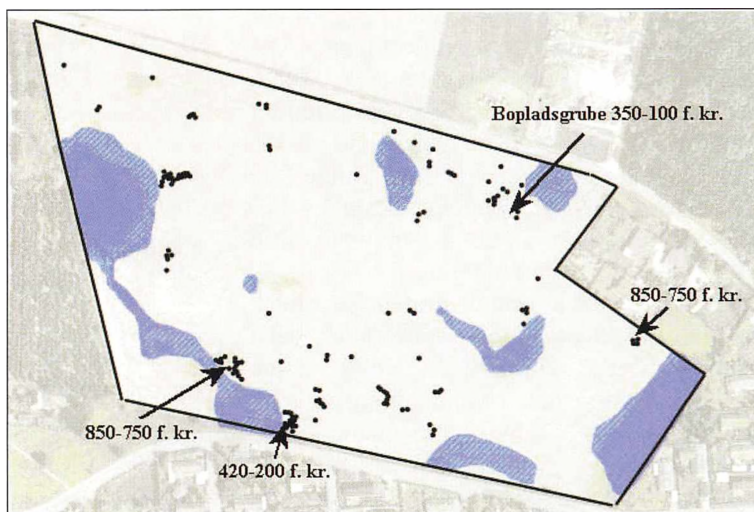

Fig. 7:
Udsholtvej ved
Blistrup.
Klynger af
kogestensgruber
med faser i
yngre bronzealder
og førromersk
jernalder

fra jernalderen, hvilket bekræfter den almindelige bebyggelsesudvikling i Nordsjælland, hvor man i jernalderen tager nyt land i brug længere fra havet.

Gilleleje Museum foretager en omfattende registrering af private oldsagssamlinger af flintsager rundt omkring på bondegårdene. Disse samlinger supplerer billedet af bebyggelsesudviklingen i stenalderen og ældre bronzealder. Fra yngre bronzealder bliver flinten uvæsentlig som råstof til redskaber og forsvinder fra bopladserne. Til gengæld kommer kogestensgruberne som sendt fra himlen som bopladsindikator for de følgende 1600 år.

Bopladskontinuitet

Kilden til datering af bopladser fra oldtiden

vil i reglen være keramik. Knust lertøj er ret almindeligt at finde i udgravningerne, og dets form og stil skifter gennem århundrederne. Man vil dog i reglen ikke kunne datere potteskårene nærmere indenfor 2-300 år. Her kan C14-metoden præcisere dateringen. Et eksempel er bopladsen ved Thorsmosevej nord for Annisseⁱⁱ. Her lå to områder på samme mark med kogestensgruber og bopladsspor fra bronzealderen (se fig. 5). Kulstof 14-dateringerne viste, at kogestensgruberne i det ene felt var fra ca. 1100 f. Kr., dvs. ældre bronzealder periode III, mens de i det andet felt var fra ca. 850 f. kr., altså fra yngre bronzealder periode IV. Hermed kunne man klart dokumentere bosættelse gennem længere tid på stedet, en kontinuitet, der ikke var mulig at påvise ved fundmaterialet alene.

Klynger af kogestensgruber

Kogestensgruberne findes ofte i klynger op til 25 stykker. Gruberne i klyngerne respekterer næsten altid hinanden og må derfor være anlagt, mens de ældre gruber stadig var synlige i terrænet. Gruberne kan dog være meget forskellige i form og størrelse inden for samme klynge.

For at teste, om denne forskel har kronologiske årsager, fik Gilleleje Museum på udgravningen Maglehøjvej ved Bakkebjergⁱⁱⁱ dateret en rund og en firkantet samt én der lå uden for hovedkoncentrationen. Alle dateringer gav samme resultat: ca. 300 f. Kr., dvs. midten af førromersk jernalder (se fig. 6). Den eneste nogenlunde sikre kronologiske forskel på de runde og de firkantede og badekarformede kogestensgruber er, at de sidstnævnte altid synes at være fra jernalderen.

Klyngerne af kogestensgruber er typisk at finde på lavere liggende områder, helst ned til mindre vådområder. Nogle gange ligger gruberne helt i vandkanten, så man må undre sig over, hvordan stenene kunne holdes tørre.

Denne tendens ses tydeligst på Gilleleje Museums udgravning ved Udsholtvej ved Blistrup^{iv}, hvor der blev fundet hele 134 kogestensgruber på samme mark (se fig. 7). Der har dog formentlig ligget mange flere, da vi ikke undersøgte hele marken. Som man ser på kortet, ligger de store klynger af kogestensgruber nede langs de lavtliggende vandhuller mod syd, mens de på resten af marken ligger ret spredt eller helt mangler. De egentlige bopladsspor ligger på højningen mod nord. Det er derfor sandsynligt, at disse grubers funktion har relation til vand.

Udgravningen Højbjerg syd for Helsingø gav også to store klynger af kogestensgruber, der begge er dateret til midten af førromersk jernalder (ca. 300 f. Kr.) og ligger på et lille plateau halvvejs nede ad en stejl bakke. Ved den ene af disse klynger (se fig. 8) ligger en lille bygning, en såkaldt "staklade",

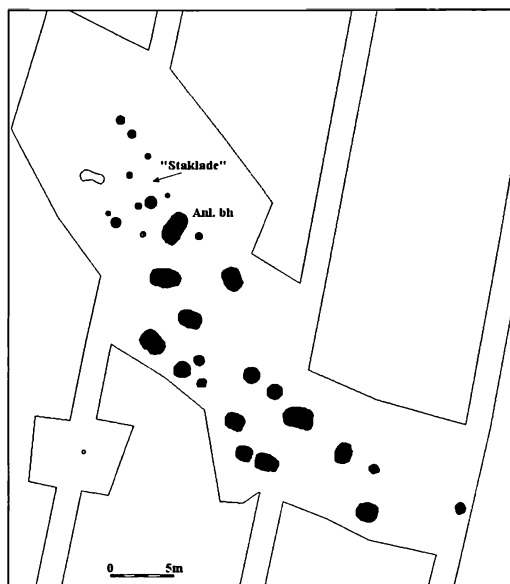

Fig. 8: Højbjerg ved Helsingø. Klynge af kogestensgruber fra førromersk jernalder (ca. 300 f. kr) med tilknyttet "stakladebygning".

foran hvilken der ligger en kogestensgrube, der som den eneste af dem alle indeholder brændte knogler. En analyse kunne desværre ikke afgøre sikkert, om de stammede fra menneske eller dyr.

Enkeltliggende kogestensgruber

Endel af kogestensgruberne ligger enkeltvis og har antagelig haft en anden funktion end dem der ligger i klynger. De ligger også gerne højere i terrænet. Man kan forestille sig, at de har været brugt ved enkeltstående lejligheder eller de kan have været brugt som en slags ildsted inde i huset som alternativ til det almindelige ildsted. Dette fænomen kendes fra etnografiske paralleller og er dokumenteret i bronzealderens hus-totmer navnlig i Jylland. I Nordsjælland er husene sjældent bevaret, og bunden af en kogestensgrube kan således være det sidste levn af en bortpløjet hustomt.

Fra Gilleleje Museums udgravning ved Ammendrup syd for Helsingø^{vi} er fundet kogestensgrubernes "svanesang" fra starten af ældre germansk jernalder (ca. 450 e. kr.),

hvor de ligger rundt om jernaldergården (se fig. 9). Denne ændring i placeringen af kogestensgruberne i løbet af romersk jernalder, hvor kogestensgruberne ligger på selve bopladserne, kendes også fra andre steder i landet.

Kogestensgruber og gravhøje

Den imponerende gruppe bronzealderhøje, Maglehøje, ved Bakkebjerg er kendt af de fleste på egnen. Deres tæthed og størrelse giver et sug i maven af fordums storhed – og der har været endnu flere, nu sløjfede, gravhøje på stedet (se fig. 10). Gravhøjene stammer fra bronzealderen, og formentlig er en del af dem også blevet anvendt til urnebegravelser i førromersk jernalder.

Gilleleje Museum har i de senere år haft en del undersøgelser i dette område i forbindelse med såvel sommerhus-udstyknings som kabelgravninger. Fælles for disse undersøgelser er, at kogestensgruberne dukker frem i stort tal. To entreprenører, der var med til anlæggelsen af Nordsjællands Sommerpark i 1990'erne ved Kolsbæk lidt længere mod syd, beretter uafhængigt af hinanden, at dette område var helt plastret til med sorte pletter. Dette kom dog ikke til museets kendskab.

Dateringen af kogestensgruberne i området omkring Maglehøje ligger i yngre bronzealder og førromersk jernalder, men stopper ret brat ca. 200 f. kr. Dette svarer til brugstiden af gravhøjene, og de mange kogestensgruber hænger antagelig sammen med ritualer omkring højene, f. eks. tilberedning af kød til begravelsesfester.

Et typisk eksempel er Gilleleje Museums udgravning ved Tofthøjs-Åsen^{vii} (se fig. 12), hvor klyngen af kogestensgruber er dateret til yngre bronzealder og førromersk jernalder. Der er også fundet bopladsspor fra yngre bronzealder, hvilket viser, at menneskene har boet på stedet.

Ved undersøgelsen ved Maglehøjevej kunne vi direkte øjne den nære forbindelse med gravhøjene (se fig. 11).

Den ubrudte forbindelse fra yngre bronzealder op i tidlig førromersk jernalder ses ved påfaldende mange af museets undersøgelser (f.eks. Udsholtvej, Høbjerg, Tofthøjs-Åsen, Høvesten^{viii}). Ud over den rige forekomst af kogestensgruber er der også flere andre fællestræk mellem de to perioder, bl.a. brandgravsskikken og den hyppige forekomst af store gruber med mængder af keramik på bopladserne. Man synes med en vis ret at kunne operere med en særlig ”kogestensgrubealder” på tværs af de øvrige aldre med udgangspunkt i en idé om, at det kan afspejle en fælles forestillingsverden.

Udbredelsen af kogestensgrubeklyngerne i Sydsandinavien og det nordlige Tyskland svarer i forbløffende grad til udbredelsen af den nordiske kulturkreds i yngre bronzealder. I førromersk jernalder modsvarer dette område udbredelsen af Jastorf-kulturen og den nordiske førromerske jernalder (J. Martens 2005). Der er dermed al mulig grund til at tro, at udbredelsen af kogestensgrubeklyngerne hænger sammen med særlige kulturmønstre.

Gruber på rad og række

Mange steder i landet kender man forekomster af kogestensgruber, der ligger i lange lige rækker som perler på en snor og hvor det er tydeligt, at de har fungeret ved én og samme lejlighed. Tolkningen som rituelle anlæg ligger snublende nær. Gilleleje Museum har nu også lokaliseret en sådan plads.

Ved en forundersøgelse i forbindelse med anlæggelsen af et kloakanlæg ved Nordkilde Bakke nord for Græsted^{ix} stødte vi på kogestensgruber. Bygherren, det nu hedengangne Frederiksborg Amt, lod os velvilligt udvide udenfor kloaktracéet og her viste kogestensgruberne sig at ligge på to lange parallelle rækker. I den ene række lå store gruber og i den anden lå små kogestensgruber (se fig. 13). Rækkernes symetriske beliggenhed

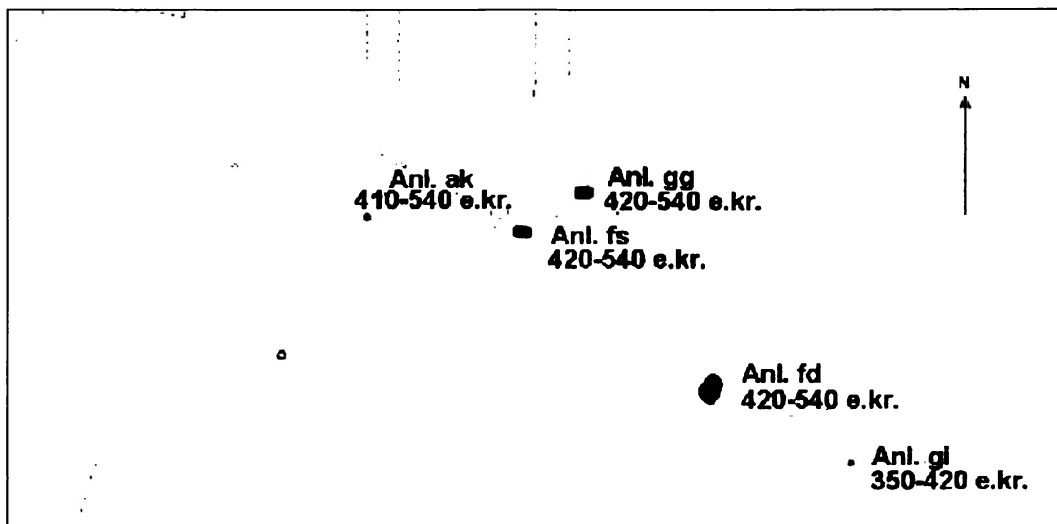

Fig. 9 Ammendrup syd for Helsingør.
Gårdsanlæg fra ca. 400 e. kr.
Her ser kogestensgruberne ud til
at være samtidige med husene
og ligger dermed direkte
på selve bopladsen.

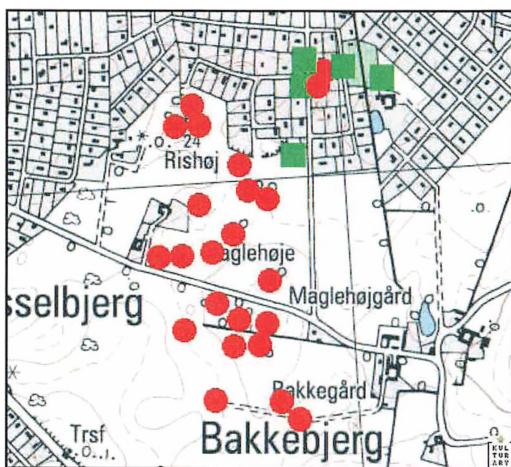

Fig. 10 Maglehøje ved Bakkebjerg.
Markant klynge af gravhøje
(rund signatur).
Gilleleje Museums undersøgelser
viser med fund af kogestensgruber
er vist med
firkantet signatur.

tyder på, at begge rækker er anlagt med kort tids mellemrum, måske samtidigt. Særligt bemærkelsesværdigt viste det sig ved nivellering af gruberne, at hver grube i rækken lå en lille smule lavere end den foregående. ”Perlerækken” af gruber var ikke lige, men fulgte landskabets kurver – nedad, mod vådmarken. Der er næppe tvivl om, at det har været tilstræbt at fremstille en linje ned mod det våde.

I det foregående har vi set, at kogestensgruberne har en tendens til at ligge ned til vådområder, men hvilken rolle spiller vandet for beliggenheden? Skal vandet ses som ofringssted eller er det et vigtigt middel, som indgår i de handlinger og processer,

som foregår på stedet? Det har været foreslået, at nogen af kogestensgruberne kan være brugt til at fremstille damp og dermed skabe et mystisk tæppe, som det vil være vanskeligt for udenforstående at se klart igennem. Dermed ville de kultiske handlinger få en dramatisk og suggestiv ramme (J. Martens 2005). En helleristning fra Stora Berg i Sverige kan muligvis forestille ”rygende kogestensgruber på række”. C14-dateringerne fra kogestensgruberne på Nordkilde Bakke peger entydigt på en datering til midten af førromersk jernalder (ca. 300 f. kr.) (se fig. 13). Kogestensgruberne er således ikke samtidige med den jernaldergård fra ca. 400

Fig. 11: Maglehøjvej. Kogestensgrubernes nære tilknytning til gravhøjene ses tydeligt.

e. kr., der er lokaliseret på samme bakke. Derimod kan gruberne tænkes at kunne knyttes til helligkilden Nordkilde, der, som navnet antyder, sprang ud af Nordkilde Bakke (se fig. 14). Kilden var en gammel lægedomskilde og har leveret dåbsvand til Græsted Kirke. Måske har rituelle handlinger knyttet til kildevandet, der fossede ud af jordens skød, været den afgørende faktor for placeringen af kogestensgruberækken ved Nordkilde Bakke?

Kogestensgruber som socialt klister

Kogestensgrubernes funktion til sydning af kød ell. lign. har næppe været en del af den daglige madlavning – her brugte man snarere spidstegning eller kogning i lerkar over husets arne. Kogestensgrubeklyngerne er snarere konstrueret til specielle lejligheder, hvor der skulle tilberedes store mængder kød, f.eks. i forbindelse med større sammenkomster (M. B. Henriksen 1999). Måltidet med de dertil knyttede ritualer er et socialt fænomen, der er med til at

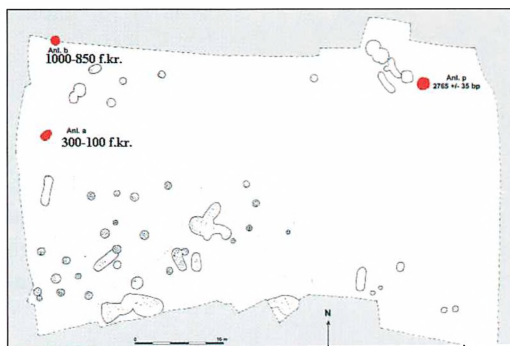

Fig. 12 Toftshøjs-Åsen ved Udsholt. Her er kogestensgruberne dateret til både yngre bronzealder og førromersk jernalder med relation til nærliggende bopladser.

understrege og styrke grupperes samhørighed. Koncentrationer af kogestensgruber kan således vise os yngre bronzealder og ældre jernalders samlingssteder. Med den romerske historieskriver Tacitus' ord: "Uvenners indbyrdes forsoning, indgåelse af ægteskaber, valg af høvdinge, ja krig og fred drøfter de under festerne".

De yngre kogestensgruber fra romersk

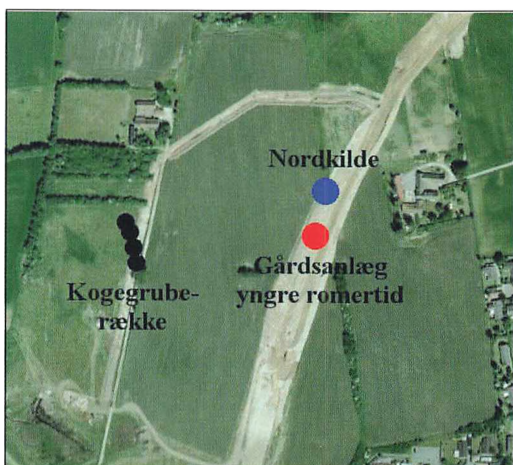
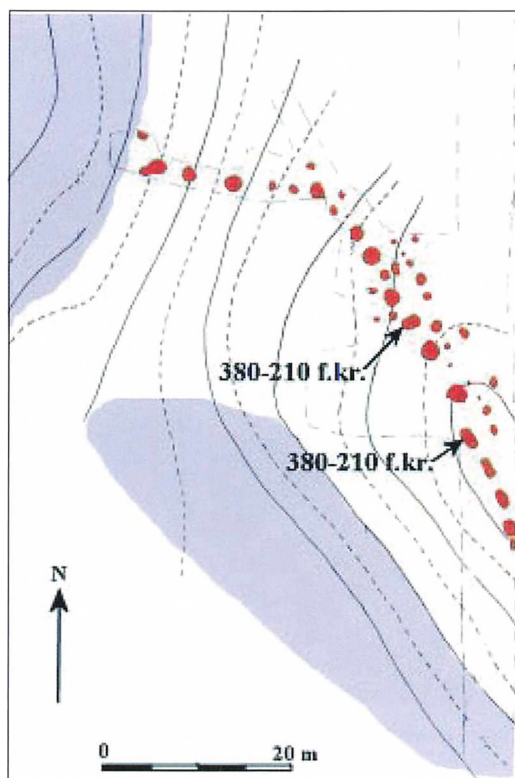

Fig. 13-14:
Kogestensgruberækker
fra førromersk jernalder nord for
Græsted.
I nærheden ligger
helligkilden Nordkilde og et velbe-
ret gårdsanlæg
fra yngre
romersk jernalder.

jernalder og ældre germansk jernalder har tilsyneladende en anden funktion, der er knyttet til dagliglivet på bopladserne. I denne periode får man egentlige centralpladser, hvor de retslige anliggender gik hånd i hånd med handel og ritualer. Disse pladser er en art forløber for middelalderens herredsting.

Andre samlingsfunktioner fandt sted i stormændenes haller. I forbindelse med vikingetidens kongehaller fra Lejre har man fundet metertykke udsmidslag af kogesten – Lejrekongen har også kendt til det gamle mundheld "Uden mad og drikke ...".

Noter:

i - Alle kulstof 14-dateringerne er foretaget af Poznan Radiocarbon Laboratory. Nærmere information om de enkelte lokaliteter og dateringer kan findes på Gilleleje Museums hjemmeside: www.HHKC.dk/arkaeologi.

- ii - GIM 3615
- iii - GIM 3614
- iv - GIM 3797
- v - GIM 3750
- vi - GIM 3574
- vii - GIM 3657
- viii - GIM 3689
- ix - GIM 3593

Litteratur:

- Henriksen, Mogens Bo, 1999: Bål i lange baner – om brugen af kogegruber i yngre bronzealder og ældre jernalder. Fynske Minder, 1999.
- Lerche, Grith, 1970: Kogegruber i New Guineas højland. KUML 1969
- Martens, Jes, 2005: Kogegruber i syd og nord - samme sag? Varia 58, Oslo 2005

Før og nu

Havnevej
i Gilleleje
fotograferet 1910
og
sommeren 2007.

Man ser
Havnevej 24
forrest til højre.
Udhænget ved
det stråtækte
hus
giver læ til
Den Grønne Bænk.

Inge Walmer åbner Kongensgade. I baggrunden lytter formanden for Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, Peter Kalko, (tv) sammen med museets leder Søren Frandsen.

Frem kom du som den stolteste svane

Daværende kulturudvalgsformand Inge Walmer var glad, da Helsinge Bymuseum Kongensgade åbnede i marts 2008

Kongensgade du har længe ført en omtumlet tilværelse. Du har som den grimme ælling levet en trist og omtumlet tilværelse, hvor vi er mange, der har bidt negle, for vi ville så gerne se dig anderledes. Du har været revet ned indvendig, du har været pakket ind, så man ikke kunne se dine fjer.

MEN.....Så en dag, kom du til at se dig selv i luftens spejlinger, og du kunne se, at du var blevet til en smuk stolt svane. Man havde fjernet al din gamle indpakning og frem kom du som den stolteste og smukkeste svane, man kunne tænke sig.

Ikke blot var dit ydre forandret, men også dit indre var helt forvandlet. Nu kan du stolt fremvise dine fjer og dine skjulte gemmer. Tillykke med dig!

Dygtige arkitekter, museumsfolk og kvalificerede håndværkere har forandret dig til det, du er i dag. Jeg må sige, du var værd at vente på. Stolt kan du nu åbne alle dine døre, sprede vingerne ud og højt proklamere for omverdenen: Jeg er en svane!

Du kan sige tak til mange, som har været med til din tilblivelse. Arkitekten, museets folk, håndværkerne, embedsmænd og politikere. Jeg vil ikke nævne hver enkelt ved navn, så risikerer jeg ikke at glemme nogen. Jeg vil dog sige tak til alle. Dette her har været værd at vente på.

I Gribskov kommune kan vi nu stolte føje endnu et kultursted til alle vore andre. Dette her hus har rødder langt tilbage i Helsinge bys historie. Ikke blot er du Helsinge bys eneste fredede hus – bortset fra kirken, men du er vel også det ældste. Du er også det eneste museum i selve Helsinge by.

Med indvielsen i dag vil vi ønske hinanden tillykke og håber, at mange med os får lyst til at besøge dig og se om kendte opfindere og initiativtagere. Man kan se om dyrlæge Jens Gram, hvis arv har gjort færdiggørelsen af bymuseet mulig, se Nellerød manden og hans opfindelser, Fugle-Hans og hans opfindelser.

Jeg ved ikke, om nogen af jer ved, at der har

Til højre viser Allan Rasmussen formanden for HHKC Peter Kalko oplysninger om det billedfremvisningsapparat, han havde købt til Kongensgave. Apparatet er lavet af Nellerødmanden, en af museets hovedattraktioner. Allan Rasmussen er også formand for Kongensgave-arbejdsgruppen.

været spejdere på Kongensgave. Det har der. Jeg står her med en fotokopi af et billede fra 1925, hvor vores turistchefs Tommy Seiers farbrødre har deltaget. Ligeledes har jeg en skattekvittering fra 1920, hvor tjenestepige Carla Jørgensen har betalt 15,47 kr. i skat for den løn, hun har modtaget som tjenestepige

på Kongensgave. Hun fik 3 kr og 87 øre i løn i kvartalet. Carla Jørgensen var Tommys farmor.

Med disse tegn på, at Kongensgave har været og vil blive ved med at være et aktivt sted for alle aldersklasser vil jeg erklære Kongensgave for genåbnet.

Hestevogne kørt på "åbent" depot

2008 var også året, hvor Hestevogsmuseet i Laugø blev lukket. Vognene er kørt på magasin i bygninger ved præstegården i Ramløse - og HHKC har i samarbejde med lokalsamfundet planer om at vise vognene frem på magasinet.

Vognene vil derfor også i fremtiden være tilgængelige for offentligheden, men dog i mindre omfang end hidtil. Lukningen skyldes museumsverdenens stramme økonomi.

En samling bliver til

Indsamling - Hvad er interessant?

Af
Inge-Margrethe Davidsen
og **Lita Rosing-Schow**

Det moderne kulturhistoriske museum har til opgave at dokumentere udviklingen siden de første mennesker kom til den egn, der udgør dækningsområdet. Styrken i arbejdet er, at museet gennem sine indsamlinger af kulturhistorisk materiale kan give en forestilling om, hvordan udviklingen har formet sig fra de tidligste tider frem til den hverdag og det samfund, vi selv er en del af. Denne artikel vil fortælle noget om, hvad grundlaget er for indsamlingen af materiale fra nyere tid i Holbo Herreds Kulturhistoriske Centres hoveddækningsområde i Gribskov kommune.

I 1929 stiftede lærer H.C. Terslin Gilleleje Museum og begyndte et omfattende indsamlingsarbejde af oldsager, genstande fra nyere tid, naturhistoriske objekter, arkivalier og fotos. Fra starten blev ført protokoller med oplysninger om funktion og giver. Ved besøg hos bønder og fiskere, som ønskede at skænke ting til museet, blev fortalt mange gode historier, der fra 1933 blev offentliggjort i Gilleleje Museums årbog, eksempelvis under overskriften

Folkeminder. Gilleleje Museum har således i snart 80 år indsamlet kulturhistorisk materiale, der i dag er grundlaget for vort arbejde med det museum, der opnåede statsanerkendelse i 1946.

Hver gang vi får en henvendelse om aflevering af ting undersøges det straks, om den pågældende eller familien før har skænket genstande til museet. Ofte viser det sig at være tilfældet. Den nye aflevering er som regel med til at uddybe kendskabet til den tid og det miljø, som de tidligere genstande repræsenterer og bliver derfor ekstra værdifuld for museet, fordi dokumentationsværdien og dermed afleveringens karakter som kulturhistorisk helhed uddybes. I nogle tilfælde har giveren en så god viden om familiens liv, at vi optager interviews, der bliver et supplement til de tidligere oplysninger. Hvert nummer i vor protokol repræsenterer en museumssag, hvor de enkelte ting får undernumre. I mange tilfælde er genstandene i en museumssag således afleveret med mange års mellemrum. Flere familier har en form for "slægtsmagasin" for effekter, der gennem foræring til museet bevares til "evig tid" til gavn for slægten, men også til glæde

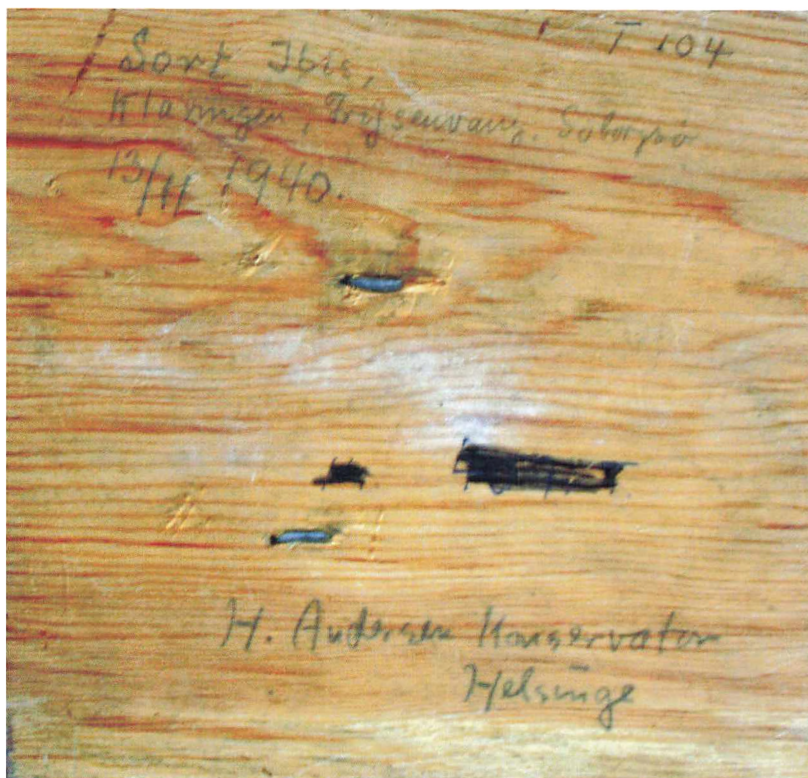
Nogle af Hans Andersens udstoppede fugle er i dag udstillet på Helsing Bymuseum, Kongensgade. Bagerst i skabet nederst ses den bog, som "Fugle-Hans" forærede museet og hvis forside kan ses på næste opslag. Bogen er en regnskabsbog med lister over udstoppede fugle.

for nutidens lokalsamfund og de kommende generationer, der gennem materialet vil kunne få indblik i vor tid, set i en større kulturhistorisk sammenhæng.

I nogle tilfælde oplever museet at være universalarving til indboet i et hjem. Der er gerne tale om værdifulde helheder, som giver os mulighed for at supplere vore samlinger, men også erhverve helt unikke hverdagsting, som de fleste ikke opfatter som museumsgenstande og gerne smider væk.

Hvis der er tale om aflevering fra en

person, vi ikke tidligere har modtaget genstande fra, oprettes en ny museumssag i registreringssystemet Regin, der er elektronisk og udviklet af Kulturarvsstyrelsen. Indtil nu har vi ca. 7000 sager, der i omfang dækker fra én til et par tusind genstande. I princippet videresendes arkivalier og fotos til Helsing-Gilleleje Lokalarkiv, der er en del af Holbo herreds Kulturhistoriske Centre. I museumssagen vil der altid være en henvisning til nummer i Helsing-Gilleleje Lokalarkiv, mens der i arkivet er en henvisning til museumssagen.

Hans Andersen, Fugle-Hans, har her sat sit navnetræk under en udstoppet Sort Ibis den 13. november 1940. Fuglen har nr. T 104 og den er fra Søborgsø.

Alle vore museumssager er i øjeblikket ved at blive overført til Regin-systemet. Meningen er, at alle landets museer fremover skal kunne søge på Museernes Samlinger, så indsamling af ens effekter og helheder undgås. I museumsverdenen sker således mange udlån og deponeringer til udstillinger. Dertil kommer, at offentligheden takket være indrapporteringen til Regin fremover vil kunne søge visse oplysninger i museernes samlinger på nettet.

I det følgende beskrives nogle større sager, hvor indsamlingen er foregået over en årrække.

Fugle-Hans

H.C. Terslins fugle blev brugt i undervisningen på Gilleleje Skole. Mange af dem blev efter museets stiftelse i 1929 registreret i Gilleleje Museums protokoller. Fuglene fik Terslin udstoppet hos Hans Andersen i Helsingø, også kaldet Fugle-Hans. Hans Andersen var konservator,

kunstner og meget mere. Terslin og Andersen havde et interessefællesskab omkring fuglene, men delte også en nysgerrighed overfor gamle ting og sager. Når Hans Andersen havde færdigmonteret en fugl, skrev han sit navn og dato for arbejdets færdiggørelse på undersiden af soklen. Museet har flere af disse fugle i samlingen. Der ligger stadig på museet en pakke med en fugl adresseret til Terslin med afsenderen, Hans Andersen. Pakken er af museumshistoriske årsager aldrig blevet lukket op, men har været opbevaret på magasin i alle årene. Til åbningen af udstillingen på bymuseet, Kongensgade i Helsingø, blev Hans Andersens arbejder taget frem.

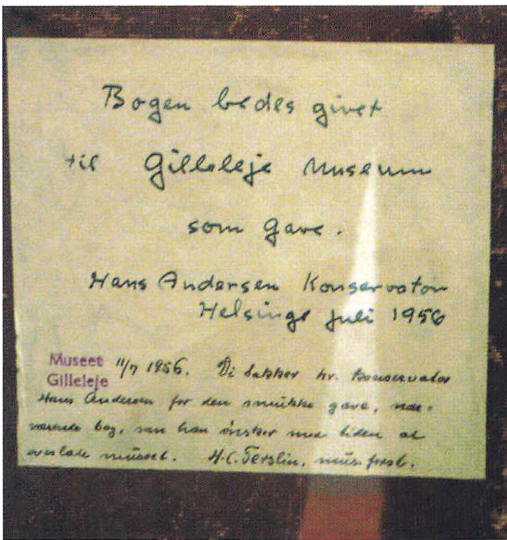
At Hans Andersens historie og genstande kom med på udstilling, skyldtes hovedsageligt at museet i 2005 blev ringet op af en ældre dame, som gerne ville have besøg af museet. Det viste sig, at den pågældende og hendes søster var niecer til Hans Andersen.

Kirkegade 7

Somme tider kan en ny sag udvikle sig til en spændende historie om ejere og beboere i et og samme hus fra 1800-tallet og til i dag. Et eksempel er huset Kirkegade 7 i Helsingør. Her har museet igennem de sidste år indsamlet materiale og oplysninger fra det trykkeri, der har haft til huse i ejendommen fra 1955. Ved forskellige undersøgelser, blandt andet i Helsingør-Gilleleje Lokalarbiv, fandt museet materiale, der viser, at en skrædder ved navn Hansen har haft værksted i huset. Skrædderens døtre overtog ejendommen efter faderen. De to søstre, Marie og Margrethe indrettede derefter en manufakturforretning. Denne eksisterede indtil Ruth og Helge Nielsen overtog huset og indrettede trykkeri, der var i drift indtil år 2000.

Museet har kontakt til Ruth og Helge Nielsen, der stadig ejer Kirkegade 7. De har venligst fortalt om deres liv med Helsingør Trykkeri og har doneret genstande og arkivalier til museet. Det har givet et meget fint materiale, der er med til at belyse det gamle trykkerihåndværk frem mod vor egen tid, men indeholder også oplysninger, som fortæller om de erhvervsvirksomheder i Helsingør, der fik fremstillet deres tryksager på Helsingør Trykkeri. Denne meget spændende historie vil blive fortalt i en kommende årbog, når museets medarbejdere har haft lejlighed til at registrere og bearbejde det store materiale.

Ved undersøgelsen af huset kom der flere ting frem, der stammede fra skrædder Hansen og hans døtres tid. En spændende indretning af et badeværelse på loftet, som skrædderen i sin tid havde bygget, blev registreret og selve bruseapparatet blev taget ned og er kommet på magasin. Af andre genstande kan nævnes søstrene Marie og Margrethes tøj og broderier. Disse lå gemt væk i kasser på loftet og blev ikke smidt ud da Ruth og Helge Nielsen overtog ejendommen i 1955. Dette er en unik situation for museet. Ved gennemgangen af materialet sammen med Ruth Nielsen

Boggave fra Hans Andersen. H.C. Terslin har nederst skrevet: "11/7 1956. Vi takker hr. konservator Hans Andersen for den smukke gave, nærværende bog, som han ønsker med tiden at overlade museet. H.C. Terslin, mus.forst." (forstander.red.)

Begge havde haft et godt forhold til deres onkel. Når han f.eks. manglede en model til sine skulpturer, bad han dem om hjælp.

Da han ikke selv havde stiftet familie, og dermed ikke havde nogen arvinger, kom niecerne i betragtning. Fordi søstrene heller ikke selv havde børn, mente de, at Hans Andersens forskellige værker burde komme til museet. På denne måde modtog Gilleleje museum endnu nogle af Fugle-Hans' kunstværker. Størsteparten er nu udstillet på Kongensgade.

I tiden mellem Terslin havde kontakt med Fugle-Hans, og museet blev kontaktet af niecerne, modtog Lokalhistorisk Arkiv i Helsingør desuden nogle kunstgenstande gennem Museumsforeningen. Samme år, 1982, blev der afleveret et relief forestillende en kvinde, som også var et af Hans Andersens værker.

Historien om Fugle-Hans er et eksempel på, hvorledes en museumssag kan udvikle sig over mange år.

er det lykkedes at udskille en lang række genstande, som endda stammer tilbage fra skrædder Hansens tid. Da faderen døde, lod døtrene således en del af forældrenes ting være, således at de også blev overleveret til de næste ejere Ruth og Helge Nielsen. I sandhed en heldig situation for museet. På denne måde dukkede en tidligere historie om en familie og dens liv frem, men udgangspunktet var registrering af det gamle Helsingø Trykkeri.

Genstande og arkivalier fra beboerne i Kirkegade 7 vil på forskellig måde indgå i museer og arkivers fremtidige formidling af lokalhistorien i Helsingø.

Gård i Unnerup

Fra Birgit Alice Andersen, der boede på en gammel gård i Unnerup, modtog museet i 1990 bl. a. nogle tekstiler, som indgik i samlingen. Birgit Andersen afleverede desuden en legetøjssamling i depot vedhæftet den skriftlige aftale, at samlingen skulle overgå til museets ejendom ved hendes død. Dette blev aktuelt i april måned 2008. I Birgit Andersens testamente var museet indsat som arving til hovedparten af indboet på gården.

Museets medarbejdere besøgte ejen-

Det senere trykkeri i Kirkegade mens der endnu var manufakturhandel.

dommen for at danne sig et overblik over inventaret og den tilknyttede slægtshistorie. Det viste sig hurtigt, at indboet var ekstraordinært, fordi Birgit Andersen havde foretaget slægtsstudier og havde passet på billeder og arkivalier samt genstande, der havde været i familiens eje. Forholdene gav anledning til, at Helsingø-Gilleleje Lokalarkiv under HHKC straks blev kontaktet. Som i alle andre sager, hvor arkivalier indgår, arbejdede museum og arkiv tæt sammen om gennemgangen og hjemtagningen af det relevante indbo.

Birgit Andersen havde boet på gården sammen med sine forældre, der købte den i 1942. Da de døde i 1982 og 1983, blev der ikke foretaget væsentlige ændringer i boligindretningen. Vi kunne derfor foretage en dokumentation af et landbohjem fra anden halvdel af det 20. århundrede og udtage karakteristisk indbo til museets samling.

Men der var tilsyneladende også ting fra den landbofamilie, som boede på gården før familien Andersen overtog den. I kælderen og på loftet stod bl. a. malede paneler, der har indgået som dekoration i et traditionelt

Et stuehjørne fra gården i Unnerup med tidstypisk indretning. Fotoet blev taget mens HHKCs medarbejdere var i fuld gang med gennemgå og rydde boligen.

bondestueinteriør fra midten af 1800-tallet. Et langbord i køkkenet kan også stamme fra tidligere ejere af gården. Museet vil undersøge, om det gennem de skriftlige kilder og billedmateriale er muligt at komme tættere ind på livet af disse tidligere generationer.

Ved tømning af husets klædeskabe viste det sig, at Birgit Andersen havde syet det meste af sit tøj selv. I huset fandtes et lille syværk med symaskine, en stor syæske og indkøbte stoffer. Museet hjemtog nogle karakteristiske og tidstypiske ting fra garderoben bl. a. Birgit Andersens konfirmationskjole fra 1950'erne. I stuen hang et indrammet fotografi fra den store dag, hvor kjolen var i brug. På væggen hang også fotografier af flere familiemedlemmer bl. a. forældre, bedsteforældre m.v.

HHKC er meget taknemmelig over, at nogle vælger at testamenter deres hjem til museet. I tilfældet fra Unnerup kom beslutningen dog helt bag på os. Sådan ønskede giver, at det skulle være og fint

med det, men set i en større sammenhæng havde vi fået endnu mere ud af afleveringen, hvis museet havde haft mulighed for at interviewe Birgit Andersen om sit liv og det inventar, som fandtes i hjemmet.

Afslutning

I artiklen er der fortalt om, hvordan museet i sit indsamlingsarbejde lægger vægt på helheder, der beskriver forskellige miljøer i lokalsamfundet. Det svære er imidlertid at vurdere, hvad det er for helheder, der vil være særlig egnede til at fortælle om de forhold, som er særlig karakteristiske for den tid, vi selv lever i. Derfor må museet nøje følge samfundsudviklingen og have øjnene rettet mod de genstande og miljøer, der er med til at dokumentere ændringer i vort daglige liv. Et markant eksempel er udviklingen indenfor mobiltelefoni og IT-udviklingen generelt, som i de senere år har ændret vore handlemønstre. Her har vort museum - og danske museer som helhed - en meget stor opgave at løse, hvis vi skal sikre os den nødvendige dokumentation af og indsigt i en udvikling, hvor tekniske forbedringer med nye muligheder for ændring af handlemønstre kommer i et rask tempo med få måneders mellemrum.

Mølle havn ca 1900.

Stenbrytning med långa anor

Sedan 1500-talet har man brutit sten på Kullaberg

**Tekst: Hans-Otto Pyk
Samtliga foton (om inget
annat anges) från Mølle
Byförenings arkiv.**

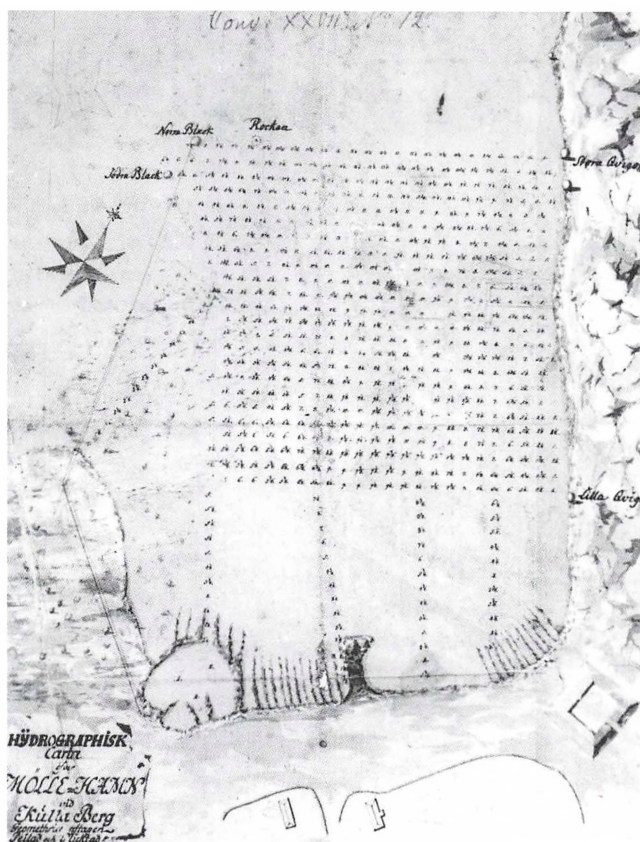
Stenbrytning på Kullaberg förekom redan på 1500-talet. I ”Konung Fredrik II:s krönikä” skriver den danske historikern Peder Hansen Rese att konungen var tämligen övertygad om att det liksom i Sverige måste finnas värdefulla mineraler åtminstone i de

delar av det danska riket som hade landförbindelse med Sverige. Han menar då Norge, Halland, Skåne och Bornholm.

Konungen befälde en bergmästare från Danzig vid namn Jurgen Langenau att överallt i Danmarks rike leta efter de rikaste malmådrorna. Efter en rundresa i riket bestämde han sig för att börja på Kullaberg i Skåne. Han trodde sig nämligen ha funnit en ådra med silvermalm längst ut på Kullaberg. Konungen skrev kontrakt med Lan-

Artiklen er fra Kullens Hembygdsforenings årsskrift, Kullabygd og et led i det fornyede samarbejde mellem hembygdsforeningen og Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre

En plan över vattenområdet i bukten där Möllehamn senare kommer att byggas. Det är det första resultatet av de två Landskronaofficerarnas besök på Möllefiskeläge 1750. Man ville undersöka om man kunde komma in till land för att hämta stenen och hur djupt vatten man hade in till den befintliga lastagebryggan. Man utförde en pejling i ett rutsystem och var mycket observant på större stenar vid inseglingen. Hela hamnområdet rensades på sten som lades ut längs en linje mot de stora stenarna längst upp till vänster på bilden. Det blev den vi i dag kallar för Ören, en vågbrytare som var tänkt att gå ända ut till Norre Black, men arbetet avbröts innan man kom ända fram. Arbetet utfördes i samråd med von Kochen på Krapperup. Han

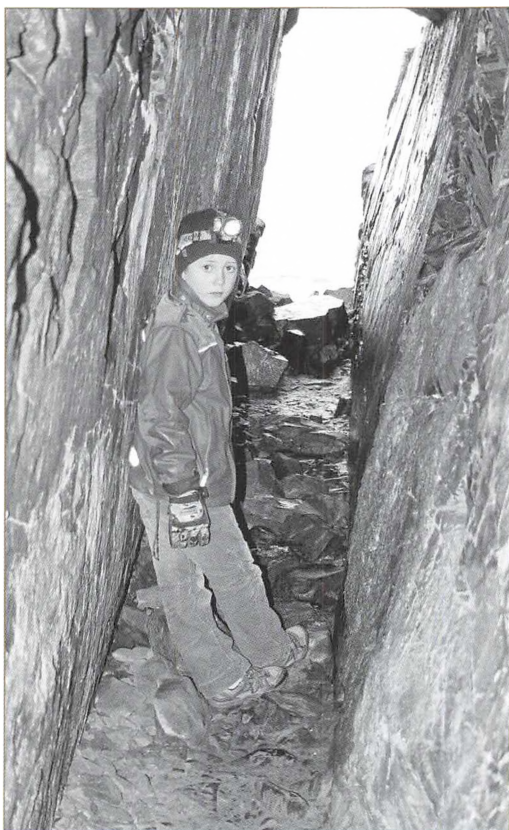
lät bygga en stor flotte eller pråm där dagsverksbönderna sattes i arbete. Det sades t.o.m. att han gav order om att varje nummer i Mölle skulle föra bort ett båtlass sten från botten till byggandet av Ören. På kartan kan vi med lite fantasi orientera oss. Vi ser uppifrån till höger de båda stora Qvigorna, så kommer längre ner Lilla Qvigana eller Mågehallen, därefter Kåserna och ovanför dessa Sissa Skans (lite förskjuten). Därefter lastagebryggan – Södra Kåser – och därefter en lite större båthamn. Arbetet sattes igång 1763.

genau i vilket det angavs att denne skulle få bedriva bergverk på Kullaberg under 50 år. Detta var sommaren 1561.

Bergmästaren och hans gesäller blev enligt kontraktet tilldelade bostad på Kullagården och arbetet kunde börja. Rakt nedanför den plats där man samtidigt planerade för den första fyranläggningen på Kullen hade man funnit den tidigare nämnda ådran som man trodde innehöll silver. Här drev man in en ort och den silverglänsande stenen transporterades vidare med båt som kunde läg-

ga till och lasta rakt nedanför arbetsplatsen. Det var nog med stor besvikelse man från smältverket i Köpenhamn fick beskedet att malmen inte innehöll något silver. Resultatet av denna brytning blev ett slags grotta som under lång tid benämndes Sölvpickarhåled. Nu för tiden kallas den för Silvergrottan, och man vet också att stensorten kallas pegmatit.

Om man efter detta första misslyckade försök letade på fler platser på Kullaberg är inte bekant, men vid det Nordiska sjuårskri-

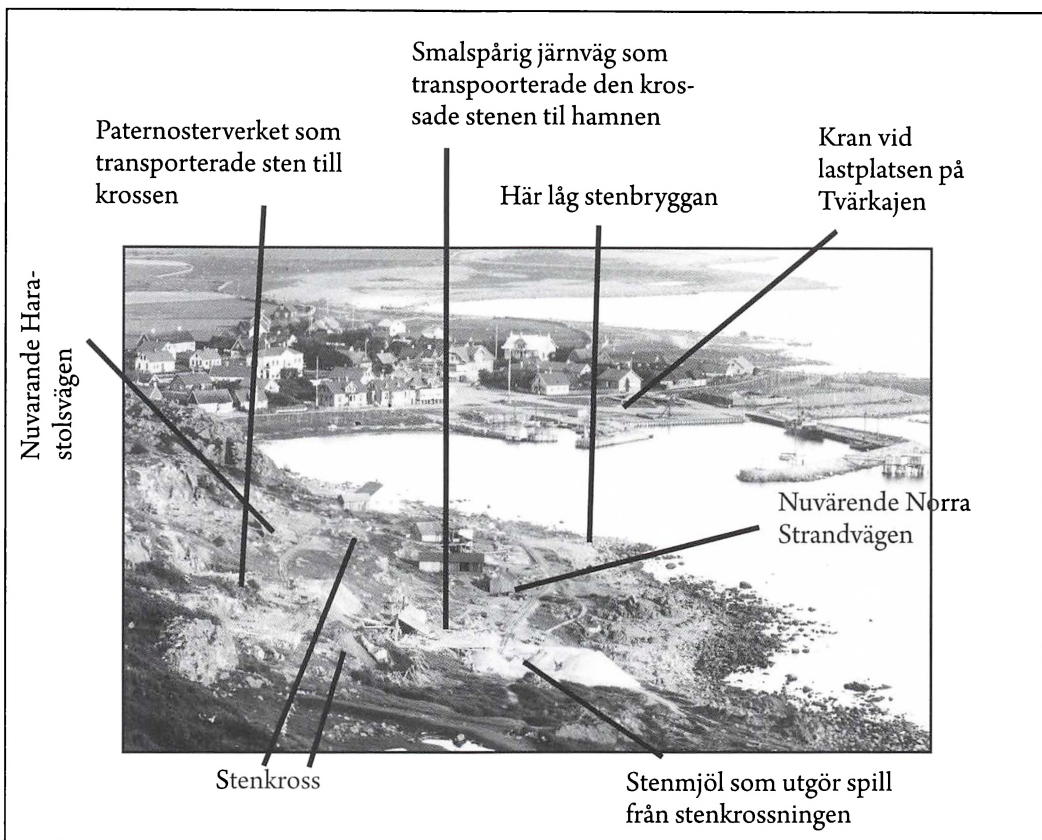

Interiör fotograferad ungefär halvvägs in i Silvergrottan mot mynningen. Något silver har aldrig funnits här, stensorten kallas pegmatit. Grottforskaren heter Fabian Täckström.. Foto: Frederic Täckström

gets utbrott 1563 upphörde alla spekulationer. Efter kriget våren 1571 kom en annan bergmästare till Kullen. Hans namn var Melchior Huscher. Det var samme man som vid Helsingborg fann den första stenkolen i Skåne. Huscher besiktigade bergverket och dess anläggningar. Den smedja som Langenau före kriget hade uppfört i vattenkvarnen vid bäcken som rinner ner vid Ablahamn hade förstörts och redskapen hade försvunnit. Men då Huscher ansåg att förutsättningarna för vidare bergverk var goda återupptog han letandet efter malmer. Även han inkvarterades på Kullagården och fick av länsmannen i Helsingborg tillåtelse att ta all den ved han behövde för sitt arbete ur skogarna på Kullaberg. Men inte heller han lyckades med sökandet utan fick i stället överta skötseln av Kullafyren, ett

En blick från hamnen bort emot arbetsplatsen på Bökebolet, som än så länge ser ganska obebott ut. Till vänster nedanför arbetsplatsens byggnader syns lastbryggan, som inte stod emot havets krafter.

Delförstoring av bild tagen från Barakullen. I mitten av bilden ser vi stenkrossens arbetsplats med bodar och utrustning. Den gamla stenbryggan är raserad. Vågornas kraft är oerhörd. Även den provisoriska förlängningen av spåret har stormen förstört. Från denna tidpunkt sker all stentransport på spårbunden väg till tvärkajen vid Stora hamnen. Bilden är tagen cirka 1900.

mycket krävande arbete. Detta var sedan länsmannen sagt upp den tidigare bonden och fyrmästaren eftersom denne misskött sin uppgift.

Flera århundradens uppehåll

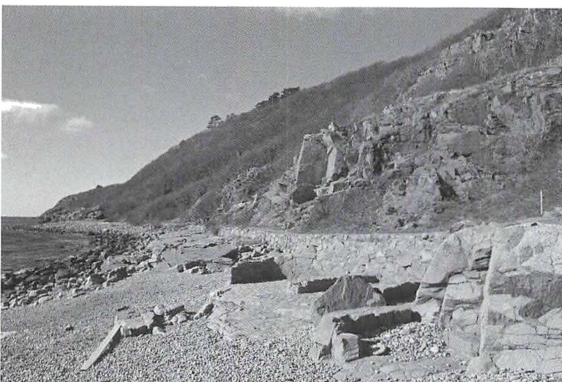
Nu kom det att dröja ett par århundraden innan man åter startade stembrytning på Kullaberg och då närmare bestämt på Bökebolets mark längs stranden i området kring gamla varmbadhuset. Det låg ett gammalt riksdagsbeslut bakom denna stembrytning. Man beslutade nämligen att befästningsanläggningarna i Landskrona skulle byggas ut och då främst skulle ön Gråen befästas.

Men till detta fordrades massor av sten. Det är därför inte märkligt att blickarna riktades mot Kullaberg där ju denna vara kunde hämtas i obegränsade mängder. Däremot var de största svårigheterna att komma in till stranden. Två fortifikationsofficerare – von Strussenfelt och von Arbin – gjorde i juli 1750 ett första besök på Mölle fiskeläge för att på ort och ställe göra sig en föreställning om brytnings- och transportförhållandena.

Man beslöt att starta företaget med att göra upp en karta över området. I hamnen pejlade man i ett rutnät över hela bassängen och till lands avvägde man från strandkanten och uppåt land. För att de båtar som

Tavla av den danska konstnärinnan C. Neirman målad 1867 med motiv från Solviken.

Samma plats idag. Klippartiet till höger är borta.
Foto: Frederic Täckström

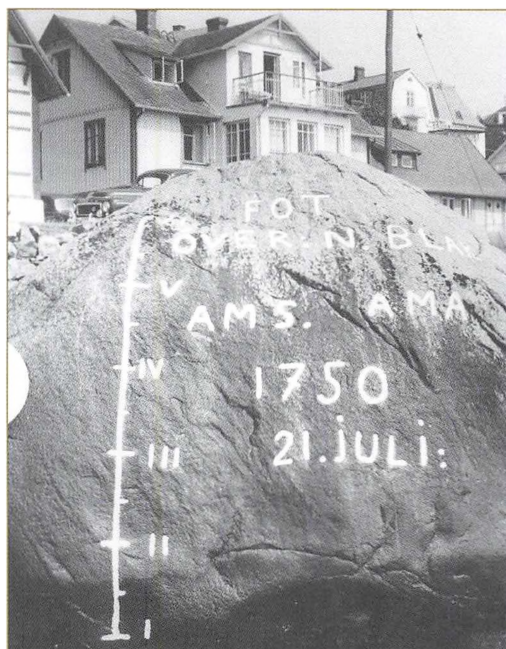
Herover.
Hela området vid Solviken (som förr kallades Malarna) var en enda stor arbetsplats. Före denna tid kunde man svårligen ta sig förbi ett klipparti ungefär mitt för nuvarande badplatsen. Stenbrytningen banade stigen till Ransvik. Ofantliga mängder sten av Barakullen sprängdes bort. Klapperstenen som fanns inom området samlades in och lades som inhägnad av arbetsplatsen från berget och ner mot havet vid dambadet. På den övre bilden kan man långt borta skönja två vita bänkar och rakt nedanför dessa ser man två så kallade knackestenar på vilka man tillverkade makadam.

skulle transportera stenen till Landskrona skulle kunna ligga säkert vid kaj eller för ankar med eller utan last, måste emellertid någon sorts vågskydd byggas. Man satte igång med att rensa hela bukten från sten och lade upp stenen till en vågbrytare längs revet. Kanske har det förekommit att fullastade stenskutor vid storm slitit sina förtöjningar och drivit på land. Det var stora och tunga arbeten som fordrade mycket folk. Krapperup, som ägde både land och vatten, ställde också upp med folk och från Landskrona kommenderades krigsfångar till hjälp. Krapperupsfolket hade tillverkat en pråm med kran och arbetet kunde sätta igång. Den befintliga bron förlängdes till lämpligt vattendjup och avslutades med en tvärkaj.

Inskriptionen på Mågehallen

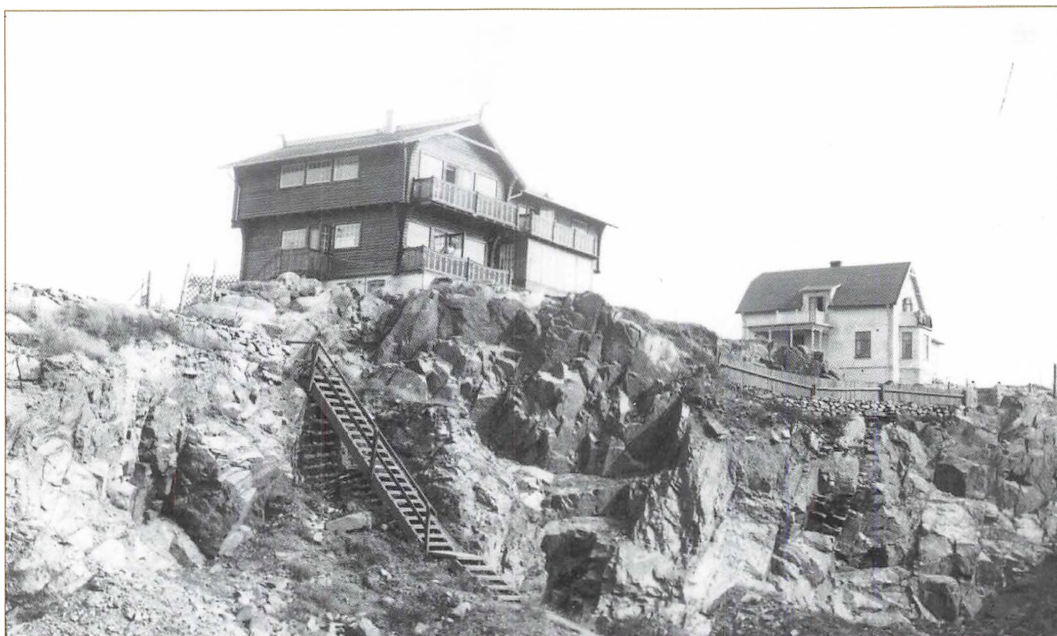
Som ett minne från dessa Landskronaoficerarens besök och beslut att sätta igång med stenbrytningen har de lämnat efter sig inskriptioner i en stor, nästan rund sten, den så kallade Mågehallen (som förr kallades lilla Qvigana). Denna sten är märklig så till vida att inskriptionen endast kan läsas från sjösidan. Den var ägnad åt de sjöfarande. Inskriptionen har till syfte att informera om vattenståndet i förhållande till en annan stor sten, Norre Black, som vid normalt vattenstånd precis når upp till ytan. Den ligger ungefär i vågbrytaren Örens förlängning. I Mågehallen har man huggit in en så kallad pegel; en skala som börjar vid 0 och är graderad uppåt med ett streck för varje fot. Vidare lät de hugga in sina initialer (AMS., AMA) där AM troligen står för Amiralitetet och S resp. A står för von Strussenfelt och Arbin, årtalet 1750 och datumet den 21 juli samt FOT ÖVER N. BLAK.

Denna stenbrytning för Landskronas del kan man följa genom årliga mycket noggrant uppgjorda rapporter med vidhängande kartor över hamnområdet. Den första rapporten kom 1763 och den sista 1771. Man kan här följa arbetet år från år och

Mågehallen eller lilla Qvigana, som den kallades från början. Det är den stora stenen nere vid sjökanten nedanför villa Sjöhem. Den har en inskription som bara kan läsas från sjösidan. På sidan 11 förklaras vad inskriptionen betyder. Den var mycket nära att sprängas sönder vid hamnbygget 1905–07 då hela hamnen byggdes om. Den räddades dock av sjökaptan Bernhard Nilsson på villa Ideborg strax ovanför Sjöhem. Han visade inskriptionen för arbetsledningen, som stoppade planerna. Två andra större stenar, som låg i strandlinjen längre ut mot den raserade bryggan, Stora Qvigana, strök med.

se hur Ören/vågbrytaren blir längre och längre, men den blir aldrig helt färdig varken till sin längd, höjd eller bredd. Man ser också hur en stenbrygga växer ut från norra landet rakt nedanför arbetsplatsen vid gamla varmbadhuset. Där nämns också att en svår storm raserat bryggan och att den delvis återuppbyggdes. Man kan också ur dessa rapporter utläsa hur mycket sten som utskeppats av olika storlek samt hur stora kostnaderna blivit de olika åren.

Väldig aktivitet vid hamnen

Det måste ha varit en väldig aktivitet vid hamnen i Mölle redan vid den tiden. Även orsbefolkningen hjälpte till med en del arbeten. Man hade, som redan nämnts, byggt en pråm av virke som man fått från Krapperup med vilkens hjälp man rensade vattnet från sten. Det hade överenskommit att varje husnummer på Mölle skulle föra ut en båtlast sten på bron, sten som skulle tas upp från botten runt omkring i Bådasjön (den lilla viken bakom stora hamnen, som idag delvis är utfylld med sten). Under hela 1750-talet och ett stycke in på 1760-talet arbetade man med att förbättra utskeppningsmöjligheterna av sten från hamnen.

Förmodligen blev Gråen färdig 1771 eftersom det var sista året som en arbetsrapport från stenbrytningen i Mölle lämnades.

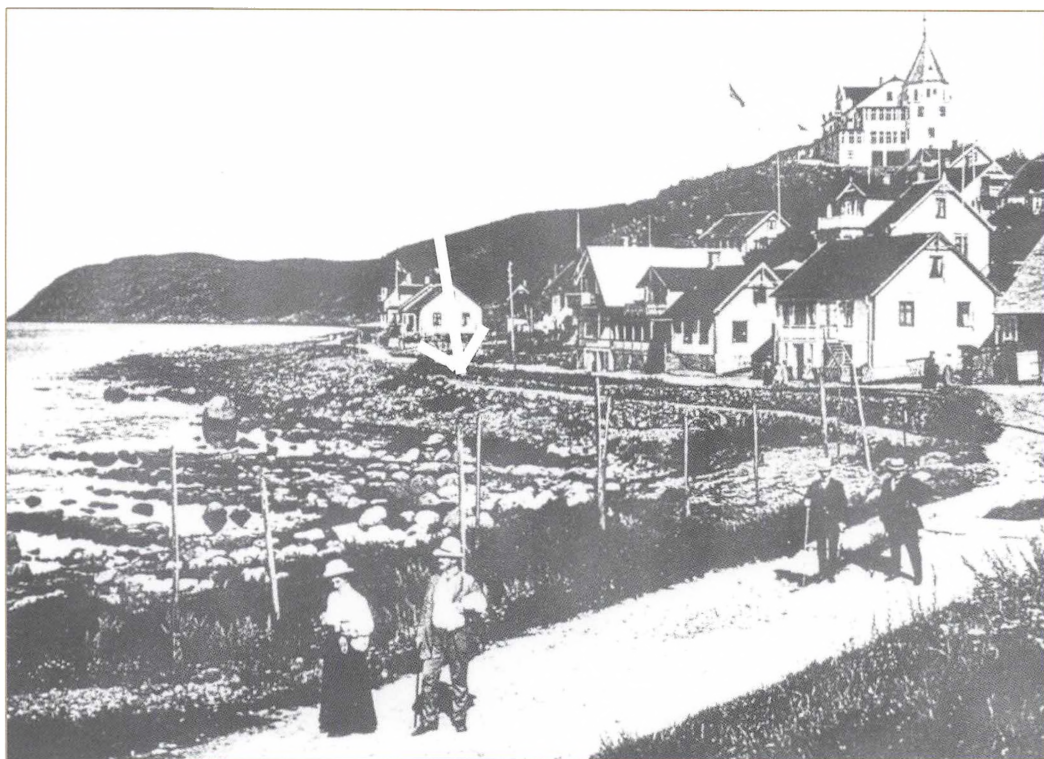
Helsingborgs hamn byggs ut

Sedan befästningsarbetena i Landskrona blivit färdiga låg det fortfarande ganska stora mängder bruten sten kvar vid brotten i Mölle. När man i Helsingborg i början av 1800-talet beslutade sig för att bygga ut

Stendalen, söder om villan med samma namn, utmed Harastolsvägen. Här har man sprängt bort massor med sten, som via ett paternosterverk transporterades till en kross nedanför ungefär där villa Berghäll nu ligger utmed Norra Strandvägen. Husen uppe på berget hette Lillstugan (t.v.) och Blåsbo

hamnen sneglade man redan från början på den överblivna stenen i Mölle. Men det var ju kronans sten så man fick vackert anhålla om att få överta densamma, vilket man fick. Så satte man åter igång med brytning och utskeppning av sten, men bara under några år tills den beslutade hamndelen blev färdig.

Därefter blir det åter tyst vid stenbrotten och detta under hela 70 år. Denna gång var det danska staten som inkommed en beställning av sten till fortet utanför Köpenhamn. För dessa arbeten behövdes en stor arbets-

Så sent som åren kring 1910 var fortfarande inte Norra Strandvägen breddad. Man ser ännu den lägre delen (pilen) där vagnspåret har gått. Vid villa Malm fanns en liten backe, som ännu i artikelförfattarens barndom på 1920-talet fanns kvar.

Nytt stenbrott vid Barakullen

Man öppnade nu ett nytt stenbrott rakt nedanför Barakullen. För att slippa forsla all sten ända till hamnen i Mölle byggdes här en brygga av räls på bockar ut i vattnet, så långt ut att något större båtar kunde lägga till vid bryggan. Detta var ungefär mitt på stranden mellan Dambadet och Familjebadet eller Malarna, som platsen kallades förr i tiden. Tidvis var det verklig rusch här och skutorna seglade i skytteltrafik genom sundet. Än i dag kan man se spåren i naturen nedanför Barakullen och ett stycke bort mot Ransvik, men tack vare denna stenbrytning fick vi en gångstig längs kusten till Ransvik, något som annars hade varit helt omöjligt då berget gick nästan ända ner till vattenlinjen.

styrka och många utsocknes stenarbetare tog anställning vid stenbrotten i Mölle. De inkvarterades till en början privat, men flera av dem som var ungarlar gifte sig snart med Mölleflickor och byggde sig eget hus i samhället. Andra hämtade hit sina familjer och bosatte sig i Mölle. Många historier gick om dessa stenhuggare, någon har till och med blivit inblandad i slagsmål som slutade med dråp. Detta ska ha skett vid en av de årligen återkommande festligheterna uppe vid Skallebacken under pingsten, vid parkeringsplatsen i Bokskogen vid nerfarten till Josefinelust.

Brytningen nedanför Barakullen pågick endast några år innan det blev tvärstopp. Det var baron Gyllenstierna på Krappe-rup som satte stopp för vidare brytning. Orsaken var att man hade observerat en

liten blomma, den mycket sällsynta jordvivan, på slutningen ovanför stenbrottet. Dessutom växte här en lathyrusart och en björnbärsart, växter som är mycket sällsynta eller till och med här har sin enda lokal. De växte på sydslutningen av Barakullen och stenbrytarna närmade sig oroväckande snabbt växtplatsen.

Man flyttade då åter tillbaka till området längs Norra Strandvägen, till Bökebolets mark. Ytterligare en brytningsplats öppnades strax intill villa Stendalen vid Hara-stolvägen. Där uppifrån och ner till villa Strandhäll vid Norra Strandvägen hade man placerat ett paternosterverk som transporterade ner stenen till Norra Strandvägen för vidare transport till stenkrossen på den upphöjda platsen söder om Strandgården. På gamla bilder syns en stor hög av grus eller sand på sjösidan av vägen mitt för villa Berghem.

Den bebyggelse som i dag finns längs Norra Strandvägen hade varit omöjlig om bergsprängarna inte hade fått utföra sitt arbete.

Spåret följde Norra Strandvägen från krossen till hamnen. De med sten fulla vagnarna drogs av hästar. Det var ett stort nöje för Möllepojarna att få följa med de tomma vagnarna tillbaka.

Smalspårig järnväg på Norra Strandvägen

Man insåg snart att bästa sättet att transportera stenen var att anlägga ett spår från krossen till hamnen, där ju båtarna låg säkert. Man fick börja med att bredda vägen där den var smalast, och det var den mitt för Mågehallen. Där började man med att bygga upp en mur till lämplig höjd och bredd på en sträcka av cirka 100 meter. Den terrass som här uppstod var något lägre än vägen ovanför. Sedan fortsatte arbetet med att jämna till marken och lägga ut syllar och spår. Hela sträckan gick från platån ovanför gamla varmbadhuset till mellankajen av den nybyggda hamnen som var färdig 1880. På kajen stod en kran som tog emot vagnarna.

Liv och rörelse vid hamnen. Den sista stensjukan har seglat omkring 1901. Tidpunkten är förmodligen året före julstörmen 1902. Man ser ännu var spåret har gått.

Vagnarna var av typ tippvagnar och kranen lyfte vagnarna från spåret ner mot båtarna där de tippade sitt innehåll. Vagnarna drogs av hästar som hyrts av Olaus Paulsson. Stenvolymen räknades i kubikfamnar och till en famn behövdes 16 vagnar. Det var ett omtyckt nöje för Möllepojkarne att åka tillbaka i de tomma vagnarna.

Det var mycket liv och rörelse i hamnen redan på den tiden. Fraktbåtarna gick i skytteltrafik mellan Mölle och Köpenhamn. Det var mest segelbåtar men också en och annan liten ångbåt.

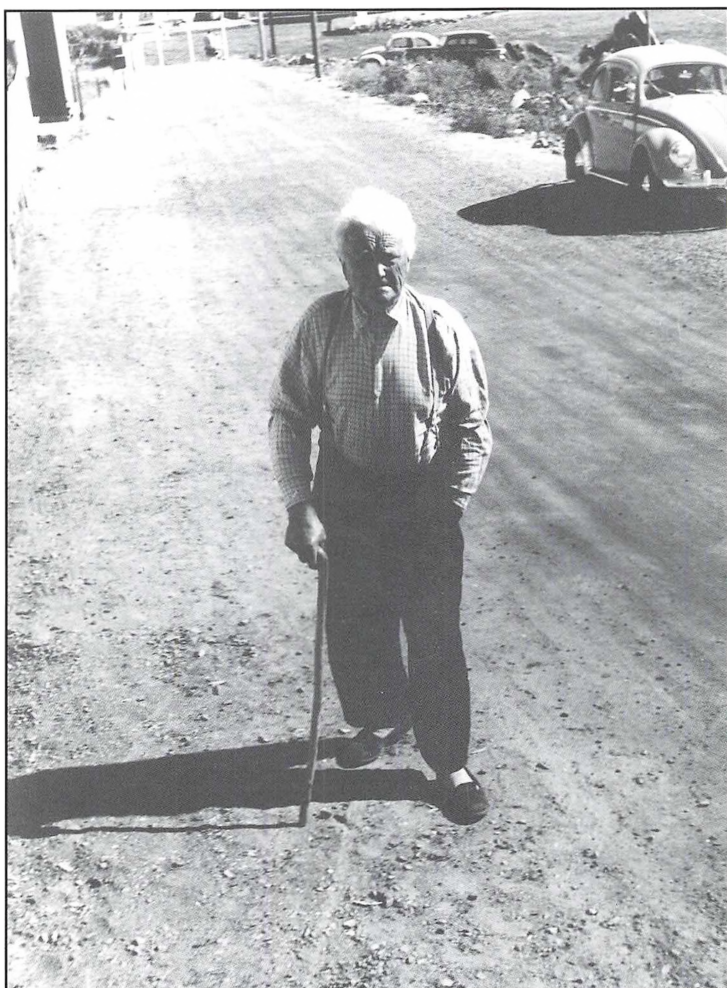
Framåt sekelskiftet 1900 började forten utanför Köpenhamn bli färdigbyggda och den sista stenlasten lossades någon gång kring 1901. Det var många Möllebåtar som anlätades, men också många från angränsande fiskelägen samt från Hven.

Båtarnas storlek varierade en hel del. De flesta lastade upp till två famnar men det fanns en mindre ångbåt, som lastade ända upp till sex famnar. Den var dansk och hette "Kerteminde". De övriga båtarna var i regel de stora fiskebåtarna som i det här fallet bara var bemannade med två man.

Johannes Elfversson ägde marken där krossen arbetade, och han fick en krona per famn sten. De skeppare som var hemmahörande på Mölle var Fredrik Brandt och "Store Sven" som hade en skuta tillsammans vid namn "Hotten". Georg Svensson hade en båt som hette "Helga", Janne Sonasson hade en, likaså Anders Persson och Anders Rive med flera.

Stenarbetarna blev Möllebor

De som var engagerade vid stenkrossen var alla "utifrån" men blev så småningom Möllebor då många gifte sig med flickor från byn. Det var förmannen vid hamnbygget Carl Fredriksson, smeden Johan Mag-

Næste side:
Från tvärkajen i
stora hamnen
vinschades
vagnarna med sten ner i
fartygens
lastrum.
Om det är den
danska ångbåten
"Kerteminde",
som nämns i artikeln;
eller en bogserbåt
är ovisst.

Til venstre:
Karl Blomkvist. Ing-
var Blomqvists arkiv.

nus Sandberg från Allerum, motorskötaren Hillarius Jonsson från Seglora, som skötte en lokomotor vid hamnbygget, Sven Peter Johansson, Karl Blomkvist från Höja, sprängare och brunnsgravare, Olof Julius Rohtstein från Öved samt Per Persson Stenarbetare. Det var ett hårt arbete med tio timmars arbetsdag. Språnghålen borrades för hand 10–12 fot djupt. Blev det ett stort ras kunde den stenen räcka en hel vecka. Några av arbetarna Fredriksson, Sandberg och Blomkvist skaffade sig tomter och byggde på de frilagda områdena utmed Norra Strandvägen.

Professor Per Brinck, Lund, har forskat i stembrytningen på Kullaberg och då främst letat i Krapperups arkiv efter eventuell

korrespondens mellan godsägaren friherre Nils Gyllenstierna och intressenter i stenbranschen. Han har funnit att en man från Landskrona, grosshandlare Christian Jönsson, tidigt anmälde sig som spekulant och också fick kontrakt på viss del av berget.

I gamla protokoll förvarade i Krapperups arkiv kan man utläsa att en ingenjör Nissen fick kontrakt på stembrytningen gällande både området vid Barakullen och strandmalen söder om hamnen samt runt hela Fågelviken. Här får ingenjör Nissen inte bortföra mer än tvåusen kubikfamnär för alla de tio åren han har kontrakt på. Han får inte heller ta sten närmare en gärdesgård än 50 fot. Vidare får herr Nissen "inte genom förespegling om högre lön tillägna sig arbetare

hörande till Krapperups Gård. Icke heller får arbetare efter olycka eller annan skada ligga Brunnby kommun till last. Han skall också tillse att arbetarna iakttaga ett ordentligt uppförande gentemot ortsbefolkningen." Ingenjör Nissens kontrakt "får ej heller utan Gyllenstiernas samtycke överföras till annan person". Den gamla raserade stenbryggan från 1760-talet nedanför

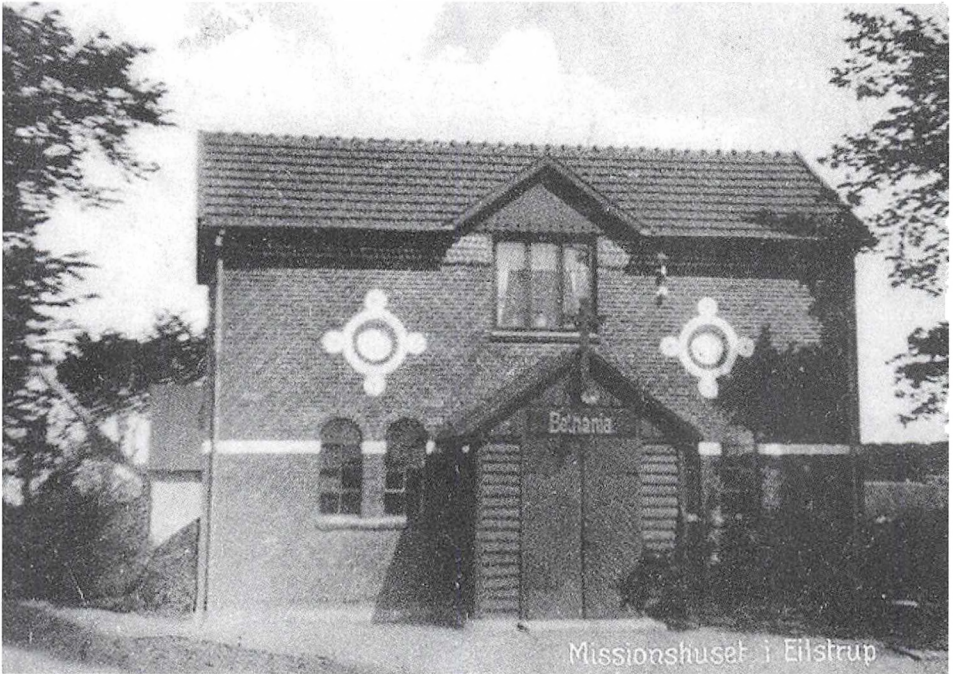
varmbadhuset använde Nissen som underlag för en ny utskeppningsplats i det att han lade vagnspåren på höga bockar nerslagna i botten. Där kunde båtarna lägga till och lasta. Det har även förekommit att man tidigare tagit bort gårdsgårdar på fäladen söder om Mölle. Även från Krapperups övriga ägor har gårdsgårdar fallit offer för export.

Før og nu

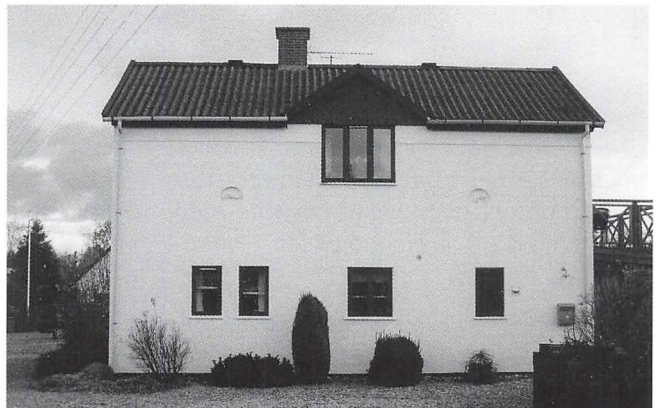
Kagerup
Byvej
set mod vest.
I forgrunden
nr. 38 omkring 1920
- og igen i 2002.

Nu og før

Missionshuset i Ejlstrup

Missionshuset i
Ejlstrup
(fotograferet af
Kristian Gudmund
før 1921) -
og igen i 2008.

Snedker Peter Poulsen, Vejby pr. Vejby St.

En levnedsskildring fra 1875 til 1955

Jeg er født den 13. juli 1875 i Holløse lige på den anden side af byskellet ved den å, som kaldes Karlsbæk.

Min far hed Poul Pedersen og var født i Alume (Alme) ved Græsted den 6. december 1826. Han var tømrer og havde et lille husmandssted med fire tønder land til.

Min mor hed Christiane Oline Hilde og var født i Kolsbæks Huse den 26. november 1843. Hun var datter af tømrer Adolph

Hilde. Hans far hed Peter Hilde og var præst i Blidstrup i Nordsjælland (fra 1818 til 1854).

I mit barndomshjem var der kun far, mor og jeg selv. Min far var gift 2 gange. Jeg havde 4 halvsøskende – 3 drenge og en pige, men de to halvbrødre har jeg aldrig set, de rejste til Amerika inden jeg blev født. Den ene var kelner, som det hed dengang, i København og min halvsøster boede her i Vejby.

I 1950'erne bad Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) og fagbevægelsens afdelinger om at kontakte deres pensionerede medlemmer, for at få dem til at skrive deres erindringer.

Mange af medlemmerne havde oplevet den store omvæltning fra et liv på landet i 1870'erne, der havde rod i gamle landbotraditioner, til lønarbejdernes anderledes og ofte hårdere vilkår i byerne med de stadig flere arbejdspladser i håndværk og industri.

Disse arbejdere var en del af tidens indvandring fra landdistrikterne til storbyerne, hvor nye håndværksvirksomheder og fabrikker kom til i stort tal.

Mange erindringer blev indleveret til NEU, der registrerede dem under overskriften Nationalmuseets Arbejder-, Håndværk- og Industri Undersøgelser. Flere af dem er skildringer af livsforløb, der startede i landsbyerne rundt om i Holbo Herred.

Med tilladelse fra Nationalmuseet har vi i denne årbog valgt at bringe snedker Peter Poulsens beretning om sin opvækst og virke i Holbo Herred gennem et langt liv - med blandt andet ophold i Grønland.

Peter Poulsen var født i 1875 og fortæller om sit liv frem til 1955, hvor erindringerne blev indsendt til Nationalmuseet.

Redaktionen

Mit barndomshjem i Holløse

Min far var som nævnt tømrer og havde det lille sted. Vores levemåde var meget sparsom. Vi havde en ko som vi fik mælk af. Om morgenen fik vi kogt mælk med rugbrødssnitter og til middag fik vi grød af forskellig slags eller vælling. Hos slagteren kunne man købe et kallun, som bestod af et dyrs hoved, ben, hjerte, lunge og mavesæk. Hele den historie kostede to kroner. Det var et stort arbejde at rense en sådan mavesæk, det kunne godt tage det meste af en dag, men så kunne man også lave pølser af mavesækken, det hakkede hjerte og lungen. Der blev kogt suppe på pølserne og de blev også brugt som pålæg. Der blev også kogt suppe på hovedet og benene – og det smagte i det hele taget godt.

I mit hjem var der to mindre stuer og en øverstestue, som man kaldte den. Der var også et værkstedsrum, hvor min far arbejdede og stald til en ko og et par grise.

Vi fik kaffe om morgenen og til frokost kl. 9 fik vi kogt mælk med rugbrødssnitter i. Ved tolv-et-tiden fik vi middag, om eftermiddagen kaffe med et stykke brun

Peter Poulsen i midten af billedet med vest og urkæde omgivet af sine døtre og børnebørn samt familie og venner.

Fotografiet er taget på Peter Poulsens 70 års fødselsdag den 13. juli 1945 udfør hans hus på Møngevej. Peter Poulsen er på dette tidspunkt enkemand.

Til venstre for Peter Poulsen står hans datter Kristine og til højre hans datter Ella.

kandis til og om aftenen fik vi tør mad. Til lillemiddag, som man kaldte det dengang, fik vi kogt sild og kartofler. I øvrigt spiste vi alle af samme fad.

Min far læste aldrig bøger, men han kunne godt lide at min mor læste for ham. De gik ofte i kirke og til alters 4-5 gange om året.

Fødselsdag blev ikke holdt som nu og fødselsdagsgaver kendte man ikke til – heller ikke konfirmationsgaver. Der blev heller ikke holdt gilder af nogen betydning. Ved bryllupper og begravelser blev der båret smør og mælk af dem, der blev inviteret. Maden bestod af risengrød og klipfisk. Man skulle selv medbringe kniv, gaffel og ske. Juleaften og nytårsaften stod den på risengrød og klipfisk.

Skolegangen var det ikke så strengt med den gang. Vi skulle møde kl. 8 morgen og havde så en halv time til frokost og en time til middag – og så var vi færdige kl. 2.

Skolebespisning var der ikke noget af og heller ikke udflugter.

Konfirmationen var vel omtrent det samme som nu, men udstyret var jo ikke på højde med nutiden. Gaver kendte man ikke. Den første søndag efter at man var konfirmeret, skulle man til alters sammen med sin far og mor – og så skulle der ofres til præst og skolelæreren.

Vi flytter til Vejby

Min far solgte på et tidspunkt det sted han havde og købte et gammelt hus i Vejby by og vi flyttede hertil den 1. april 1883. Jeg var 7 år gammel da vi flyttede ind i huset i Vejby og har nu den 1. april 1955 boet her i 72 år.

I 1885 rev far halvdelen af huset ned og byggede nyt op og i 1914 byggede jeg resten op.

Da jeg var 12 år kom jeg ud at vogte gæs på Hedegården i Rågemark og i den sommer var jeg ikke i skole mere end 2 gange. Skolemulkten var 6 øre om dagen. Jeg kom langt tilbage i forhold til de andre børn i skolen.

I lære i Vejby

Da jeg var 15 år kom jeg så i lære hos en mester i Vejby og var der i 4 år til den 1. november 1894. I min læretid fik jeg ingen løn, men kost og logi og mine forældre måtte give kr 100.- til.

Arbejdstiden var fra kl 5 morgen til kl 8 om aftenen og så måtte jeg til tider vandre 1 mil eller mere til arbejdspladsen med et bundt værktøj på ryggen.

Jeg var på session om efteråret og blev udskrevet til ingeniørtropperne. Da jeg ikke havde udsigt til at få noget arbejde om vinteren ved min profession, tog jeg arbejde hos en forpagter på Vejby Præstegård. Jeg fik kr 55.- for den vinter og meldte mig

om foråret på ingeniørkasernen ude ved Svanemøllebroen i Hellerup og var der i 17 måneder.

Udlært som snedker.

Da jeg kom hjem fra tjenesten fik jeg arbejde i Hillerød hos tømrermester Fritz Milner og var der til jeg skule på manøvren i 1899. Da jeg var færdig med den og kom hjem var Helsing Kro brændt, så jeg fik arbejde hos tømrermester Jacobsen i Helsing og arbejdede hos ham i 12 år. Hos tømrermester Jacobsen fik jeg 30 øre i timen og vi havde 10 timers arbejdsdag fra seks morgen til seks aften med en halv time til frokost og en og en halv time til middag. Det blev en ugeløn på 18 kroner. Det var jo ikke ret meget i forhold til nu om dage, men vi havde jo helt andre tider dengang.

Man kunne købe en bajer på kroen for 16 øre – og hvis man købte den og gik ud på pladsen og drak den kostede den 10 øre.

I sommeren 1909 var jeg i Grønland og arbejdede i kryolitbruddet, rejste hjem om efteråret og rejste så derop igen i 1911 og var der to et halvt år. Tog derop igen i 1916 og kom hjem i 1918 lige til juleaften. Da jeg kom hjem fra Grønland i 1918 fik jeg arbejde hos tømrermester Ole Olsen i Vejby og arbejdede hos ham i 10 år. Jeg har været med til at bygge mange sommerhuse ved Vejby Strand og mange landejendomme. I 1929 fik jeg arbejde hos tømrermester Jacobsen i Asserbo. Han boede inde ved Melbylejren. Jeg kørte hver dag på arbejde til mit arbejde på cykel. Det var 14 km altså 28 km om dagen. Jeg arbejdede der i 7 år, så holdt jeg op. Jeg kunne ikke holde ud at køre den lange vej mere.

Jeg var 63 år, gift og boede dengang i Vejby (Møngevej nr 1). Jeg arbejdede nu hjemme på mit eget værksted til jeg var 70 år. Jeg holdt op, fordi jeg ikke kunne holde ud at stå ved høvlebænken mere. Nu har jeg min aldersrente at leve for.

På lørdag den 13. august (1955) skal jeg til 50 års jubilæum i snedkerforbundet på Helsing Kro.

Herover: Møngevej i Vejby set mod øst i 1944. Huset til venstre er Møngevej nr 1 (matrikel nr 52), hvor snedker Poul Petersen boede. Det blev kaldt Poulsens hus. Overfor til højre ligger Møngevej nr 2 kaldet Emmas hjørne. Fotoet til venstre er taget samme sted en regntung novemberdag i 2008.

Folketælling 1890:

Navn	alder	civilstand	stilling i husstanden	erhverv	fødested
Poul Pedersen	63	gift	husfader	tømrer	Græsted sogn
Kristiane Oline Hilde	46	gift	husmoder		Blidstrup sogn
Karl Anton Peter Poulsen	14	ugift	barn		Vejby Sogn

Vejby Sogn – Vejby By – Hus matr. No. 52 (Møngevej nr 1)

Kirkebogen – døbte 1875:

Karl Anton **Peter Poulsen** er døbt den 29. august 1875 i Vejby Kirke
 Peter Poulsen blev gift med Kristine. De fik to børn - Ella og Kristine
Peter Poulsen døde i oktober 1958, 83 år.

Skoning af hest foran smedjen i Tågerup. Smed Arnold Ambus holder hesten. Til venstre for ham, hans tre børn – Erik, Rigmor og Ingeman samt hans kone Frederikke (født Hansen). Foto fra 1918.

Glimt fra min barndom og ungdom i Tågerup og Gilleleje

Af Else Nilsson, født Ambus

Jeg er født Edith Else Myhle Ambus i 1925. Min far havde en smedje på landet, i Tågerup ved Helsingør. Jeg ser endnu tydeligt for mig når han stod ved den flammende, gloende esse. Jeg ser hvordan han tog det gloende jern og anbragte det på ambolten, og jeg hører lyden af hammerens dumpe slag når den ramte jernet, og den anderledes klingende lyd af de små lette sideslag på ambolten. Jeg ser hestene,

som landmændene kom med, når de skulle beslås med nye sko. Som regel foregik det roligt og fredeligt, men jeg har dog set min far, som ikke var nogen lille mand, få et spark, så han fløj flere meter gennem luften. Heldigvis kunne han rejse sig og fortsætte arbejdet, men det var ikke noget rart syn.

Der var i det hele taget altid meget livligt i smedjen, da landbruget jo ikke dengang var mekaniseret, som det er nu. - Alting foregik med levende hestekraft.

Spændende var det også når der skulle lægges nye jernringe på vognhjul. Så blev hjulet, som jo var af træ, lagt på en møllesten, som lå på jorden til samme brug. Den varme jernring skulle så passes nøjagtigt til, og det kunne ikke undgås, at der gik lidt ild i træet. Den blev naturligvis hurtigt slukket.

Smedjen lå i den ene ende af huset, den som vendte ud mod vejen, og beboelsen lå som en vinkel på bagved ind i haven. Køkkenets ene væg vendte således mod smedjen, og man kunne tydelig høre, hvorledes mændene snakkede livligt og ivrigt diskuterede. Et yndet emne var politik.

I trediveerne var det sløje tider for visse landmænd. Så kunne de gå på akkord med deres gæld. Derved måtte min far så sige farvel til nogle penge, da alt arbejde jo blev udført på regning.

Slagtedag

Vi havde naturligvis høns, det havde man jo altid på landet. En gris havde vi også. Den blev slagtet i december, så tilpas at vi havde ferske julestege. Det var slemt at

Frederikke Ambus' 100 års fødselsdag.

Frederikke ses i forreste række som nummer tre fra venstre.

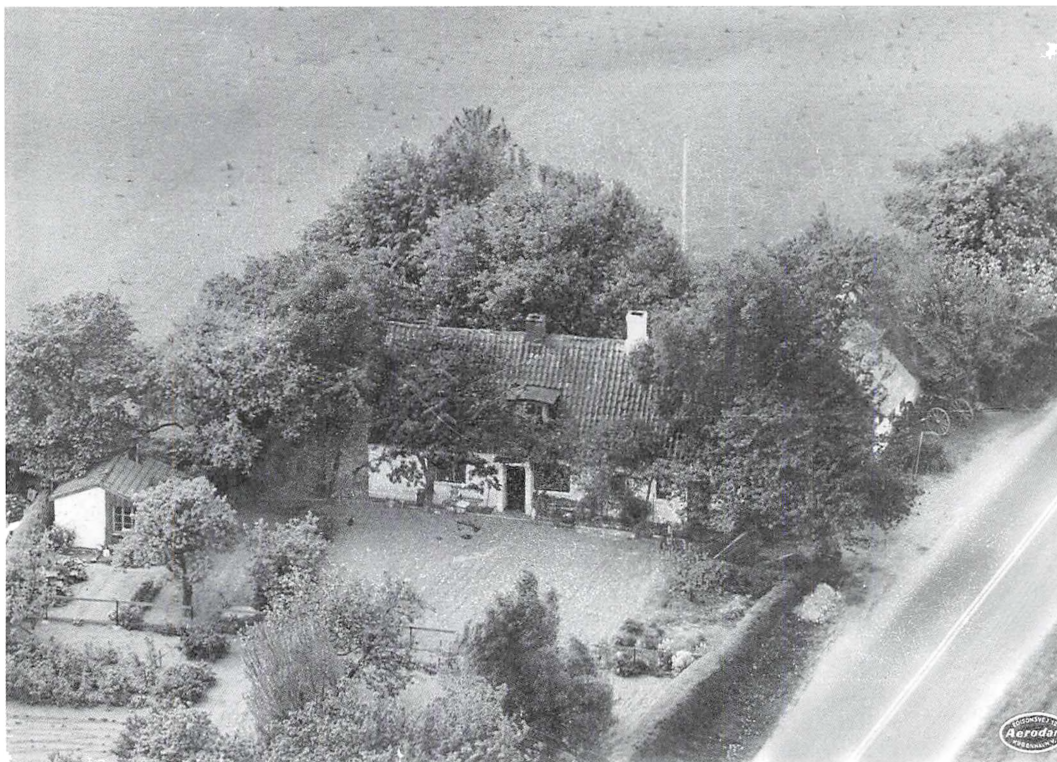
Øverst fra venstre: Helmuth, Ingeman, Edvard, Rigmor, Else (artiklens forfatter) og Erik.

høre grisens skrig, når den skulle slagtes, jeg krøb altid ind under sengen og holdt mig for ørerne.

Slagtedagen var naturligvis en travl dag. Tidligt om morgenen blev der tændt op under gruekedlen, der skulle bruges meget varmt vand når grisen skulle skoldes og skrubes. Tarmene skulle renses, og der skulle koges blodpølse og laves finker.

Om aftenen blev grisen taget ned, den havde været hængt op i en krog i loftet så blodet kunne rende af. Så blev kødet skåret ud. Der blev lavet rullepølse og spegepølse og skinkerne blev røget, så de kunne holde sig hele året. Hvad der så ikke skulle bruges i julen blev saltet ned i sulekarret. Det var jo den eneste måde man kunne opbevare kød på dengang.

Om efteråret fik vi en eller to kasser høstsild, som blev saltet ned i en tønde.

Dem fik vi så som marinerede eller kryddersild. Ofte fik vi til frokost kogt saltet sild med kartofler og fedtebrød. Det stegte flæsk fra sulekarret var meget sprødt og lækkert, æbleflæsk var især en himmerigs mundfuld.

3 gange om ugen kom en bagervogn til døren. 2 eller 3 gange kom en slagter og en gang om ugen en fiskemand. Så vi var altid godt forsynet, selv om vi boede på landet.

Min far døde i 1948, så han oplevede ikke landbrugets mekanisering og at hans fag døde ud og nu kun kan opleves som museum.

Julen i Tågerup

Med hensyn til julen husker jeg, at jeg ikke kunne forestille mig, at det kunne lade sig gøre at holde jul andre steder end hjemme. Det var en følelse, der holdt sig langt op i voksenalderen.

Hvad jeg husker er, som jeg før har fortalt, at vi slagtede julegrisen og lavede alt den gode slagtemad.

I aftenene før jul morede vi os med at sidde og klippe julepynt, hjerter, kræmmerhuse, guirlander og roser af kulørt glanspapir og crepepapir.

Søndag før jul, hvor forretningerne var åbne fra kl. 16, gik vi til byen (Helsingø) ja vi gik både frem og tilbage, der er 5 km hver vej, så det var da en god bid vej for små ben. Vi skulle se på juleudstillinger og købe små gaver til hinanden. Det var en ren svir at se på alle de nisser, der kunne bevæge sig, og tog der kørte rundt i et snelandskab o.s.v.

Vi havde jo ikke mange penge at købe for. Det blev nok mest til lidt cerutter til far og at stykke fint sæbe med lidt duft til mor. Hvad jeg kunne finde på til mine brødre husker jeg intet om, heller ikke hvad jeg fik af dem. Men vi gav helt sikkert hinanden gaver og vi var meget hemmelighedsfulde, - det var jo det halve af fornøjelsen.

I skolen kunne vi til jul købe den lille og den store historiebog. Det var bøger med historier fortalt for børn. Min bror - Helmuth - fik den store og jeg den lille så længe han

Til venstre: Luffoto
af Tågerup smedje,
Ågerupvej 37.

Til højre:
Else – 15-16 år
gammel – sammen
med sin storebror
Erik.

gik i skole, - senere fik jeg den store.

Og ingen jul uden Blæksprutten, Ved Julelampens Skær og Landmands-almanakken.

En nabosøn kørte med hestevogn til Tibirke hvor, så vidt jeg husker, de havde noget jord, hvor der så må have vokset noget skov med grantræer – i hvert fald kom han hjem med vognen fuld af juletræer og grangrene.

Mor pyntede så op med gran over hele huset. Der blev flettet grangrene ind i trappegelænderet og sat kviste bag alle billeder. Dengang brugte man ikke juledekorationer, som man gør i dag.

Juleaftensdag var, som for de fleste, ikke til at se nogen ende på. Men langt om længe blev det da spisetid, men det skulle jo bare overstås så hurtigt som muligt, så vi kunne få juletræet tændt. En af mine brødre -

Edvard - spillede violin til dansen om træet. Nogle af mine julegaver er uforglemmelige. Et år fik jeg en barne kurvstol, som mor havde syet fine blomstrede flæsekantede hynder til. Den gik siden i arv til mit ældste søskendebarn. Et andet år fik jeg en lille polstret puf, som jeg kunne have mine ting i. Et par fine laksko hører også til de ting jeg husker.

Helmuth fik et år en mekanisk lille mand med en trækvogn. Han skulle trækkes op med en nøgle, og det var vældig morsomt, at se ham bene hen ad gulvet. Jeg husker også, at han fik noget der hed "Den lille ingeniør". Det var nogle metal stykker, der kunne skrues sammen på forskellig måde - det var også noget jeg kunne more mig med.

Senere på aftenen fik vi appelsiner, figner, dadler, nødder og konfekt. Appelsiner fik

Holger I CB
uniform.

man dengang kun til jul, jeg tror ikke man som nu, kunne købe det hele året.

Julemorgen stod vi sent op og fik så morgenmad og frokost slået sammen til eet stort måltid med meget god slagtemad.

Juletræet blev tændt for sidste gang nytårsaften, og det var så trist når det skulle bæres ud af stuen og julen var slut til hellig tre konger.

En skoleoplevelse

Vi havde ca. 4 km til skolen. Vi gik eller cyklede til skolen. Vi havde fået en gammel cykel, som havde været min søster Rigmor's. Den var malet grøn. Helmuth kørte og jeg sad bag på. En dag vi kørte til skole var det et forfærdeligt stormvejr, Vi kørte ned af en bakke og så virkede bremserne ikke. En dreng fra vores klasse, som hed Kristian, gik på vejen, vi råbte til ham at han skulle flytte sig, men han kunne åbenbart ikke høre os i

blæsevejret, så vi kørte ham ned og væltede ind i en busk. Kristian vrælede i vilden sky og løb hjem. I skolen spurgte lærerinden, om der var nogen der havde set Kristian, og så sagde vi at det havde vi, vi havde kørt ham ned, så han var løbet hjem.

Krigen kommer til Danmark

Da krigen brød ud i 1939 var jeg 14 år gammel. Det havde jo ulmet et stykke tid, og da mor havde fortalt om hvor svært og hvor slemt det havde været under den første verdenskrig, gik vi naturligvis og var bange og nervøse for at krigen skulle komme.

En forårsdag 1940 - den 9. april - kom så pludselig de store flyvemaskiner hen over vore hoveder. De fløj meget lavt og så uhyggelig store og sorte ud.

Så var Danmark besat af Tyskland. Megen modstand havde der ikke været, den smule der var, blev hurtigt nedkæmpet, overmagten var for stor.

Fødevarer rationeringen blev hurtigt indført. Jeg husker ikke om det var i 1939 eller 1940. Man havde jo erfaring fra den første verdenskrig, hvor man havde indført rationeringen for sent, så der blev stor mangel på fødevarer.

Så skulle vi til at mørklægge. Jeg husker den første aften, vi havde endnu ikke fået anskaffet sorte gardiner. Vi sad i køkkenet med kun et primusapparat tændt og intet andet lys. Det var jo begyndt at blive lysere om aftenen. Men det lyste åbenbart for meget, for inden længe blev der buldret på vinduet og råbt at vi skulle slukke lyset. Det var folk udsendt fra kommunen for at kontrollere.

Oplevelser i Gilleleje under krigen

Det var nu ikke så meget vi så til værne magten lige omkring mit hjem i Tågerup. Af og til passerede en soldat forbi på motorcykel. Så var der naturligvis flyvemaskinerne der altid fløj så lavt, det vænnede man sig efterhånden til.

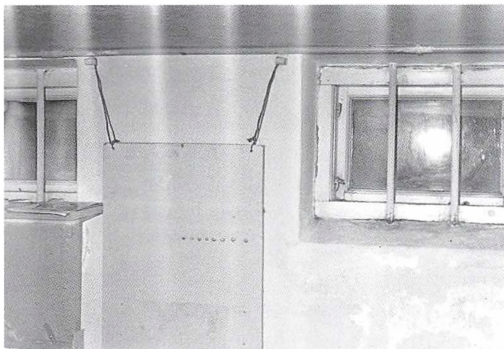
I 1943 flyttede jeg - 18 år gammel - til

Gilleleje biograf efter
sabotagehandlingen i 1944.
Gavlbeklædningen er styrtet ned.

Gilleleje Biograf på
Alphavej, før den blev
sprængt i luften. Foto fra
begyndelsen af 1940'erne.

Gestapos fangekælder i "Lysglimt" på
Østre Alle i Gilleleje.
Fotograferet i 1945 efter befrielsen.

Tågerup smedje set fra vejen. Smed Ingeman Ambus - bror til artiklens forfatter - står foran indgangen til smedjen. Foto fra 1981.

Ejendommen, hvor smedjen tidligere havde været, fotograferet i 2003.

Gilleleje. Der var der til gengæld mange tyske soldater indkvarteret forskellige steder, bl. a. på Badehotellet. På Gilbjerg Hoved havde de en lyttepost, hvor der var et par soldater, som vist havde været der lige fra starten, de talte flydende dansk og var godt kendt i byen. Man kunne ikke andet

end have ondt af en af dem, når han med tårerne trillende ned af kinderne, fortalte at han ikke vidste, hvor hans kone og barn var blevet af.

Badehotellets ejer, som var tyskervenlig, var også ejer af byens biograf.

Min forlovede, Holger, som var CB'er

og skulle tilse de forskellige offentlige beskyttelsesrum om natten, var så uheldig en nat at befinde sig få meter fra biografen, da den pludselig sprang i luften med et mægtigt brag. Så snart chokket havde fortaget sig noget, spurtede han af sted så hurtigt han kunne, for ikke at blive antruffet af Gestapo, som havde til huse på rekreativshjemmet Lynglimt på Fyrstien.

CB stod for Civil Beskyttelses betjent, også kaldet Føl, eftersom de skulle hjælpe politiet. Civil beskyttelsen var det, som senere blev kaldt Civil Forsvaret.

Der var ikke så megen adspredelse for unge mennesker og da slet ikke om vinteren. Ville man i biografen måtte man udenbys, enten med tog eller rutebil, men da både tog og rutebil kørte ret sjældent, var det en besværlig sag. Så gik man tur på havnen eller Gilbjergstien. Fra Fyrstien kunne man se lysene fra det forjættede land på den anden side af Øresund, et lille lyspunkt i vores mørke.

Om sommeren var det bedre. Så kunne man køre cykelture, hvis man ellers var så heldig at have dæk og slange, da det var en mangelvare. Min forlovede var ven med en cykelsmed, så vi var godt kørende. Den stakkels mand havde stiftet bekendtskab med Gestapos forhørskælder. Jeg ved ikke om det var med eller uden grund, men han blev dog frigivet igen.

Så havde vi den dejlige badestrand, og byen var fuld af feriegæster. Om aftenen spillede Kai Evans orkester op til dans på kroen. Så kunne man gå derhen og få sig en svingom, hvis man ellers havde noget at pynte sig med. Det kunne være svært når der skulle mærker til alt. Strømperne måtte man stoppe og sy sammen. Skulle det være fint fik man dem masket op, men det kostede 25 øre pr. maske. Sko blev efterhånden lavet af fiskeskind, det kunne godt minde om slangeskind.

Sit personbevis skulle man altid bære på sig. Jeg havde engang glemt mit på en aftentur. Netop den aften blev vi stoppet af en cyklende soldat med gevær over

skulderen. Der skete dog ingenting, han lod nåde gå for ret. Jeg har nu aldrig hørt at soldaterne skulle have generet nogen.

Værre var det med Gestapo og deres danske håndlangere. Det var nogle grimme fyre. Der var en som havde været mejerist i Nordsjælland - efter krigen kom han i psykopatforvaring. Een sagde man havde været skærslipper, om det var sandt ved jeg ikke. De havde fået magt og som de ubehagelige personer de var, nød de at bruge den.

Efter at der havde været folkestrejke rundt om i landet, udbrød der total strejke i København i juni 1944. Det skabte naturligvis uroligheder, og folk der havde sommerbolig i Gilleleje, kom cyklende fra København, for at føle sig mere i sikkerhed.

Der blev indført belejringstilstand i København, men arbejdet kom ikke i gang igen før den var ophævet. Det varede 2 uger.

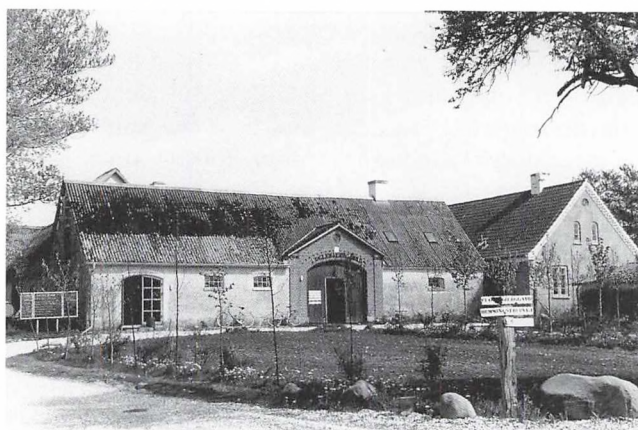
Nyheder og informationer om krigens gang kunne man kun få over den danske radiosender fra London. Den lyttede man til, selv om der altid var støjsender på, så fik man dog noget at vide.

Freden kommer til Danmark

Da krigen nærmede sig sin afslutning og russerne rykkede ind i Østtyskland kom flygtningene. De blev bl.a. indkvarteret i annekset til Gilleleje Badehotel. Sammen med dem kom også de gamle hvidhårede mænd i uniform, folkestormen tror jeg de kaldtes. Også drenge på 12-13-14 år kom i alt for store og slidte uniformer. Det var tragisk at se.

Vi var nu godt klar over at krigen snart måtte slutte. Om aftenen d 4. maj 1945 sad Holger og jeg på hans værelse og lyttede til London, da det glade budskab kom. Holgers værtinde kom ind med glas og en flaske vin, så vi sammen kunne skåle for freden!

Før og nu

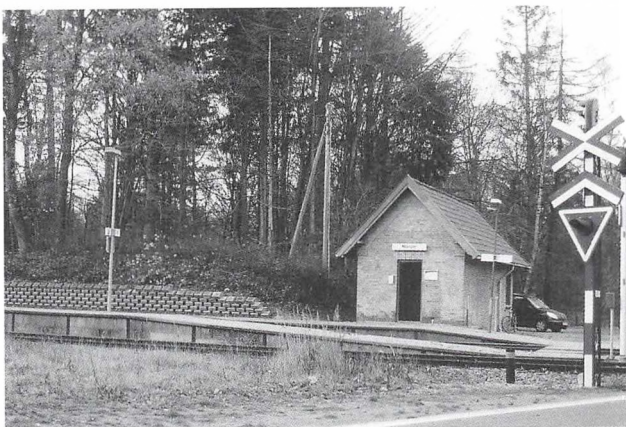

Fuglebjerggaard
i Hemmingstrup.
Øverste fotografi
er fra omkring
1895.
Fotoet til venstre
er taget i 2005

Nu og før

Maarum station
fotograferet
i 1921 -
og (hvad der
er tilbage)
i 2008

Clausen Edith er mit navn ”II”

Vi fortsætter her Edith Guldhammers beretning om sit liv i Danmark. Edith var født på Havnevej 5 i Gilleleje i 1913 - og overskriften henviser til den måde hun altid præsenterede sig på i sin barndom.

Iårbog 2007 fortalte forfatteren om sin barndom og ungdom - med glæder og sorger. Det var barnets oplevelse af fiskerbyen Gilleleje omkring 1. Verdenskrig, om moderens personlige svigt og om teenagerens kamp for

at finde sin tro og det rette ståsted i tilværelsen.

Idenne sidste del fortæller Edith Guldhammer om årene fra 1930 til 1938, hvor hun var på Vejlefjord og i Skodsborg.

Edith Guldhammer døde som 94-årig i august 2007.

Hun gav Tove Andersen lov til at publicere beretningen efter sin død - og kun i Gilleleje Museums regi.

Tekst Edith Guldhammer

Bearbejdning Tove Andersen

Artiklen er illustreret
med privatfotos
og billeder hentet
i Helsinge-Gilleleje
Lokalarkiv

Edith Guldhammer som 93-årig fotograferet i sit hjem i USA i 2006

Isidste årbog sluttede Edith Guldhammers beretning netop som hun ankom til adventistsamfundets højskole Vejlefjord.

Edith guldhammer fortæller sin historie i 3. person.

”Som de passerede avlsgården, der tilhørte skolen, lå Vejlefjord skinnende i solen - lige foran deres øjne. Det var en smuk modtagelse fra dette sted, der skulle forandre hendes liv - !”

Hovedbygningen til Vejlefjord Højskole var en imponerende bygning, der indeholdt – foruden klasseværelser og kapellet, også pigernes værelser på 1. sal. Drengbygningen stod for sig selv vinkelret mod den, og bagved – adskilt af haver, de 5 lærerboliger. Foran trappen som førte op til hoveddøren var et springvand og derfra en bred gangsti ned mod fjorden. På hver side af gangstien var frugttræer nyplantede i espalier.

Forstanderen var en hjemvendt dansk-

amerikaner og man kunne se, at der var fart over foretagnet.

Bestyrerinden viste sig at være venlig og hjælpsom, men bestemt overfor pigerne og Edith syntes det var helt i orden.

Det første halvår kom hun til at dele værelse med en pige ved navn Ingeborg.

Hun var 3. års elev. Edith havde bestået optagelsesprøven og sprunget 1. klasse over, så hun var nu 2. års elev med det samme.

Forbavsende hurtigt og naturligt blev dagene fyldt med andagter, klasser, arbejde og læsning. Alle måtte hjælpe til med det daglige i 2 timer – og ingen kunne tale eller betale sig fra det.

Edith syntes det var fair for alle. Hun skulle bl.a. hjælpe med at dække borde i spisestuen til alle 3 måltider, og det gik selvfølgelig meget let for hende.

Det første år var prøvende for hende på mange måder.

Hér kom hun fra København med nyt tøj

Udsigt fra Gilleleje Mølle på Bøgebakken. I baggrunden Gilleleje Badehotel og annekset Alpha, der i dag er meget større og blandt andet rummer Rema 1000.

og ring på fingeren og det første spørgsmål fra én af de unge mænd var med hensyn til ringen, ”hvad har du den på for?” Det var et forvirrende spørgsmål.

Sådan noget spørger man jo ikke om. Selvfølgelig er en ring en pyntegenstand. Ringen kom af, for lige så selvfølgelig – ja så behøvede hun faktisk ikke at have den på hér!

Hun havde været helt ærlig i sit svar til sin far, at hun ikke påtænkte at blive Adventist.

Men hér på dette sted kom en hel del af svarene på mange af hendes spørgsmål, som hun havde tumlet med så længe; når de gennemgik Daniels Bog og Åbenbaringen, ja så lukkede Biblen sig op for hende.

Ikke adventist

Før hun vidste af det, var det tid til at rejse hjem på juleferie.

Hun kom først til Tante i Hillerød og blev der til næste dag for at fortælle alt hvad hun havde oplevet på skolen.

Da hun dagen efter glad åbnede døren til

Havnevej nr. 5 i Gilleleje, så hendes far hurtigt op og sagde ”Margrethe?” - ”Nej far, det er Edith der kommer på besøg”, svarede hun.

Hun var så fuld af alt det hun havde lært og ville så gerne dele det med ham, men fandt hurtigt ud af, at Augusta var blevet jaloux fordi han havde sagt hendes mors navn til hende da hun kom ind ad døren, så hun måtte balancere og ikke lægge beslag på ham.

Det var dog dejligt at gense Bedste og Besfar, Christi og Christi’s mor, Minna.

Dagene løb af sted og hun måtte rejse tilbage til skolen. Bedste fulgte med hende til lågen og sagde:

”Nu ser du mig nok ikke mere Edith”, men det ville Edith ikke høre, så hun bare vinkede og lovede at skrive.

På tilbagerejsen standsede hun igen i Hillerød og besøgte Onkel og Tante, og denne havde købt tøj til en ny kjole og gav hende penge til syersken.

Det var dejligt at komme tilbage til skolen og kammeraterne igen. Der var kommet en

ny pige midt i skoleåret og bestyrerinden havde flyttet Edith sammen med hende i et andet værelse. Elsa var fra Århus og de blev straks gode venner. Elsas mor og bror kom på besøg. Han var hjemme fra Amerika, hvor han havde bestået eksamen fra College, og ventede på svar på om han var optaget på medicinstudiet på Loma Linda universitetet i Californien.

Netop den dag de kom, havde Edith fået en pakke hjemmefra. Hun havde bedt dem om at sende hende et par lange gummistøvler, så hun kunne gå tur ved fjorden, når pigerne havde udgangstur.

Det vil sige, hun havde fået at vide, at pakken var på stationen og hun skulle selv hente den.

Nu tilbød Elsa's bror at køre hende til stationen og hun blev glad, for så slap hun for at gå den lange vej.

På vejen til og fra Daugård drejede samtalen sig mellem dem, om troen. Han spurgte hende om hun regnede med at blive døbt som Adventist nu til foråret? Dét var for direkte et spørgsmål for hende, så hun svarede undvigende, at hun næsten havde lovet sin far *ikke* at blive Adventist!

Han standsede bilen, så direkte på hende og mindede hende om skriftstedet: ”Den som elsker far og mor mere end mig, er mig ikke værd”

Han startede bilen igen og fortsatte kørslen. Hans ord havde gjort dybt indtryk på hende!

Det havde ikke spillet en stor rolle for hende, at man holdt sabbat hér på Vejlefjord i stedet for søndag som hjemme, for alle gjorde det. Hun søgte dog svar på hvorfor og begyndte at læse om det og fandt ud af, at søndagen aldrig var helligholdt af bibelens mænd eller endog omtalt som sabbat i bibelen. Jo mere hun læste og spurgte, blev hun klar over, at søndagshelligholdelse var menneskers værk og ikke Guds.

At sabbaten blev indstiftet i Edens have, længe før der var jøder til, og at Gud formanede jøderne til at komme den i hu og Jesus selv holdt den. Endog i sin død

Edith til venstre med veninde luffer gummistøvlerne.

hvilede han i graven om sabbaten.

I sin undervisning af disciplene, hvor Jesus forudsagde Jerusalems ødelæggelse, som kom i året 70 efter hans død, og også sit andet komme, formanede han dem til at bede om at disse dage ikke skulde falde om vinteren eller på en sabbat, hvilket tydeligt viser, at Jesus ikke ville forandre sabbatsbudet efter sin opstandelse.

Bibelen fortæller, at Gud er den samme i går og i dag og til evig tid, og der ikke er forandring eller skiftende skygge hos ham – det havde hendes far lært hende. Nu læste hun i Esaias evangeliet at på den nye jord skal indbyggerne komme fra sabbat til sabbat og tilbede for Guds ansigt. Det virkelig rystede hende, der kunne ikke være sket en forandring fra Guds side. ---

Kaj

Den største overraskelse for Edith, efter

Kaffen nydes i gården, Havnevej 5, Gilleleje, omkring 1930. Fra venstres ses Kaj, Edith, bedstes bror Poul, bedste, bedstefar, Augusta og Carl Clausen.

hun kom tilbage fra juleferien var en dag i januar, da hun så sin bror Kaj til kapeltimen.

Ingen havde nævnt for hende muligheden for, at han ville modtage Tantes tilbud om at tilbringe et skoleår på Vejlefjord, før han begyndte at gennemgå det 3-årige kursus på Statens Forsøgsmejeri ved Hillerød. Noget Tante også havde arrangeret for ham.

Så dér var de begge to. Edith var glad for Kaj, hendes 2 år ældre bror, men lidt ængstelig for, om han virkelig ville finde sig i de regler der var på skolen, nu da han var 19 år gammel.

Hun bad for ham og håbede!

Der var ikke store muligheder for dem til at tale sammen. Pigerne og mændene havde forskellige udgangstider, de var kun på samme sted i kapeltimen og i spisesalen. Så var der de 2 timers pligtarbejde, hvor man var spredt over hele området.

Kaj var som sædvanlig fuld af løjer og spøg, eller var han virkelig?

Hun begyndte at tænke på, om hans altid høje humør var for at skjule sit virkelige jeg. – En speciel time gav hende en indsigt.

Hun var begyndt at få breve fra sin mor, som nu boede i Sverige. Breve om anger og tårer over, hvad hun havde gjort. Moderen hentydede også til alle de breve, som hun havde sendt til Gilleleje til både Edith og Kaj, og aldrig modtaget svar. Det rørte pigen og hun fortalte det til Kaj.

Men han som elskede sin mor så højt da han var lille, havde nu vendt sig imod hende næsten med had. Han ville ikke se eller høre om det og forbød Edith endog at nævne det til ham.

Foråret meldte sin ankomst på den dejligste måde, sneen smeltede og åbenbarede anemoner og violer i skovbunden. Sol og luft ved Vejlefjord var inspirerende og kappelejer og pilegæslinger røbede, at det virkelig var forår igen.

På denne tid blev der annonceret en

Carl Clausens fragtbil fotograferet under en læsning. Stedet er ukendt. Længst til højre er det Ediths bror Kaj.

bedeuge og tilrejsende prædikanter besøgte skolen. Edith var nu modnet i sit syn på troen, og i slutningen af bedeuken var hun rede til, sammen med andre elever, at rejse sig på kaldet om at tjene Gud og holde sabbaten.

Kaj var til stede, men stod ikke op!

Hendes bange anelser blev til virkelighed. Han var taget i at ryge og havde fået en reprimande.

Faderen var altid imod røg og druk og sådan var de opdraget. Det syntes dog, at Kaj havde taget sin egen kurs med disse ting. Han blev der kun 3 måneder og forlod derpå stedet for altid.

Edith svarede sin mor. Hun forstod at Bedste, sikkert i tro på, at det var det bedste at gøre, havde brændt moderens breve til børnene og måske endog ikke havde fortalt faderen om det.

Edith forstod, at nu da hun var en kristen, ikke alene i hjertet men også i sin offentlige

bekendelse, var det det eneste rigtige, at tilgive andre, som hun selv var tilgivet.

Hun tænkte også igen på Minnas ord om, at blod er tykkere end vand.

Dog var hendes følelser for moderen i de 10 år der var gået, blevet så nedtonet, at det var svært for hende at skrive brevene.

Moderen havde skrevet, at den mand, Østerlund, havde "hypnotiseret" hende. Det forstod pigen ikke, og ville heller ikke blande sig i det, så hun nævnte det ikke for nogen. Sit mærkelige privatliv beholdt hun for sig selv. Det eneste de vidste om hende på skolen var, at hun var et skilsmissebarn, og ikke Adventist, da hun kom.

Elsas bror kom til skolen et par gange i foråret, han var ellers ude at kolportere (se senere), medens han ventede på svar fra universitetet. Elsa og Edith læste kolportør-rapporterne for at se, hvordan det gik for ham og bad også for ham, og det gik virkelig godt.

Søborg-Gilleleje kommunes nybyggede rådhus i 1938. Foto: Johs Espenhain, Helsing-Gilleleje Lokalkiv

DÅBEN

De to piger gik til klasser hos bibellæreren Axel Varmer og forberedte sig til at blive døbt sammen med 8 andre. Det skulle ske i Århus, da skolen endnu ikke havde et dåbsbassin og Edith var inviteret til at overnatte i Elsas hjem.

Den 10. maj 1931 blev en dag Edith gemte i sit hjerte. Hun kunne egentlig ikke selv forstå, hvor meget hun havde lært og havde fået svar på siden 1. september. Men hun vidste, at hun havde taget sin beslutning om at følge Jesus helt, og hun hvilede trygt i den fred, som man får, når man giver sig selv i hans hænder. Hun havde en følelse af, at der ville blive reaktion fra hendes far, når han fik at vide, at hun havde ladet sig døbe som Adventist. Hun havde jo forsikret ham om, at Adventist tænkte hun ikke på at blive, før hun rejste til skolen.

Så, Edith skrev til sin far og fortalte ham om dåben. Reaktionen var voldsom. Værre end hun havde ventet det. Det lignede ham

slet ikke, men det må have såret ham en hel del. Hans svar var som dette: "Hvis min Gud, ikke er god nok for dig, så er mine penge det heller ikke!"

Det havde hun ikke ventet. Det forandrede ikke hendes beslutning, men hendes situation. Hun tænkte meget over det. Han havde selv taget sin beslutning om voksendåb, da han lod sig døbe, fordi han forstod, at det var rigtigt for ham. Hvorfor tog han det så hårdt, at hun havde gjort det samme. Adventist, står for at vente Jesus andet komme, og han troede jo på det samme, det havde han sunget for hende i alle sine sange.

Det var altså sabbaten han ikke kunne modtage. Hun forstod ham ikke.

Men hun forstod, at for første gang i sit liv, var hun afskåret fra sin fars underhold. Det bekymrede hende dog ikke meget, hun tænkte nok, at hun kunne klare sig selv, hvis hun skulle. Hun kæmpede mest med, at hun havde såret ham så dybt.

Så kom hun til at tænke på, hvor hendes

Badehusene på Veststranden. Fotografiet er taget sidst i 1930-erne. Helsingør-Gilleleje Lokalarkiv

far stammede fra. Han var en Milán. Hun havde læst i familiens stambog om de mænd der tilhørte den slægt. De var stolte og forsvarede sig selv, når nogen angreb dem. Hun havde også hørt Bedste fortælle om dem, at de straffede ikke deres børn med klø, som så mange andre gjorde, men de truede med at gøre børnene arveløse. Det var det værste!

Dét var altså hvad far mente. Stakkels far. Han behøvede ikke at sørge over hende, syntes hun!

Efter dåben var det tid til at repetere og have eksamen, så hun rystede tankerne om fremtiden af sig, og fordybede sig i bøgerne.

Eksamen gik godt og inden afslutningen på skoleåret kom Ediths 18 års fødselsdag den 31. maj 1931.

Overraskelse! – Elsas mor og bror kom bilende fra Århus med fødselsdagskage og delte den og dagen med Elsa og Edith. Det var nemlig også Elsas brors 21 års fødselsdag. De var specielt glade og

lykkelige. Han havde nemlig fået besked om, at han var accepteret på medicinstudiet på universitetet i Loma Linda, Californien.

Edith glædede sig på hans vegne og fortrængte sine egne bekymringer, ganske som hun havde fået for vane. Hun var taknemmelig for deres gæstfrihed og for besøgene.

Efter afslutningen kom en anden gruppe af mennesker til kolportørage, og Edith havde, ligesom de af studenterne der selv tjente til deres skole, meldt sig til kolportagen. Hun så det som sin eneste udvej til at få et skolestipendium. Hun ville prøve at klare sig selv og heller ikke ligge Tante til byrde.

KOLPORTØR

O.S. Sørensen var lederen og hun kunne lide ham ved første øjekast.

Han var den fødte opmuntrer. Han ville lade hende få en bønnebog ”Skumringsfortællinger” som kostede en krone, som hun måtte tage bestillinger på

Kutteren Øresund lossers sild sidst i 1930-erne. På dækket ses skipperen Martin Klug. De to damer er Marie, gift med Albert klug., Havnevej 7, og Nicoline gift med Martin Klug, Østergade 20. Helsingør-Gilleleje Lokalkarkiv.

og siden levere. Hun skulle være sammen med én som havde været ude før, og det blev Ingrid – en af hendes klassekammerater. Deres distrikt blev ved Kalundborg på Vestsjælland.

De skulle i ferien sælge 1300 bønnebøger hver for så at indlevere pengene, for at få et stipendium til næste skoleår, så ville alt være betalt.

Edith syntes det lød godt, og at der var mulighed for at opnå det.

De fik 50 kroner hver til rejsepenge og start, som de skulle betale tilbage, så snart de kunne.

Ugen gik med undervisning i og prøver på, at præsentere bogen til hinanden og det var dejligt at være mange om det samme slags arbejde.

På færgen fra Århus til Kalundborg fortalte Ingrid om, hvordan man lever som kolportør. Først går vi til en cigarforretning og får en cigarkasse hver. Den inddeler vi i

3 rum. Det ene rum er til forlagets penge. Det andet er til "tiende", og det tredje er til os selv og de 2 første rører vi ikke!

Og sådan gjorde de det!

I cigarforretningen fik de også at vide, at malermesteren på det nederste hjørne, var lederen af Adventistkirken. Nu købte de en avis og så efter udlejning af møblerede værelser med adgang til køkken. Efter et par undersøgelser fandt de et sted at bo. Straks efter foreslog Ingrid, at de skulle melde sig til forstanderen for kirken at de var i byen. Edith syntes det var lidt mærkeligt at gå til fremmede mennesker, når man ikke var indbudt, men Ingrid svarede: "Når du er Adventist, så har du venner overalt i verden". Hun havde ret. Så snart vi fortalte til den moderlige dame der åbnede døren, hvem vi var og hvor vi kom fra, gik døren op på vid gab og hun sagde: "Kom ind piger, og gå så ud i haven, så skal jeg lave en forfriskning til jer".

Den gamle bedding, fotograferet senest i 1939 af dyrlæge O. W. Hardt. Helsinge-Gilleleje Lokalarkiv.

”Der kan du se” sagde Ingrid!

Tiden de havde i Kalundborg og omegn gik godt for dem. De havde gode resultater og menigheden var en god støtte for dem om sabbaterne. Juni og juli varede deres distrikt, så blev cykelturene for lange, så de måtte flytte endnu længere østpå til et andet distrikt i hele august måned.

Der var ingen menighed nær ved, og efteråret var begyndt at sætte ind med regn og storme.

Det var tungere at køre cyklerne og de fik ikke så mange bestillinger som før. August måned var meget regnfuld og det var som om folk virkelig vendte hver en krone.

Edith, som havde været så dybt inde i skolelivet og ikke bekymret sig meget om livet udenfor, havde ikke vidst, at landet var i en nedgangsperiode og mange var uden arbejde.

Men nu følte de det begge! Der var kun et par uger tilbage, og de havde endnu ikke nået deres mål. Det næste skoleår ville begynde uden dem, hvis det ikke gik bedre.

Én nat drømte Edith – eller var det en drøm?

Dér stod HAN, til venstre for hendes seng. Han var så smuk, hun havde aldrig set så stor og flot en skikkelse. Højere end loftet og klædt i hvidt og guld. Hun kunne ikke få sine øjne fra hans ansigt, det var det dejligste hun nogensinde havde set eller forestillet sig. Han talte ikke, blot SÅ han mildt og kærligt på hende, så hun følte hun blev fyldt med mod og kræfter.

Hun fortalte det ikke til Ingrid den næste morgen. Men hun forsøgte at opmuntre dem begge til endnu en gang rigtig at tage fat og ikke give op. Det lykkedes at nå de

1300 bønnebøger i salg og også at få dem leveret.

Nu manglede de 250 kr. hver, det var hvad de havde levet for gennem sommeren. Ingrid mente, at hun kunne få hjælp hjemme og Edith ville rejse til Tante og spørge om råd.

250 KRONER

Tante blev meget glad, da Edith kom til hende. Hun var glad for, at Edith var blevet døbt og stolt over hendes udholdenhed i kolportagen, men syntes ikke at blive særlig forbavsset over Carls reaktion.

Hun opmuntrede Edith til at rejse hjem til sin far og bede om de 250 kr. og hvis han siger nej, så sig til ham fra mig, at han kan give dig de 250 kroner, som han skylder mig!

Pigen faldt næsten ned af stolen af bar forbavselse. Hvordan kunne hendes far skyldte Tante 250 kroner?. Hun fik aldrig svar på det. Tante havde givet hende en opgave der var meget værre end hele sommerens kolportage.

Som hun sad i Gribskovbanen på vej til Gilleleje, bad hun som aldrig før. – Det kom ud anderledes end hun havde tænkt. De tog imod hende, som om intet var sket og der blev ikke talt om hverken dåb eller religion.

Faderen var travl og mest i København, så hun kunne ikke komme til at tale alene med ham.

For hver dag der gik, var hun syg i hjertet over at skolen var begyndt uden hende.

”Hør nu hér” sagde han en dag, ”slå de griller ud af hovedet”. ”Jeg har tænkt at rejse til Israel og jeg vil tage dig med mig, så vil vi rejse over Rusland hjem”.

Men han kendte ikke sin pige mere. Hun ville gå barbenet tilbage til sin skole i stedet for Israel eller Rusland.

Så sagde hun dét som Tante havde fortalt hende. ”Far, hvis du ikke vil give mig de 250 kroner, som jeg mangler i mit stipendium, så vil Tante bede dig om at give mig de 250 kroner du skylder hende”! Nu var det sagt.

Hendes far blev tavs og gik!

Edith begyndte at forstå. Hendes mor var jo opvokset hos Tante i Hillerød, og var kun på besøg i Smidstrup, da far traf hende til det bal, hvor han blev forelsket i hende.

Så han havde jo kendt Tante langt tilbage og havde vel glemt, hvis han havde været i forlegenhed den gang, og derfor lånt penge af hende. Tante havde aldrig mindet ham om det – ikke før nu!

Edith gik ind på sit værelse i ”sommerhuset”. De lejede ikke ud mere til sommergæster, ikke efter Augusta var kommet til og Bedste og Besfar var blevet ældre.

Hun knælede ved sin seng og bad længe, så længe, at hun næsten faldt i søvn. Senere huskede hun, at hun havde hørt en lyd, som om døren blev forsigtigt åbnet og lukket igen!

Næste dag gav faderen hende 250 kroner og bad hende hilse Tante.

Hun forstod at Gud igen havde hørt hendes nødråb, og takkede Ham.

NAOMI

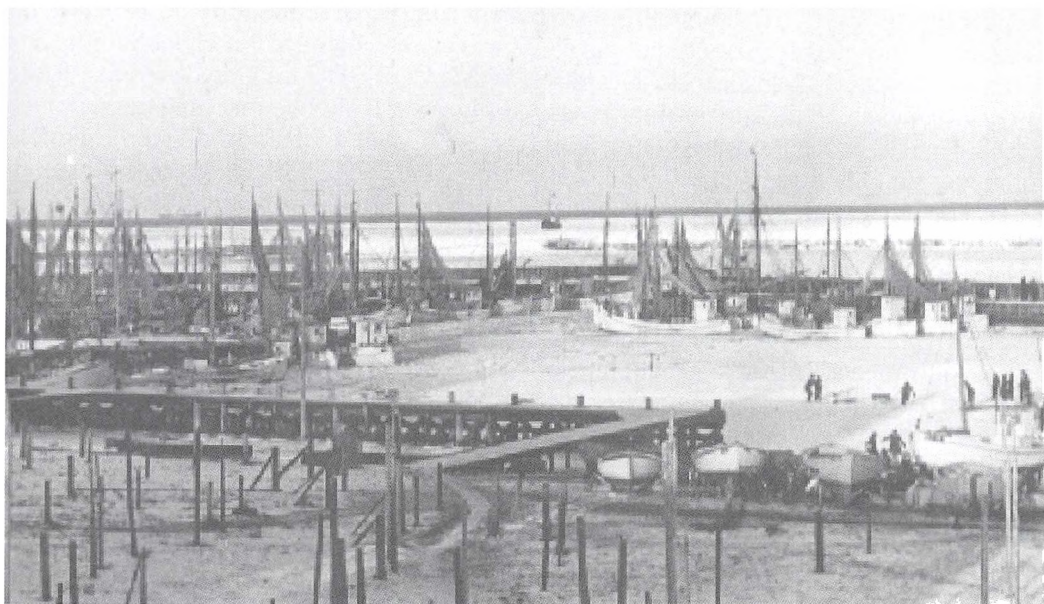
Det var næsten en måned for sent da hun ankom til skolen og blev modtaget med åbne arme.

Otilie Nielsen havde holdt et godt værelse til hende sammen med Naomi, som Edith nu mødte for første gang. Naomi havde selv været i kolportagen og sprunget et skoleår over på grund af mangel på penge, og hun gik nu i fjerde klasse.

De to unge piger blev hjertensvenner. De havde samme interesser. Foruden religionen, poesi, blomster, musik og mennesker. Det blev et vidunderligt skoleår for dem begge. Naomi blev til en virkelig hjælp for Edith. Hun var opvokset i et Adventisthjem og var en dyb kristen. Foruden, at hun var dejlig at se på, spillede hun på guitar og sang smukt.

Deres værelse vendte ud imod fjorden, så de havde udsigt til de blomstrende frugttræer.

Efter Axel Varmer overtog Hakon Muder-

Gilleleje-fotografen Johs. Espenheim har her fanget den indefrosne fiskerflåde i vinteren 1941. Helsing-Gilleleje Lokalkarkiv.

spack religionsundervisningen og de gennemgik i detaljer alle trospunkterne.

Ordet. Gudfader. Gudsøn. Gudhellig-

ånd. Skabelsen. Menneskets natur.

Striden mellem Gud og Satan.

Jesu liv, død og opstandelse.

Frelsens oplevelse. Kirken. Dåben.

Nadveren.

Åndelige gaver. Profetiens gave. Guds lov. Sabbaten. Kristnes ansvar. Kristnes opførsel.

Giftermål og familie. Jesus i det himmelske Tempel. Jesus andet komme.

Død og opstandelse.

1000 år uden synd. Den nye jord. Her fik Edith svar på alle sine spørgsmål og troen voksede!

I dette skoleår kom Børge Andersen også til Vejlelfjord Højskole.

Han var den dreng Tante havde taget til sig og hjulpet med gedemælk da han var lille, og som hun opfostrede i stedet for sin egen søn, der døde som lille.

Midt i skoleåret blev de kaldt ind til forstanderens kontor efter en kapeltid og fik dér at vide, at Onkel var død, og de

måtte rejse hjem til begravelsen.

For Ediths vedkommende var dét det første dødsfald i "familien". Men på grund af Tantes specielle karakter (hun var altid organiseret), forløb alting let og smukt, og de blev sendt tilbage til skolen den samme uge.

Naomi og Edith oprettede en "Solskinsgruppe".

Der lå huse spredt langs med Vejlelfjord. Familien Resens hus var meget smukt beliggende højt over fjorden med en fantastisk udsigt. Dé gik de på besøg. Datteren Solvej blev senere elev på skolen.

Så var der Rasmus Hansens. Børnene var små og deres mor var af og til syg. En dag, da de kom der, havde hun måttet gå i seng selv om det var midt i storvasken. Edith og Naomi var hverken rådvilde eller sene. De fik tøjet vredet op og slæbte det til skolens vaskemaskine og leverede det rent og tørt tilbage. En anden familie med 2 små drenge, Åge og Bruno, fik pigernes besøg mange gange.

Det var et lykkeligt år for både Edith og

Naomi. De sang også i koret sammen og rejste til Horsens for at deltage i Høstindsamlingen. De overnattede på lysbadeanstalten hos Naomis klassekammerat Karen Margrethe, og på 2 dage fik de henholdsvis 301 og 303 kroner indsamlet til missionen.

Da påskeferien kom, ville Naomi gerne prøve at gå turen langs med fjorden helt til Fredericia og Edith syntes det var en god idé.

Naomi klarede det fint, men Edith blev syg af kulde og strabadserne og fik så høj feber, at de listede på gangen, når de passerede Ediths dør.

Maja Munderspac, bibellærerens kone, som var sygeplejerske, kom og badede Edith og smurte olie på hendes bryst. Efter en uge var hun rask og frisk igen og foråret sejrede over påskekulden.

Værre gik det dog med Maja Munderspac. Hun gik en dag op på loftet for at lukke nogle vinduer, fordi det stormede og regnede; de var ved at bygge nogle flere nye elevværelser og var ikke blevet færdige med gulvet, så hun faldt igennem gulvet og brækkede ryggen. Medens hun endnu lå på Vejle Sygehus, kom flere af præsterne derind for at bede for hende og berede hende for, hvad der kunne ske. Men Maja sagde: "Jeg skal ikke dø, men leve", og det gjorde hun!

Et vidnesbyrd om tro og mod til at overkomme det umulige!

Overraskelse og savn

Med foråret kom eksamenstiden og tankerne om næste sommers kolportage, for at tjene til Ediths sidste skoleår.

Hun ville nødig skilles fra Naomi og prøvede at overtale O.S. Sørensen til at lade dem være sammen. Han var ikke sikker på Edith var moden nok til "De store verdensproblemer", som var titlen på den bog Naomi skulle beskæftige sig med. Resultatet blev at Ellen, der var lidt ældre, blev sat sammen med dem til en prøve på deres modenhed. Uheldigvis for pigerne fik O.S. Sørensen ret. Prøven gik dårligt for

dem alle 3. Derefter skiftede han bog og gav dem en lettere én "Et hjem, Samfundets bedste værn". Det forandrede sagen, og alle 3 piger var lykkelige for resultaterne.

Naomi, som dette år færdiggjorde skolen, ville tjene penge til en skole i England, Edith og Ellen til stipendiet til deres sidste skoleår.

De to fik distrikt ved Randers. På Lysbadeanstalten, hos Houmann familien, fandt de et dejligt sted at tilbringe sabbaterne. Datteren Ellen og sønnen Carl Jørgen var glade når Naomi havde guitaren med og de alle sang om Jesus "HAN er lillien i dalen for mig".

Denne sommer var der blevet arrangeret et feriestævne på Vejlefjord Højskole, en slags lang week-end. Mange af eleverne, der ikke var for langt væk, kom og havde nogle dejlige dage sammen.

Ved begyndelsen af hendes 4. klasse fandt Edith en overraskelse og et savn!

Bestyrerinden Otilie Nielsen var blevet afløst af Kristine Lund. Sådanne uundgåelige begivenheder overvindes som dagene går, men Edith var glad da alle 12 i klassen kom tilbage og de kunne fuldende skolen sammen.

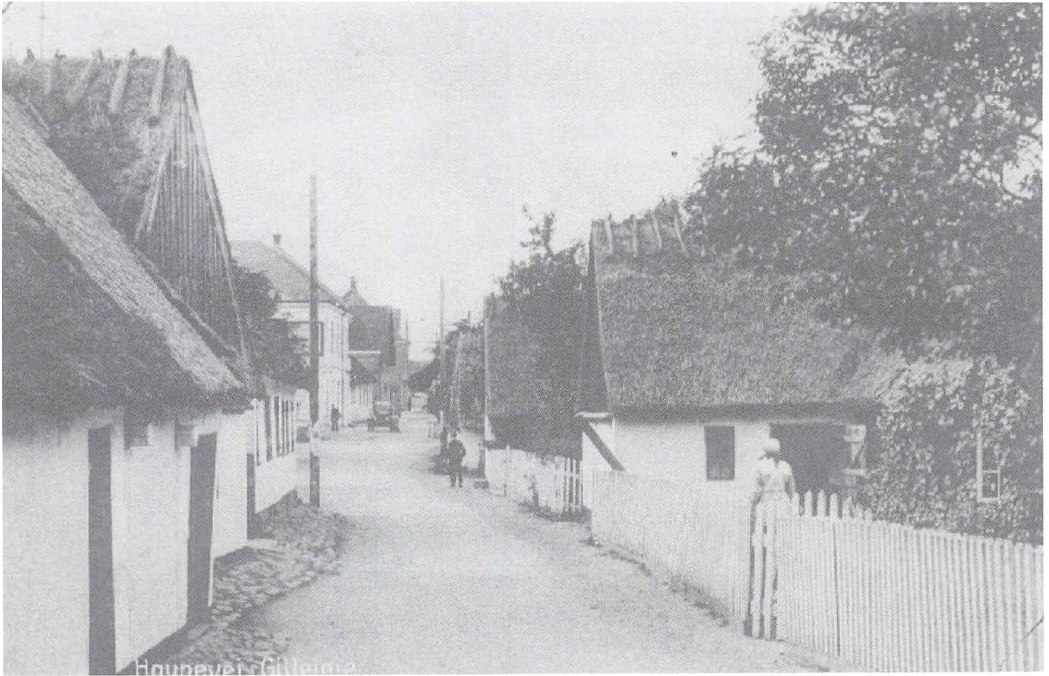
Hendes nye værelseskammerat blev Alice Nielsen fra København. En livsglad lyshåret pige med en smittende latter.

Den nye bestyrerinde, frøken K. Lund har sikkert nu regnet Edith for den modne og mere erfarne, siden hun havde været ude i kolportagen. De fik et værelse med fjordudsigt, men oppe på 2. sal.

Edith savnede Naomi. Hun var rejst til England, men havde med sin smukke håndskrift indtegnet i en mindebog nogle af deres kæreste digte og sange, som de havde "oplevet sammen". En bog til at gemme for livet og en ven til at huske! –

Alice og Edith blev gode venner, men på en helt anden måde.

Alice var enebarn af nogle lidt ældre forældre. Hun havde fået klaverundervisning og spillede godt efter noder, men kunne ikke improvisere. Hun var kun ét år på skolen og

Fotografi af Havnevej set fra øst. Huset til højre, Havnevej 7, blev revet ned i 1943 og i stedet opførtes et gulstenshus. Artiklen forfatter blev født i Havnevej 5, som stadig står i sin oprindelige skikkelse. Helsing-Gilleleje Lokalarliv.

deltog i bibelklasserne. Edith prøvede på at være storesøster. Det havde hun jo ingen erfaring i, og det lykkedes heller ikke ret godt. En aften, hvor Alice var gået i seng, spurgte Edith om de skulle bede aftenbøn sammen. Det ville Alice gerne og Edith knælede og bad hvad hun mente var en storesøsters bøn. Da hun rejste sig igen, så hun til sin forbavselse, at Alice var faldet i søvn.

De skulle dog lære hinanden bedre at kende senere, end i det ene skoleår.

Farvel til Vejlefjord Højskole

Dette sidste skoleår på Vejlefjord havde mange højdepunkter for Edith.

Forstanderen kaldte hende ind på sit kontor flere gange og viste hende billeder fra sin tid i USA og sagde til hende "Du skulle rejse til Amerika Edith, du hører hjemme i Amerika!" Hun forstod egentlig ikke hvad han mente, men det lød godt!

En morsom episode foregik en dag i læsetiden, der begyndte klokken fem. Grethe havde fået pakke hjemmefra og nogle af dem fik en hviskende indbydelse ved andagten. Så de festede, ikke helt lydløst, men ingen havde tænkt på, at værelset hvor de festede lå lige over forstanderens kontor. Da det bankede på døren råbte norske Astri "kom ind guldklumpen min", døren gik op, og dér stod forstanderen. Han havde opfattet ordene, så reprimanden døde på hans leende ansigt, og da de så efter ham, da han gik hen ad den lange korridor, så de hans skuldre ryste af latter.

De 12 elever i 4. klasse var rystet godt sammen.

Dette skoleår havde de været på tur til Vejle for at blive fotograferede, og de tog det som en udflugt.

Men kampen for lærdom blev for det meste udkæmpet i stilhed på værelserne.

De slap igennem eksamen og bestod alle. Så kom det altid svære, at skulle sige

farvel. Men først afslutningsfesten, som foregik i spisesalen.

Der var fuldt hus af skolefamilien og folk fra omegnen samt nogle tilrejsende forældre, der kom for at hente studenterne. Køkkenet havde som sædvanligt gjort et godt arbejde med servering.

Fra det første år havde Edith fundet en dygtig syerske i Daugård til at sy kjoler til hende. Og ved Tantes sidste besøg, bragte hun flaskegrønt silke med sig til en kjole til afslutningsfesten. Den var syet meget enkelt – helt uden pynt.

I løbet af aftenen kom en af de besøgende, en ældre dame fra Daugård hen til Edith og hviskede, at hun var den smukkeste af alle pigerne. Edith blev meget overrasket og genert, og troede i virkeligheden, at der var noget i vejen med damen, men var glad for, at hun havde hvisket, så ingen andre hørte det.

Efter afslutningen på skolen kom adskillelsen og afskeden.

Det gør altid ondt at sige farvel, men det letter, når man kan sige på gensyn og når man har en håbefuldt fremtid foran sig. Edith havde udfyldt en ansøgning til ”sygeplejen” på Skodsborg Badesanatorium og vedlagt sine anbefalinger.

Nu var det kolportage igen for at klare levedugifterne, indtil svaret på ansøgningen kom.

Edith og Johanne skulle være sammen på Thisted-egnen, og som sædvanlig var Lysbadeanstalten tilholdsstedet i sabbaterne. Mia Nielsen forestod dameafdelingen og Thorsen herrebadet. Det var hyggeligt at vide, at de ikke var helt alene blandt fremmede. Mias bror var kommet hjem fra Indien med sin lille pige ”Tuppen”, efter at have begravet sin hustru dér.

De boede for tiden hos Mia. Edith havde mødt ham og den lille pige på Vejlefjord Højskole, hvor de opholdt sig på deres gennemrejse. Edith beundrede den måde hvorpå han tog sin skæbne.

Det gik rigtig godt med salget, men det var ikke med samme gejst som da hun

Edith i sin fysioterapiuniform

havde skolestipendiet som mål. Igen var det sabbaterne sammen med folkene fra Lysbadeanstalten, der hjalp hende med at holde modet oppe.

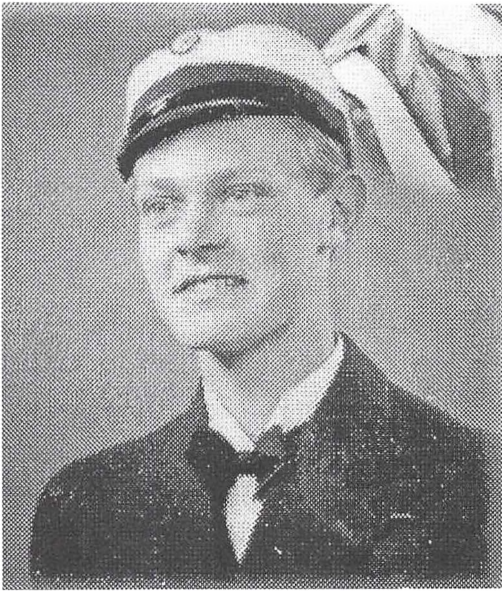
Medens de var i Thisted, kom der bud om at Bedste var død, og Edith rejste hjem til begravelsen i Gilleleje. Hun var glad for at få at vide, at Augusta havde været god imod hende og Besfar, og som den sygeplejerske hun var, havde taget godt vare på hende til det sidste. Det fortalte én af fars kusiner til Edith.

Men for hende selv, følte hun sig fremmed derhjemme i det hus, hvor hun var født og opvokset.

Far var nedbøjet over tabet af sin mor. Hun havde været sådan en speciel personlighed. Besfar var tilknapet i sin sorg, dog rar som altid. Men denne gang følte hun kulden fra sin fars beslutning mere end nogensinde. Hun var ikke mere hans pige, når hun ikke troede på hans Gud på samme måde som han selv.

I toget til Hillerød var det som hun rejste i søvne og først vågnede op udenfor Tantes dør, da hun så Tantes ansigt med et stort smil igennem glasdøren. Tak til Gud for Tante!

Hun blev der et par dage til stor glæde for

David Gulddammer med studenterhue

dem begge. De talte om, når hun kom til Skodsborg Badesanatorium, ikke så langt fra Hillerød og håbede selvfølgelig at svaret blev et ja, på ansøgningen.

Mias bror var på stationen og modtog hende da hun nåede tilbage til Thisted.

Ingrid havde ret da hun sagde ”Når du er Adventist har du venner, hvor end du rejser i hele verden”.

Edith og Johanne måtte flytte til et andet distrikt inden svaret på ansøgningen kom.

Distriktet blev Nørre-Sundby, som var en meget større by. Det var slet ikke så let at arbejde dér. Johanne følte sig ikke rask og måtte søge læge. Undersøgelsen viste Tuberkulose, og Johanne blev indlagt.

Nu var Edith alene, men så kom svaret på ansøgningen til Skodsborg Badesanatorium med et JA, og det gav hende nyt mod og udholdenhed.

Ålborg menighed havde været en god støtte for dem, særlig en familie Panduro Olesen. Manden fulgte dem hjem over broen om aftenen, når de havde været til ungdomsmøde eller en anden sammenkomst, og de var taknemmelige for al den gæstfrihed og venlighed de mødte.

DEN HVIDE BY

Edith var på vej til Skodsborg Badesanatorium med hurtigtoget, der stoppede i Århus.

Hvem kommer ind i samme kupé som Ediths andre end Mias bror, som havde fået et kald i Etiopien, og var nu på vej til København. Det var dejligt at få følgeskab og det forkortede den lange kedelige rejse med færgerne over både Lille- og Storebælt til København, hvor de skiltes.

Hendes mål var Skodsborg Badesanatorium, eller ”Den hvide By”, som den også blev kaldt.

Eleverne mødtes i maj måned i Skodsborg, ét af de smukkeste steder i Nordsjælland, for at gennemgå den 3-årige uddannelse til Fysioterapeuter.

Hendes klasse var ”Sygeplejeholdet 1934-37” med mottoet: For Sundhed og Sandhed.

Da de på den tid betalte undervisningen med deres arbejde, var det hårdt, dag efter dag, at arbejde 8 timer, derpå 4-6 klassetimer og de måtte så selv prøve at indsætte tid til deres 3 daglige måltider, lektielæsning og søvn.

2 mandlige elever klarede det ikke og gav op. Resten var målbevidste unge mennesker, der ønskede at nå deres mål og udføre noget godt.

Lærerne var dedikerede og inspirerende. Det var en 3-årig periode, hvor det gjaldt om at suge til sig af teori, og føre det ud i praksis hver dag på mennesker der søgte lindring, for de sår en forkert levevis i en forvirret verden havde påført dem.

Eleverne ikke alene lærte at behandle de 2 slags legemer Gud skabte i Edens Have, manden og kvinden, men fra første dag blev eleverne indprentede, hvor vigtigt det var at de mødte de personer de skulle passe og behandle med et glad ansigt, deres egne bekymringer trængt i baggrunden og rede til med sympati at lytte og imødekomme den enkeltes behov.

Det har vist sig i praksis at denne teori

har båret god frugt gennem det arbejde de hundreder af Fysioterapeuter, der gennem årene har udført deres gerning, ikke alene på Lysbadeanstalter og i Praksis i Skandinavien, men over hele kloden.

Det passede så godt ind i Ediths verden, det som hendes far havde lært hende, at have respekt for andre – så hun trivedes. Hun faldt i søvn til bølgeskvulp fra Øresund, som hun havde gjort under sin opvækst fra Kattegat ved Gilleleje.

Første år boede hun i Skodsborghus sammen med Clara fra København. Andet år havde hun den glæde at Alice, hendes ven fra Vejle fjord Højskole kom for at arbejde på kontoret, og de blev igen værelseskammerater og boede i Sundeved de efterfølgende 2 år.

Og så var det sabbaterne! De dejlige oaser, hvor de kunne leve, ikke af brød alene!

Edith blev bedt om at blive formand for børnesabbatskolen. Det blev hendes bidrag til kirkens arbejde det meste af 2 år. Særlig gjorde hun sig umage med de mindste i sandkassen, så de fik den rigtige forståelse af evangeliet.

En sabbatsmorgen meget tidligt gik hun langs med Sundet og tænkte på, hvordan hun bedst kunne illustrere Lazarus opvækkelse i sandkassen, da hendes fod stødte imod en sten på størrelse med en voksens fod. Vandet havde lavet en hule i stenen. Hun slæbte den ind i salen og indrettede hele sandkassen til en kirkegård. Hun huskede at hun havde en lille Celuloiddukke og med gazebind blev den til Lazarus. En mindre sten dækkede hulen. Hun havde aldrig haft ivrigere tilhørere. Øjnene stod på stilke da Jesus figuren med disciplene omkring sagde ”Vælt stenen fra” og hendes 2 fingre fjernede den mindre sten, ”Lazarus kom ud” og fingrene tog dukken ud og vikledede gazen af!

Der var ingen tvivl. Børnene havde været dér, hørt Jesu ord og oplevet miraklet!

Fra ungdomsforeningen blev Edith bedt om, med børnene, at deltage i et forårsprogram.

Edith lavede 6 af børnene om til forårsblomster med farvet crepepapir og grønne viklers om benene som stilke. Hver af dem gav hun et lille vers at fremsige, for at fortælle noget om den blomst de var.

F.eks. Tulipanen var en 6-årig dreng, hvis røde hoved poppede op over de grønne tulipanblade, han sagde:

”Som løg i den sorte jord jeg lå
med oplagsnæring at tære på,
så kom der forår med spiringskræfter
og opad, opad, jeg stræbte efter”.

Ind imellem spillede forårsmelodier.

Børnene var dejlige at arbejde med, de var selv interesserede i at være de bedste, de kunne være.

Fra sit eget liv havde hun lært aldrig at tale ”ned” til dem, men forudsætte, at når hun talte tydeligt med almindelige ord, at de forstod hende, og det gjorde de.

Det var næsten aldrig besværligt at få hjælpere til at overtage en klasse. En speciel travl person med mange talenter som hun altid kunne regne med i en snæver vending, var inspektøren Albert Olsen.

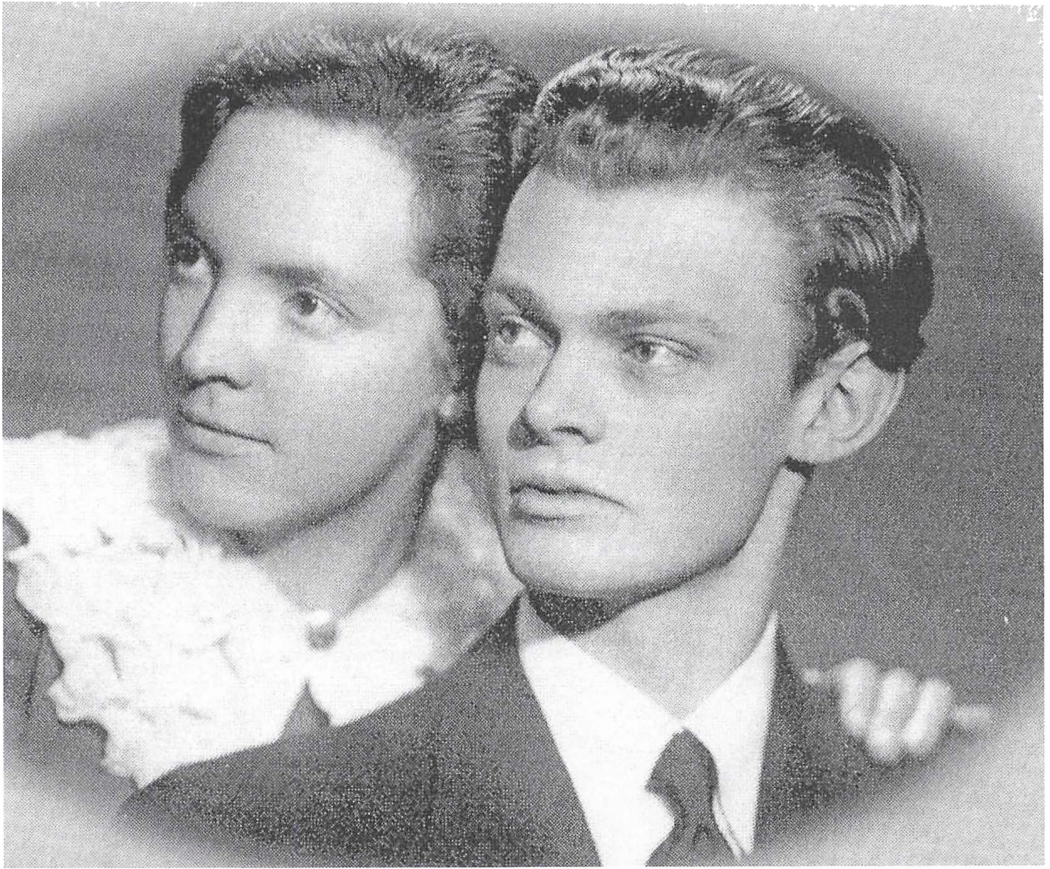
Børnene elskede at høre ham, og når han ”foldede” sin høje person, for at sætte sig på én af børnenes skamler, så vidste de, nu kom der noget interessant. Han havde så meget at give, og han gav gerne!

DAVID

Den sidste sommer Edith var på Skodsborg Badesanatorium manglede hun en fast hjælper til at udføre hendes ideer om missionsprojekter m.v. Hendes værelseskammerat Alice kom hende til hjælp med at foreslå en ung mandlig student, der arbejdede på kontoret i sin sommerferie.

Edith gik forbi kontoret og spurgte om han var interesseret i at hjælpe i børnesabbatskolen. Hun fik det svar, at ”det troede han ikke”... Det var et lidt hurtigt svar syntes Edith, så hun gik med et ”gør hvad du vil”.

I virkeligheden var hun skuffet, for Alice havde sagt, at hun troede han ville være god til det, for han var præstesøn.

Portrætfoto af det unge par Edith og David Gulddammer

Næste dag kom han. Han havde tænkt over det, og ville gerne tilbyde sin hjælp. Edith kom til at tænke på lignelsen om arbejderen i vingården. ---

Det blev en god hjælp og et godt samarbejde, men hun så ham kun som den unge præstesøn, Alice var interesseret i.

En aften klokken 10, efter hendes vagt på kirurgisk afdeling, stod David, den unge præstesøn og ventede på hende. Øjeblikkelig spurgte hun "Er der noget i vejen med Alice?", "Det ved jeg ikke" var svaret. "Jeg ville spørge om du ikke trængte til en lille tur med lidt frisk luft efter din vagt?"

Dette var begyndelsen til et livslangt venskab og ægteskab, der skulle strække sig over et langt liv i Mesterens tjeneste, både i Danmark og i Amerika.

Edith og David Gulddammer fik børnene Lea i 1940, Bente i 1944 og Henning i 1946.

Familien flyttede permanent til USA i slutningen af 1950-erne, hvor David virkede som præst og Edith som fysioterapeut, indtil de begge i en høj alder lod sig pensionere. David døde i december 2004 og Edith døde som 94-årig i august 2007

HOLBO-historier behandler kulturhistoriske emner fra Grib-skov kommune, som svarer til det historiske Holbo Herred.

Billedet her på bagsiden henviser til en artikel om de mange ”kogestensgruber”, som arkæologerne finder enkeltvis og i klynger overalt i landskabet. Billedet viser en sådan kogestens-grube afdækket ved bronzealderhøjene ved Rågeleje.

Og billedet på forsiden henviser til artiklen om anvendelsen af den specielle sandsten fra Helsingborg i en række kirker i det nordlige Sjælland.

Årbogen rummer også tre fortællinger om livet i og udenfor herredet fra slutningen af 1800-årene til i dag.

Der er en beretning om Helsinges hastige udvikling fra bonde-samfund til en driftig handelsby i 1900-tallets begyndelse.

Og vi smutter uden for herredet til vore nordlige nabo på Kul-len, eller Kullaberg, som det hedder på de kanter. Den idylli-ske by Mølle er anlagt som udskibningshavn for sten vredet ud af Kullens bjergmassiv.